

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

KISA ETRÜSK TARİHİ

Boran Eser KAVAZ

Danışman

Doç. Dr. Asuman COŞKUN ABUAGLA

Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

KISA ETRÜSK TARİHİ

Boran Eser KAVAZ

Danışman

Doç. Dr. Asuman COŞKUN ABUAGLA

Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Boran Eser KAVAZ'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Mustafa BİLGİN

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Asuman Coşkun ABUAGLA

Üye : Doç. Dr. Mehmet Ertan YILDIZ

Tez Başlığı: Kısa Etrüsk Tarihi

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi: 02 / 07 /2025

Mezuniyet Tarihi : / /2025

Prof. Dr. Tuncer DEMİR
Müdür

AKADEMİK BEYAN

T.C. AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Etrüsk Krallar Silsilesi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını beyan ederim.

(imza)

Boran Eser KAVAZ

ÖNSÖZ

Etrüskler, bugünkü İtalya toprakları içinde hüküm sürmüş kadim bir medeniyetti. Toplumsal yaşamları, gelenek görenekleri, kültür ve medeniyetleri ile çevrelerini etkilediler. Aynı zamanda çevrelerinde de etkilenerek medeniyetlerini olgunlaştırıp geliştirdiler. Askeri başarıları, ticari ilişkileri, şehirlerindeki ve mezarlıklarındaki mimari ile oldukları çevrede hep gözlem altında oldular. Medeniyetleri, pek çok antik yazarın belirttiği gibi Roma'ya çok şey kattı. Roma İmparatorluğu'nun savaşlarla Etrüskler aleyhine genişlemesi, zaman içinde Etrüsklerin hem kültürel hem ekonomik hem de toplumsal anlamda Roma içinde erimesi yüzlerce yıl aldı. Bu çalışmada, bu kültür modern bilgiler ışığında ve antik dönem kaynaklarından da yararlanarak tartışılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmam süresince bana rehberlik eden değerli hocam ve tez danışmanım Sn. Doç. Dr. Asuman COŞKUN ABUAGLA'ya, ve kıymetli katkıları için jüri üyeleri Sn. Doç. Dr. Mustafa BİLGİN'e ve Sn. Doç. Dr. Mehmet Ertan YILDIZ'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GÖRSELLER LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ETRÜSKLER İLE İLGİLİ BİLGİ VEREN ANTİK YAZARLAR

1. Antik Yunan ve Roma Kaynakları.....	2
1.1 Hesiodos	2
1.2 Homeros.....	3
1.3 Hekataios.....	4
1.4 Herodotos.....	4
1.5 Thoukydides.....	6
1.6 Hellanikos.....	7
1.7 Theopompos	7
1.8 Poseidonios.....	7
1.9 Başrahipler Tarafından Kayıt Altına Alınan Yıllıklar (Annales Maximi)	8
1.10 Cicero.....	10
1.11 Halikarnassoslu Dionysios.....	12
1.12 Vergilius.....	12
1.13 Titus Livius.....	13
1.14 Strabon.....	15
1.15 Seneca	16
1.16 İmparator Claudius	16
1.17 Plinius.....	17
1.18 Suetonius.....	18
1.19 Stephanos.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

ETRÜSKLERE DAİR MODERN LİTERATÜR TARAMASI

2.1 Etrüsklere Dair Araştırma Yapan Enstitü, Vakıf, Dernek, Birlik, Kurum ve Kuruluşlar.....	19
2.1.1 Academia Etrusca.....	19
2.1.2 Etrüsklerle İlgili Çalışma Yapan Akademisyen, Araştırmacı ve Yazarlar	19
2.2 Dilbilimsel Çalışmalar, Bulgular ve Yorumlar.....	30
2.2.1 Etrüsk Dili ile Sümerce ve Türkçe'nin Aynı Dil Ailesinden Olması	35
2.2.2 Dilbilimcilerin Tespitleri.....	37
2.3 Dilbilimsel ve Arkeolojik Bulgular.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK VE MODERN KAYNAKLAR IŞIĞINDA ETRÜSKLERE İLİŞKİN ÇALIŞMALAR

3.1 Etrüskler Kimdir?.....	47
3.1.1 Etrüsk Halkının Adı ve Kuruluş Efsanesi.....	47
3.1.2 Etrüsklerin Yeri Neresidir?.....	48
3.2 Etrüsklerin Kökeni ve Kökenine İlişkin Tezler Nelerdir? Bu Tezlerin Savunucuları Kimlerdir?	49
3.3 Etrüsklerde Kültür ve Medeniyet.....	53
3.3.1 Etrüsklerde Askerî Yapı.....	53
3.3.2 Etrüsklerde Devlet Teşkilatı ve Siyasi Yapı.....	54
3.3.3 Etrüsk Ekonomisi.....	55
3.3.4 Etrüsklerin Kullandığı Madenler.....	57
3.3.5 Etrüsklerde Şehir Devletleri ve Şehircilik.....	58
3.3.6 Etrüsk İnanışları, Kültürü ve Sanatı.....	77
3.3.7 Etrüsklerde Tarım ve Çiftçilik.....	89
3.4. On İki Etrüsk Şehri.....	89
3.4.1 Caisra/Cisra (Cerveteri).....	90
3.4.2 Tarquinii (Tarquinia).....	90
3.4.3 Vulci (Volci).....	91
3.4.4 Felathri/Volaterrae (Volterra).....	91
3.4.5 Perusna (Perugia).....	92
3.4.6 Vetulonium (Vetulonia).....	92

3.4.7 Clusium (Chiusi).....	92
3.4.8 Veii (Veio).....	93
3.4.9 Volsinii (Orvieto).....	93
3.4.10 Arretium (Arezzo).....	94
3.4.11 Pupluna/Fufluna (Populonia).....	94
3.4.12 Crotona (Cortona).....	94
3.5 Etrüsk Krallar Silsilesi.....	95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENETİK ÇALIŞMALAR

4.1 2004 Yılı Genetik Çalışmaları.....	99
4.2 2007 Yılı Genetik Çalışmaları.....	99
SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA.....	106
ÖZGEÇMİŞ.....	110

ÖZET

Etrüskler MÖ.8 ile 1. yüzyıllar arasında Orta İtalya’da gelişerek komşuları ile ticari, siyasi, askeri ve kültürel ilişkiler kurdular. Bu ilişkiler neticesinde hem çevrelerini etkilediler hem de çevrelerinden etkilendiler. Antik dönem yazarları bu kültürü çeşitli açılardan eserlerinde konu ettiler. Bu eserlerden elde edilen bilgiler tez çalışmamızın ilk bölümünü oluşturmaktadır. Burada amaçlanan, geçmiş dönemde, çağdaşları ve ardılları tarafından yapılmış tespitleri derlemek, üzerinde tartışılabilir hususları açıklamaya ve anlamaya çalışmak olmuştur. Etrüsklerin tarih sahnesinde bıraktıkları izlerden bazıları anıtsal yapıları, mezarları ve sur duvarlarıdır. Bir başka grup ise epigrafik değerleri olan kalıntıları, bez, taş ya da metal levha gibi çeşitli nesnelere işlenmiş yazıları, mezar resimleri, çeşitli süs eşyaları, takıları, mutfak eşyaları gibi günlük yaşamı aydınlatmaya yarayacak şeylerdir. Kültürel anlamda bıraktıkları izler ise Roma İmparatorluğu’nun ilk yüzyıllarında çok belirleyici olan çeşitli mühendislik becerileri, kehanet üzerinde geleceği ve Tanrı’yı anlamaya çalışma çabası, askeri başarıların ödüllendirme sistemi ya da orduda müziğin kullanımı gibi yüzyıllarında akranlarında olmayan hususlardır. Kadınların toplumdaki katılımcı konumu Etrüskleri özellikle diğer medeniyetlerden ayıştıran hususlardan biri idi. Siyasi açıdan ise Etrüsk kökenli kralların Roma’da iktidar olduğu uzun dönemler olduğunu belirtmek gerekir. Buna rağmen Etrüskler siyasi açıdan tek bir devlet kurarak Roma İmparatorluğu’nun karşısında mücadele etmeyip, bağımsız şehir devletleri halinde sürdürdükleri yaşamlarını, şehir devletleri teker teker Roma hükmüne girdikçe tarih sahnesinden de silindiler. Kökenleri hala tartışılan Etrüsklerin gizemli kalan yanları, genetik araştırmalar ve yeni arkeolojik bulgularla çok uzak olmayan bir gelecekte daha net anlaşılabilir.

Anahtar Kelimeler: Etrüsk, İtalya, Roma, Kültür, Pelasg, Lidya

ABSTRACT

The Etruscans developed in Central Italy between the 8th and 1st centuries BC, establishing commercial, political, military, and cultural relationships with their neighbors. As a result of these interactions, they both influenced and were influenced by their surroundings. Ancient authors discussed this culture from various perspectives in their works. The information gathered from these works constitutes the first part of our study. Our aim has been to compile the observations made by their contemporaries and successors in the past, and to try to explain and understand the points that can be discussed. Some of the traces the Etruscans left on the stage of history are their monumental structures, tombs, and city walls. Another group includes remains with epigraphic value, texts inscribed on various objects such as cloth, stone, or metal plates, tomb paintings, various decorative items, jewelry, and kitchen utensils that help to illuminate daily life. The cultural traces they left behind were aspects not present in their peers during the early centuries of the Roman Empire, such as various engineering skills, the effort to understand the future and God through divination, the system of rewarding military success, or the use of music in the army. The participatory position of women in society was one of the aspects that particularly distinguished the Etruscans from other civilizations. Politically, it should be noted that there were long periods when kings of Etruscan origin ruled in Rome. Despite this, the Etruscans did not fight against the Roman Empire by establishing a single political state; they continued their lives as independent city-states, and as these city-states one by one came under Roman rule, they also disappeared from the stage of history. The mysterious aspects of the Etruscans, whose origins are still debated, may be understood more clearly in the not-too-distant future with genetic research and new archaeological findings.

Keywords: Etrusc, Italy, Rome, Culture, Pelasg, Lydia

KISALTMALAR LİSTESİ

Cato, <i>Agr.</i>	Cato, De agricultura/ De re rustica,
Cic. <i>Div.</i>	Cicero, De divinatione
Cic. <i>De or.</i>	Cicero, De oratore
Çev.	Çeviren
Dion.Hal. <i>Ant.Rom.</i>	Dionysius Halicarnassensis, Antiquitates Romanae
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
Plin. <i>HN</i>	Plinius, Naturalis historia
Sen. <i>Apocol.</i>	Seneca, Apocolocyntosis
Sen. <i>QNat.</i>	Seneca, Quaestiones naturales
Suet. <i>Div.Caes.</i>	Suetonius, Divus Augustus
Tac. <i>Ann.</i>	Tacitus, Annales
Verg. <i>Aen.</i>	Vergilius, Aeneis
Yy	Yüzyıl

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1: Pyrgi Tableti.....	39
Görsel 2: Lyon Bronz Tablet Yazıtı.....	40
Görsel 3: Liber Linteus.....	43
Görsel 4: Piacenza Ciğeri, Etrüsk Kehanetinin Anahtarı.....	45
Görsel 5: 1675 Tarihli Etruria Haritası.....	49
Görsel 6: Fasces.....	54
Görsel 7: Francois Mezarı (Tomba Francois).....	74
Görsel 8: Mezar Kapağı.....	76
Görsel 9: Arezzo Kimerası.....	88
Görsel 10: Togonalı Hatip/Prens Heykeli: Aule Metele.....	88

GİRİŞ

Bu tez, Etrüsklerin tarihini, modern bilgiler ışığında, tarihi kaynaklardan da yararlanarak incelemektedir. Tez içerisinde, Etrüsk tarihine ilişkin tartışmalı noktalara değinilmiş, bu konudaki farklı görüşler, aktarılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda, Etrüsk tarihi içerisinde az bilinen Etrüsk Krallarının silsile halinde isimleri aktarılmıştır. Türkçeye çevirisi henüz yapılmamış ve kolay bulunamayan “De Etruria Regali Libri Septem” ve “Gli Etruschi Erano Turchi” gibi bazı eserlerden yararlanılmıştır.

Bu tez çalışmasının oluşumunda tarihsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kaynak taraması önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Tarihsel araştırmada araştırma sorusu sorulmuş, geçmişin analizini yapabilmek için araştırma alanlarına dair veriler toplanmış bu amaçla Etrüsklerle ilgili hem yurtiçi hem de yurtdışı kütüphaneler taranmıştır. 2024 yılında İngiltere’de British Museum ve British Library’de tezle ilgili önemli çalışmalar yapılmış ve veri toplanmıştır. Etrüsk tarihinin genel olarak incelenmesi için antik kaynaklar ve modern kaynaklardan yararlanılmıştır.

Birinci bölümde Etrüsklerle ilgili bilgi veren antik dönem yazarlarının Etrüskler ile ilgili vermiş olduğu bilgileri derlenerek yorumlanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Etrüsklere ilişkin modern literatür taranmış ve konu ile ilgili görüş, bilgi ve bulgular değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise antik ve modern kaynaklar ışığında Etrüsklere ilişkin çalışmalar paylaşılmış, Etrüsklerin kimliği, kökeni, kültürü ve medeniyeti irdelenmiştir. Bu bölümün sonunda Etrüsklerin şehirleri ve Etrüsk Krallarının silsilesi verilmiştir. Dördüncü bölümde ise Etrüsklere dair yapılmış genetik çalışmalar değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde de tüm derlenen bilgiler ışığında konuya dair tartışmalar özetlenmiş ve ulaşılan neticeler paylaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ETRÜSKLER İLE İLGİLİ BİLGİ VEREN ANTİK YAZARLAR

1 Antik Yunan ve Roma Kaynakları

1.1 Hesiodos

Etrüsklerden bahseden en erken kaynak Hesiodos'un *Theogonia* adlı eseridir (Hesiodos, çev. 2021:44)

Der ki;

“O yaman, kusursuz kahramanlar (Argios ve Latinos)

Ünlü Τυρρηνοί (Tyrrhenoi) ülkesinin başındaydılar.”

Burada Hesiodos'un bir köken ve göç hikayesi tayin etmeden ünlü Τυρρηνοί (Tyrrhenoi) ülkesi demesi önemlidir. Çünkü Hesiodos Etrüsklerden en erken bahseden kişidir. Hesiodos diğer eseri olan “İşler ve Günler”de, babasının “kör olası” yoksulluk yüzünden Aiolia'daki Cyme'den deniz yolu ile Korinthos Boğazı'nın kuzeyindeki Helikon Dağı'nın eteklerinde bulunan Askra kentine gelip yerleştiğini söyler (Hesiodos, çev. 2021:27)

“Yurduna kârla dönebilmek için,
Babamız gibi yap sen de koca budala Perses,
O da bir gün daha güzel yaşamak umuduyla
Aştı engin denizleri bırakıp ardında
Aiolia'nın Kyme kentini,
Geldi buralara kara gemisiyle,
Bolluktan, zenginlikten, rahattan değil,
Kör olası yoksulluktan kaçıyordu,
Geldi Helikon'un eteğinde
Bu lanetli Askra'ya yerleşti,
Bu kışı sert, yazı çekilmez tatsız kasabaya.”

İlgili dizelerden Hesiodos'un yerleştikleri Askra'yı hiç beğenmediği, orasını lanetli ve tatsız bulduğu anlaşılmaktadır. Babasının göç hikâyesini bir ölüm kalım mücadelesini andırır şekilde yazmıştır şair. Hesiodos'un kendi ailesinin göçünü bu duygu içinde tanımlaması

önemlidir çünkü kendini benzeştirebilecek hikâyeleri yakınsamasına, empati yapabilmesine olanak sağlayacak, bu ve benzeri konularla duygu paylaşımı içinde hissedebilecektir.

Αἰολία (Aiolia) ve Βοιωτία (Boiotia), Εὐβοία, (Euboia) bölgeleri arasında lehçe benzerliği olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu iki bölge arasındaki toplumların göç için kolaylaştırıcı bir unsur olan “yakın bir lehçeyi kullanmak” avantajına sahip olduğu söylenebilir. Bu neden önemlidir? Çünkü Etrüsklerden en erken bahseden Hesiodos aynı zamanda Etrüsklerle aynı çağda yaşamıştır. Zaten *Theogonia* isimli eserinde kaç kavmin adını anmıştır? Etrüsklerin sanatlarında ve ticaretlerinde en etkin oldukları yüzyıllarda ‘ünlü’ Τυρρηνοί (Tyrrhenoi) dendiği çağda yaşadığı için adlarını anabilmektedir. Etrüsklerin Batı Anadolu’dan göç ettikleri doğru ise babası Kyme’den göçüp gelen Hesiodos, aynı çağda yaşadığı Etrüsklerin bu göç hikâyelerinden bahsetmemiştir. Τυρρηνοί bahsi açıldığında baba ocağından, o an bulunduğu Korinthos Boğazı’nın kuzeyindeki Βοιωτία (Boiotia) bölgesini de -yol üstü olmasa bile- geçerek İtalya’ya yerleşmiş olan, kendi ifadesi ile ‘ünlü’ Τυρρηνοί’ların bıraktığı efsanelerden neden bahsetmemiştir? Böyle bir göç varsa bilmiyor olabilir mi?

Hesiodos’un bu göç hikâyesini bilse bile bahsetmediği anlaşılmaktadır. Bu anlamda Etrüsklerin İtalya’ya deniz yolu ile Batı Anadolu’dan göç eden bir halk olduğu iddiasına Hesiodos’ta geçerli bir kanıt bulunmamaktadır. Babası Batı Anadolu’dan Batı’ya bugünkü Yunanistan Anakarasına “daha güzel yaşamak umuduyla” göç etmiş biri olmasına rağmen ve hatta Etrüsklerle aynı çağda aynı kaderi yaşamış bir şair olmasına rağmen Etrüsklerin göç hikâyesinden bahsetmemektedir.

1.2 Homeros

Homeros’a atfedilen Dionysos’a İlâhi adlı şiirin MÖ 7. veya 6. yüzyıla tarihlenen bir eser olma ihtimali vardır. İlâhi, Tanrı Dionysos’la ilgili bir hikâyede onu kaçıran “Τυρρηνοί” soylu korsanlardan kitapta yer alan 7. ilâhi boyunca bahseder. Bu korsanlar denizde seyrederken Dionysos’u bir kıyıda görüp kendi gemilerine alarak onu kaçırmaya çalışmışlardır. “Dionysos’a İlâhi” ve bu eserde Etrüsklerin korsan olarak tasvir edilmesi, bu dönemde Yunanlılar ve “Τυρρηνοί” (Tyrrhenoi) arasında Akdeniz’de denizcilik faaliyeti üzerinden bir ilişki kurulduğu göstermektedir. Hesiodos’a benzer şekilde, bu erken dönem kaynağı da Etrüskler için yabancı bir köken önermemektedir. Korsanlık, denizcilik faaliyetini ve ticaret veya toprak anlaşmazlıkları nedeniyle olası çatışmaları ima eder.

Homeros’un İlyada ve Odysseia destanları MÖ 8. yüzyıla veya daha öncesine tarihlenen ve Tunç Çağı sonrasındaki dünyayı yansıtan metinlerdir. Bu dönemde Etrüsk uygarlığı daha

sonraki yüzyıllarda daha yoğun temas kuracağı Antik Yunan Medeniyeti'nin yoğun temasta bulunduğu bir konumda değildi.

1.3 Hekataios

Miletli Hekataios Περίοδοι γῆς (Periodos Ges) adlı eserinde o dönemde bilinen dünyayı coğrafi ve etnografik açıdan tanımlamıştır. Bu eserin iki kitaptan oluştuğu düşünülmektedir. Birinci kitabında Akdeniz çevresindeki çeşitli bölgeleri ve bu bölgelerde yaşayan halkları anlatmıştır. Etrüsklerin (Tyrrhenler) yaşadığı İtalya bölgesi de Hekataios'un coğrafi tasvirlerinin bir parçası olmuştur. Hekataios'un eserleri günümüze yalnızca parçalar, anlatılar ve alıntılar halinde ulaşabilmiştir. Bu parçalar genellikle kendisinden sonra gelen yazarlar, özellikle coğrafyacı Byzantionlu Stephanos'un Ἐθνικά (Ethnika) adlı eserindeki alıntılar aracılığıyla bilinmektedir.

1.4 Herodotos

Herodotos, eserinde Etrüsklerin Ege Denizi'nin doğusundan Lydia'dan geldiğini yazmıştır. Lydialıların, Yunanların oynadıkları oyunları üretenlerin kendileri olduğunu anlattıklarını ifade eder. Oyunların üretilme döneminin de Etruria'ya göç etme ve Etruria'yı kolonileştirme dönemine denk geldiğini aktarır: Lydialıların, Manes'in oğlu Atys zamanında kıtlıkla mücadele ettiklerini ve bu süreçte, zar, aşık (kemiği) ve top oyunları gibi tavla dışındaki tüm oyunları oynadıklarını belirttikten sonra “tavla oyununu biz bulduk” demezler diye aktarır. Kıtlık zamanında bu tür oyunlarla mücadele ettikten sonra halkı ikiye bölüp kalacaklara ve gideceklerle kura ile karar verdikten sonra Kral, göç edecek olanlara liderlik etmesi için oğlu Tyrsenos'u verdi' der (Herodotos: I, 94).

Buradaki Kral Atys isminin Türkçe Ata ismine yakınlığını, Tyrsenos isminin ise Etrüskler için kullanılan ifadelerle benzerliği gözlenmektedir (Alinei, 2013: 14). Herodotos Smyrna'ya kadar indiler ve sonra gemilere bindiler, Umbria'ya (Etruria'nın bir bölümü) yerleştiler ve krallarının ismini aldılar Τυρρηνοί (Tyrrhenoi) olarak bilindiler” diyerek Etrüsklerin Lydia'dan göçünü anlatır. Bu pasajın ilk bölümünde Herodotos şöyle başlar: Lydialıların gelenekleri Yunanlarınkine çok benzer, şu farkla ki Lydialılar kız çocuklarını fuhuşa verirler.” (Herodotos, I. 94). Etrüsk soylu kadınların özgürlüğü, diğer medeniyetlerle karşılaştırıldığında önemli bir kültürel farklılık olarak göze çarpar. Bu nedenle Lydialılarla ilgili

bu benzetme, kadın konusunda son derece muhafazakâr olan Yunan toplumu için aykırı görülmektedir.¹

Herodotos, kitabının I. ve VI. bölümleri arasında *Pelasglara* (Πελασγοί/Pelasgoi) dair bilgilere yer vermektedir.²

I. kitabın 146. bölümünde Ἑλλήνες (Hellenes/Yunanların) *Pelasglardan* tanrıları öğrendiklerini ifade eder.

II. kitabın 56. bölümünde bugünkü Yunanistan Devleti'nin kurulduğu yerin adının Πελασγία (Pelasgia) olduğu yazılıdır. *Pelasgların* hiç topraklarından ayrılmamış oldukları, Hellenlerin (Ἑλλήνες) ise oradan oraya göçüp durdukları da yine Herodotos tarafından anlatılır. Kral Deukalion³ zamanında Hellenlerin Phthiotis'te yaşadığını yazar. Burası orta Yunanistan'da, Atina'nın aşağı yukarı 150 km kadar kuzey batısındadır. Kral Deukalion, soyu yok olmuş olan insanoğlunun yeniden yaratılmasını dileyen tanrıdır. Yani Nuh Peygamberin binlerce yıl sonra Eski Yunan Medeniyeti'ne uyarlanmış halidir.

V. kitabın 26. bölümünde Limnos (Limni) ve İmroz adalarında *Pelasgların* oturduğunu yazmaktadır. Bu bilgi önemlidir çünkü bugünkü Midilli Adası yani Lesbos'ta bulunan Etrüskçe yazının *Pelasglarla* ve *Pelasg dili* ile ilişkisi tartışılabilir. Limni ile Midilli arası 70 km'dir ve Çanakkale Boğazı'nın açığındaki Bozcaada ve Gökçeada'nın birer dış halkasındaki karşılıklı iki adadır.

Herodotos, VI. kitabın 137-139'uncu bölümlerinde de *Pelasgların* Yunanların ataları tarafından kovuluşunu anlatır ve Tyrrhenlerin yukarıdaki Kreston Şehrinde... ayrıca Çanakkale Boğazında yaşayan *Pelasg* soyundan halkın Yunanların bilmediği bir dil konuştuğunu yazar. Ancak Atina'da yaşayan üçüncü bir *Pelasg* grubundan bahseder ki bunlar birlikte olmaları nedeni ile dillerini kaybetmişler, Yunanca konuşmaktadırlar der. Bunlarında dışında *Pelasglar* ile ilgili verdiği bilgiler Etrüsklere kadar uzanan tartışmaların da zeminini oluşturmuştur. *Pelasgların* tanrılarına isim vermediklerini ama Mısır'dan tanrı isimlerini

2 I. Kitabın 5-58. bölümleri arasında, 146. bölümde, II. Kitabın 50, 51, 52 ve 56. bölümünde, IV. Kitabın 145. bölümünde, V. Kitabın 26. Bölümünde, VI. Kitabın 137-139. Bölümlerinde yer yer *Pelasg Boyunu* anmaktadır.

³ Burada Herodotos, Tufan'dan beri demek istemektedir. Çünkü Kral Deukalion, İslamiyet ve Hristiyanlık'tan Nuh olarak bildiğimiz, Sümerlerdeki Ziusudra, Babil'de Utnapiştim'dir. Daha erken bir anlatısı bilinmemektedir. Ancak sel felaketlerinin yaşanmış olabileceği Türkistan, Mısır Nil Havzası gibi eski tarih yaşamı olan coğrafyalarda, gelecek yıllarda daha eski tarihlere giden kaya resimleri veya arkeolojik belgeler beklenebilir. Nuh, Deukalion, Ziusudra, Utnapiştim'in ortak yönleri şöyle derlenebilir. Tanrılar insanlara çeşitli nedenlerle kızmıştır. Sel fekaletini yani Büyük Tufan'ı gönderirler. Tufan'dan önce insan ve canlı soyunu korumak için gemi yapılır. Günlerce süren tufan (Sümer'de 7 gün sürmüş binlerce yıl sonra ve binlerce kilometre ötede Eski Yunan'da 9 gün olmuştur. Tufandan sonra gemidekiler yaşamı tekrar kurarlar. Tarım yapılır. Din değer kazanır. Çünkü Tanrıların kızgınlığının bedelinin ağır olduğu görülmüştür. Bu nedenle dinden çıkılan durumların uhrevi yaptırımını cehennem iken, dünyevi yaptırımı bu en büyük felakettir.

öğrendiklerini ve sonra Hesiodos ve Homeros ile *Pelasglardan* alınan bu tanrılarla Yunan mitolojisinin oluşturulduğunu yazar. Herodotos, Yunan milletinin kültürel açıdan zayıf bir millet iken *Pelasglarla* tanıştıktan sonra büyük bir millet olduğunu yazar. Yunanistan topraklarının eski adının *Pelasgia* olduğunu belirtir. Sonraki yüzyıllarda bahsedilen Tyrrhenlerin Etrüskler olup olmadığı tartışmalıdır.

1.5 Thoukydides

Antik Yunan tarihçisi ve Atinalı bir generaldir. MÖ 472 ile 400 yılları arasında yaşamıştır. Etrüsklerin Batı Anadolu kökenli olduklarını aktarır (Thoukydides, 6, 2, 3.)

Ünlü eseri, Atina ve Sparta arasındaki MÖ 431-404 yılları arasındaki Peloponnesos Savaşı'nı anlatan Peloponnesos Savaşı'nın Tarihi'dir. Thoukydides, eserinde Τυρρηνοί (Tyrrhenoi) hakkında bazı referanslarda bulunur. Özellikle, Atina'nın MÖ 415-413 yılları arasındaki Sicilya seferi bağlamında Sicilya'nın düşmanı (Thoukydides: 6, 3) olan Τυρρηνοί'dan bahseder. Tiren Denizi'ne (Τυρρηνική θάλασσα) çıkan Sicilya Boğazını, Odysseus'un) içinden geçtiği Χάρυβδις (Kharybdis) olarak tanımlar (Thoukydides: 3, 1). Başka bir bölümde ise yine Τυρρηνικός κόλπος (Tyrrhenikos Kolpos-Tiren Körfezi) olarak Sicilya'nın İtalya yarımadasına yakın kuzeyini tanımlar (Thoukydides: 5, 3) Savaş öncesinde Tyrrhenia'dan elli kürekli üç gemi geldiğini belirtir (Thoukydides: 5, 3) Sicilya'da Atina tarafında savaşan Etrüsk paralı askerlerinden veya müttefiklerinden de bahseder. Örneğin, Atinalılar için sahildeki bir noktayı tutan Tyrrhenler'in, üstlerine gelen düşmana ve öncü birliklerine saldırdığından ve onları bozguna uğratarak Lysimeleia Bataklığı'na sürdüklerinden ve bunu bir zafer olarak tüm orduyla birlikte kutladıklarından bahseder (Thoukydides: 5, 3-6, 3) Thoukydides'in Tyrrhenler'e öncelikle Sicilya'daki askerî katılımları bağlamında yaptığı bu tip atıflar vardır. Tyrrhenlerin bazı şehirlerinin savaşta onların safında olmayı kendiliklerinden teklif etmiş olmaları nedeniyle Tyrrhenia'ya (Τυρρηνία) dostluk teklifi ile bir kadirga gönderdiklerini yazar (Thoukydides, 5. 3) Buraya kadar tutarlı ve çelişkisiz bir Τυρρηνοί anlatımı vardır. Bunun üzerine kitapta bir tespit yaparak başka dilleri konuşan küçük toplumları sıraladıktan sonra der ki: Τυρσηνοπελασγοί (Tyrsenopelasgoi) daha büyük sayıdaydılar ve bir zamanlar Atina ve Limni'de yerleşmişlerdi (Thoukydides, 3.3) Bu, Limni Adası'nda binlerce yıl sonra bulunan Etrüsk yazıtı ile gerçekçi bir bağ kurmakta olan antik bir ifadedir. Bu kadarla da kalmaz üstelik, ileride benzer Etrüskçe yazılı eserlerin veya Etrüsk eserlerinin Atina veya civarında bulunabileceğini de düşündürür.

1.6 Hellanikos

5. yüzyılda yaşamış Lesboslu bir tarihçidir. Halikarnassoslu Dionysios'un bahsettiği Phoronis isimli kayıp eserinde Τυρρηνοί adlarını *pelargoi* (leylekler) olarak yorumladığı Pelasgların soyuna bağlamıştır (Alinei, 2013. VIII)

1.7 Theopompos (MÖ 378/377- 323/300)

MÖ 4. yüzyılda yaşamış Yunan tarihçisi Thepompos, Etrüskler hakkında özellikle onların sosyal yaşamları ve Etrüsk kadınlarının toplumdaki statüleri ile ilgili dikkat çekici bilgiler verir ve Etrüsk kadınlarının Yunan kadınlarına göre çok daha özgür bir yaşama sahip olduklarını, kadınların erkeklerle birlikte ziyafetlere katılıp kamusal alanda rahatlıkla dolaşabildiklerini yazar ve bunların Yunan standartlarına göre çok aykırı olduğunu belirtir. Hatta kiminle birlikte olacakları konusunda özgür olduklarını ima eder. Etrüsk kadınlarının vücutlarına çok özen gösterdiklerini, spor yaptıklarını ve bazen çıplak egzersiz yaptıklarını da aktarmıştır. Theopompos, Etrüsklerin lüks düşkünü olduğunu, gösterişli ziyafetler düzenlediklerini ve bu ziyafetlerde kadınların da erkeklerle yan yana uzandığını anlatır. Onun bu konudaki görüşleri, Athenaios'un kaleme aldığı *Deipnosophistae* (Sophistlerin Akşam Yemeği) adlı eserin 12. kitabında mevcuttur (Theopompos, Philippika: 43)

Theopompos'un bu anlatımları, genellikle Etrüskleri Yunan normlarından sapmış, ahlaki olarak düşük ve barbar olarak gösterme eğilimindedir. Bu nedenle onun verdiği bilgileri tamamen tarafsız ve doğru kabul etmek yerine, eleştirel bakmak, dönemin Yunan bakış açısını ve muhtemel abartıları göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekir. Diğer kaynaklar ve arkeolojik bulgular, Etrüsk kadınlarının toplumda saygın bir yere sahip olduğunu ancak Theopompos'un anlattığı türden aşırı bir serbestlik veya komünal eş durumu olmadığını göstermektedir. Yine de Theopompos'un yazıları, Etrüsk sosyal yapısına dair -tarafı da olsa- antik bir bakış açısı sunması açısından önemlidir.

1.8 Poseidonios

Poseidonios⁴ şunları aktarmıştır: Τυρρηνοί hakkında daha söyleyecek çok şeyimiz var. Bir zamanlar cesaretleriyle kendilerini gösterdiler, geniş topraklar elde ettiler ve muazzam birçok şehir kurdular. Denizcilikte de aynı şekilde başarılıydılar ve uzun süre denizlere hâkim oldular. İtalya boyunca uzanan suların Τυρρηνική θάλασσα (Tiren Denizi) olarak anılmasında büyük payları vardı. Ayrıca piyade birliklerinin gelişmesine önem verdiler. Bunun yanı sıra savaşlarda son derece yararlı olan ve yine τυρρηνα (tyrrhena) olarak anılan trompeti ilk kez

⁴ Poseidonios (MÖ 135-51) 87-86 yıllarında Rodos Adası'nın elçisi olarak Roma'ya gitmiştir.

kullandılar. Komutanlara madalya takmayı, *lictor*ları, fildişinden yapılmış ve güç sembolü olan sandalyeyi (*sella curulis*) icat eden ve *togaları* liderlerin hizmetine sunmayı ilk başlatan onlardı. Plinius Maior (Yaşlı Plinius, MS 23-79). Latince kaleme aldığı *Naturalis Historia* (Doğa Üzerine) adlı eserinde, Kral Tarquinius Priscus'un eşi Tanaquil'in gelinlerin ve orduya yeni katılan askerlerin giydiği *tunica rectay*ı dokuyan ilk kişi olduğunu aktarır (Plinius, 8. 194). Evlerinde çalışan hizmetkârların çıkardığı gürültüyü önlemek için son derece kullanışlı olan sütunlu iç avlunun (*peristylum*) onların buluşu olduğunu belirtir. Romalıların bu icatların çoğunu onlardan aldığını ve kendi uygarlıkları adına daha da geliştirdiğini ifade etmiştir. Bilim, retorik ve teoloji sayesinde daha fazla geliştiklerini ve yıldırımların düşüş yönü ve şekillerinden kehanette bulunmayı yani yıldırım yorumlamayı herkesten fazla yaptıklarını belirtir. Yönetici sınıfın bu bilgilere verdiği değer nedeniyle onlara da çok değer verdiğini aktarır (Plinius 2-36). Son derece verimli topraklarda yaşayıp bu toprakları çok iyi işlediklerinden sadece yeterli geçim kaynağı sağlamakla kalmazlar aynı zamanda zevk ve safahata yönelecek kadar bol meyveye sahiptirler. Çiçeklerden döşekler hazırlatırlar, gümüşten yapılmış, türlü türlü içecek kapları vardır ve evde hizmetlerini gören çok sayıda hane halkına sahiptirler. Kimileri güzellikleriyle diğerlerinden ayırt edilirken kimileri de çok zarif giysilerle süslenmiştir. Genel olarak ezeli güçlerini boşa sarfetmişlerdir, erkekliğe yakışmayan bir düşüncesizlik içinde içki alemlerinde yaşarlar, atalarının savaşçı ününü sebepsiz yere yitirmemişlerdir.

Bu düşünceler kısaca Etrüsk ekonomisinin gücünü, atalarının savaşçılığını, yaşadıkları rahatlığı ve şatafatı, Roma'ya miras bıraktıklarını ve içinde oldukları rehavet nedeniyle bunu yitirmelerine bağlıyor. Poseidonios'un eserlerinin önemli bir bölümü kayıp olduğundan onun bu konudaki görüşleri, Atheneios'un *Deipnosophistae* ve Diodoros Siculus'un *Bibliotheca Historica* (Tarihsel Kitaplık) adlı eserindeki atıflar ve bölümler sayesinde bilinmektedir.

1.9 Annales Maximi (Başrahipler Tarafından Kayıt Altına Alınan Yıllıklar)

Erken Roma tarihi için temel bir bilgi kaynağı olarak öne çıkan *Annales Maximi*, Roma Cumhuriyeti'nde en yüksek dinî ve siyasi otoriteye sahip olan Pontifex Maximus (Başrahip) tarafından tutulan kronolojik bir kayıttı (Cicero, De Oratore II. 52). Başrahip, erken Roma'da hem dinî hem de siyasi hayatta merkezi bir rol oynamıştır. Bu makam başlangıçta yalnızca soylu (*patricii*) sınıfa açıkken daha sonra atlı sınıfından (*equites*) bazı kişiler de bu göreve atanmıştır. Kayıt süreci, Pontifex Maximus'un her yıl, o yılın konsülleri de dahil olmak üzere önemli kamu olaylarını kaydetmesini içerirdi (Cicero, De Oratore II.52). Bu ayrıntılı kayıtlar ve bu kayıtların kısaltılmış bir versiyonu, Pontifex Maximus'un resmî ikametgâhı olan *Regia* veya *Domus Publica*'nın dışındaki beyazlatılmış bir tahta (*tabula dealbata*) üzerinde halka açık bir şekilde

sergilenirdi (Cicero, De Oratore II.52). Bu halka açık sergilemenin amacı, Roma halkını bilgilendirmektir. Okuma yazmanın yaygın olmadığı bir toplumda önemli olayların halka açık bir şekilde sergilenmesi, hayati bir iletişim ve vatandaşlık eğitimi biçimi olarak hizmet vermiştir. Bu sergileme için seçilen bilgiler, Roma devletinin ve dinî otoritenin önceliklerini yansıtır. Yıllıklar (annales) terimi, yıllık kayıtları ifade eder, *Annales Maximi* de Roma'da bu tür tarihi belgelemenin temel bir örneği olarak hizmet etmiştir. Daha sonraki Romalı tarihçiler de kendi eserlerinde bu kronolojik formatı sıklıkla taklit etmişlerdir. *Annales Maximi*'de konsüllerin adları, savaşlar, antlaşmalar, kolonilerin kurulması gibi önemli devlet işleri, dinî törenler ve adaklar, kıtlıklar, güneş ve ay tutulmaları, olağandışı olaylar gibi alametler veya mucizeler yer almaktadır (Cicero, De Oratore II.52). Yaşlı Cato, *Annales Maximi*'yi kıtlıklar ve tutulmalar gibi görünüşte önemsiz olayların sık sık kaydedilmesi nedeniyle eleştirmiştir (Yaşlı Cato'dan aktaran Aulus Gellius, Noctes Atticae 2. 28. 6) ancak bu aslında kayıtların kapsamlı doğasını vurgulamaktadır. Dinî olayların ve alametlerin dahil edilmesi, *Annales Maximi*'nin yalnızca siyasi ve sivil bir kayıt değil, aynı zamanda Roma dinî yaşamı ve ilahî iradenin yorumlanmasıyla ilgili bilgilerin bir deposu olarak hizmet ettiğini göstermektedir. Antik Roma toplumunda din, siyaset ve savaş dahil olmak üzere yaşamın tüm yönlerinde yaygın bir rol oynamıştır. Dinî olayları ve alametleri kaydetmek, insan ve ilahî alemler arasındaki ilişkiyi anlamak ve devlet eylemlerine rehberlik etmek için çok önemlidir. *Annales Maximi*'nin kronolojik kapsamı, Pontifex Maximus olan Publius Mucius Scaevola'nın (MÖ 176-115) zamanına kadar uzanmaktadır. Derlenmesi durdurulduğunda, *Annales Maximi* seksen kitaptan oluşmaktaydı.⁵ *Annales Maximi*'nin seksen kitaptan oluşan kapsamlı uzunluğu, Roma tarihini ve kamu hayatını ayrıntılı ve sürekli bir çabayla belgeleme çabasını göstermektedir. Bu sürekli kayıt tutma, Roma devletinin kendi tarihinin farkında olduğunu ve bu bilgiyi gelecek nesiller veya referans için saklamanın önemini vurgulamaktadır.

Etrüsk uygarlığı, erken Roma'dan önce var olan ve Roma'nın gelişimiyle önemli ölçüde etkileşimde bulunan güçlü ve etkili bir uygarlıktır. Erken Roma'nın Etrüsklerle olan ilişkisi karmaşıktı ve çatışma, iş birliği ve önemli kültürel alışveriş dönemleriyle karakterizedydi. Roma krallık dönemi, Etrüsk krallarının Roma'yı yönettiği bir dönemi gördü. Roma, Etrüsk alfabesi, mimarisi, dinî ritüelleri ve otorite sembolleri de dahil olmak üzere birçok Etrüsk geleneğini benimsemiştir (Livius, 1-15). Erken Roma üzerindeki bu derin Etrüsk etkisi, Etrüsklerle ilgili olayların *Annales Maximi* gibi resmî Roma kayıtlarına kaydedilecek kadar önemli kabul edilmiş olmasının muhtemel olduğunu göstermektedir. Roma üzerindeki Etrüsk egemenliği dönemi ve

⁵ Prodigy Lists and the Use of the Annales Maximi. <https://www.cambridge.org/core/journals/classical-quarterly/article/abs/prodigy-lists-and-the-use-of-the-annales-maximi/1/24E410BF31D3D11DA93C744952017C80?hl=tr-TR> (erişim tarihi: 06.03.2025)

sonraki savaşlar ve ittifaklar, Roma devletinin gelişiminde şekillendirici olaylar olmuştur ve bu olaylar muhtemelen Roma tarihinin önemli yönleri olarak belgelenmiştir. Çatışma ve etkileşim geçmişı göz önüne alındığında, Roma ile Etrüsk şehirleri (örneğin Veii) arasındaki erken savaşlar muhtemelen *Annales Maximi*'ye kaydedilmiştir. *Annales Maximi*'nin zaman dilimi içinde Roma ile Etrüsk şehirleri (Veii, Fidenae, Tarquinii, Clusium) arasındaki çok sayıda çatışma ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Roma ile Etrüsk varlıkları arasındaki antlaşmalar veya ittifaklar da önemli kamu olayları olarak belgelenmiş olabilir. Etrüskler ve Latinler arasında Albula Nehri'nin sınır olarak belirlendiğı barış antlaşmalarından bahsedilmektedir (Pallottino, 1942:55). Bu tür anlaşmalar, iki güç arasındaki ilişkiyi tanımladığı için muhtemelen *Annales Maximi*'ye kaydedilmiştir. Roma Krallık Dönemi sırasında Etrüsk kültürel ve dinî uygulamalarının Roma'ya aktarılması, özellikle Pontifex Maximus'un denetlediğı belirli dinî törenler veya adaklarla ilişkiliyse not edilmiş olabilir. Livius, on iki *liktora* sahip olma, curule sandalyesi ve mor kenarlı toga gibi Roma geleneklerinin Etrüsklerden alındığını öne sürmektedir (Livius, 1-15). Bu kadar önemli Roma otorite sembollerinin tanıtımı, muhtemelen Etrüsk krallarının hükümdarlıklarıyla bağlantılı olarak kaydedilmiş olabilir. Bu metinler, *Annales Maximi* içinde Etrüsk bilgisine doğrudan atıfta bulunmamaktadır ama Cicero, erken Romalı tarihçiler tarafından kullanıldığını belirtmektedir (Cicero, De Divinatione, 1. 2-93). Bu dönemin önemli bir tarihçisi olan Livius, muhtemelen bu kayıtlara başvurmuş ve eserinde Etrüsklerle ilgili çok sayıda etkileşimi ayrıntılarıyla anlatmıştır. Etrüsklerin Roma dinindeki, özellikle kehanet ve alametlerin yorumlanmasındaki etkisi önemlidir. Pontifex Maximus, Roma dininin başı olarak önemli dinî olayları yorumlamak ve bunlara yanıt vermekle görevliydi ve bu, Etrüsk bağlantıları veya yorumları olan olayları da içerebilirdi. Etrüsklerin okültizm ustalığı ve kadersel işaretler, özellikle kurban edilen hayvanların iç organları aracılığıyla tahmin etme inançlarına dikkat çekmektedir; bu uygulama Romalılar tarafından da benimsenmiştir. Bu tür uygulamaların veya Etrüsk uzmanlığının dahil olduğu danışmaların kayıtları, özellikle devlet düzeyindeki kararlar veya önemli alametlere verilen yanıtlarla ilgili olarak *Annales Maximi*'de yer almıştır (Cicero, De Divinatione, 1.2-93) Ancak, *Annales Maximi*'nin kendisi büyük ölçüde kaybolmuştur ve yalnızca parçalar halinde ve daha sonraki yazarların referansları aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. İçerikleri hakkındaki anlayışımız büyük ölçüde Livius ve Halikarnassoslu Dionysios gibi sonraki tarihçilerin yorumlarına dayanmaktadır.

1.10 Cicero

MÖ 1. yüzyılda yaşamış, Romalı bir devlet adamı, hatip ve filozof olan Cicero, Etrüskler hakkında doğrudan kapsamlı tarihsel veya etnografik bilgiler vermekten ziyade özellikle onların

dinî uygulamaları ve kehanet sanatları üzerine odaklanmıştır. Cicero'nun Etrüsklerle ilgili verdiği bilgiler şunlardır:

Etrusca Disciplina (Etrüsk Öğretisi): Cicero, Etrüsklerin dinî ve kehanet bilgilerini içeren *Etrusca Disciplina* olarak bilinen kutsal metinlerinden sıkça bahseder. Bu öğreti, Romalılar tarafından da saygı gören ve devlet işlerinde başvurulmuş önemli bir bilgi kaynağıydı. Özellikle kehanet (divinatio) ile ilgili kısımlarına atıfta bulunur. Atalarının kehanet sanatını Etruria'dan getirdiğini belirtir (Cicero, *De Divinatione*, 1.2-93). Cicero, *De Legibus* (Yasalar Üzerine) adlı eserinde bu öğretilerin Roma'nın önde gelen vatandaşlarına öğretilmesinin önemini vurgular.

Haruspices (Kâhinler): Cicero, Etrüsk kökenli kâhinler olan *haruspices* hakkında yazmıştır. Bu kâhinler, kurban edilen hayvanların iç organlarını -özellikle karaciğerini- inceleyerek, yıldırımları ve diğer doğa olaylarını yorumlayarak tanrıların iradesini anlamaya ve gelecek hakkında kehanette bulunmaya çalışırlardı. Roma Devleti de önemli kararlar öncesinde veya sıra dışı olaylar sonrasında sık sık kâhinlere danıştırdı.

Kehanet Sanatı: Cicero'nun *De Divinatione* (Kehanet Üzerine) adlı eserinde Etrüsk kehanet yöntemleri tartışılır. Cicero, kehanet sanatının Roma devletindeki genel kabul görüşünü aktarır. Ancak kehanetin gerçekliği ve doğruluğu konusuna da şüpheci yaklaşır (*De Divinatione* 1. 2-93)

Özetle, Cicero Etrüskleri daha çok dinî uzmanlıkları, özellikle de Roma'yı derinden etkileyen kehanet sanatları bağlamında ele almıştır. Etrüsklerin günlük yaşamı veya siyasi tarihinden çok, Roma'nın dinî ve siyasi hayatındaki rolleri Cicero'nun ilgilendiği temel konu olmuştur. Cicero'nun yazıları, Romalıların devletin varlığı ve düzeni için Etrüsk bilgeliğine başvurduğunu ima eder.

Haruspicina (Kâhinlik Sanatı): Cicero, Etrüsk kâhinlerinin (*haruspices*) uzmanlık alanlarına ayrıntılı olarak değinir. Özellikle şimşekleri yorumlama, kurban edilen hayvanların iç organlarını inceleyerek geleceği okuma gibi yöntemlerini anlatır. *De Divinatione* (Kehanet Üzerine) adlı eserinin 72-79 ve 90-92. bölümleri arasında bu konuları savunurken (kardeşi Quintus aracılığıyla) 23-34 ve 46-53. bölümleri arasında ise eleştirir.

Kehanetin Kökeni Efsanesi: Cicero, *De Divinatione* adlı eserinin 72-79. bölümleri arasında Etrüsk kehanet bilgisinin kökenine dair meşhur efsaneyi aktarır: Tarquinius'un tarlasını süren bir çiftçinin sabanının açtığı yarıktan çocuk görünümü ama bilge bir varlık olan Tages'in çıktığını ve Etrüsklere kehanet sanatını öğrettiğini anlatır. Ancak Cicero, bu efsaneye felsefi bir şüphecilikle yaklaşır ve mantıksal tutarsızlıklarına işaret eder.

Roma Dinindeki Yeri: Cicero, Etrüsk dinî pratiklerinin ve kehanet anlayışının Roma toplumunda ve devlet yönetiminde köklü bir yeri olduğunu kabul eder. Alametlerin yorumlanması, devletin tanrıların onayını alarak hareket etmesi açısından vazgeçilmez görülüyordu. *De Haruspicum Responso* (Kâhinlerin Yanıtı Üzerine) adlı konuşması, belirli bir olay üzerine Etrüsk kâhinlerinin verdiği yorumun siyasi sonuçlarını ele alır.

Felsefi Eleştiri: Cicero, *De Divinatione* adlı eserinde genel olarak kehanetin geçerliliğini sorgular. Etrüsklerin bu alandaki şöhretini ve Roma'daki yerleşik uygulamalarını kabul etmekle birlikte akıl ve mantığın kehanetten daha üstün olduğunu savunur. Kehanetin tesadüflere dayandığını ve tanrıların gerçekten bu yolla insanlarla iletişim kurup kurmadığının belirsiz olduğunu ileri sürer.

1.11 Halikarnassoslu Dionysios

Halikarnassoslu Dionysios, Etrüsklerin yerli bir halk olup göç etmediklerini ifade eder. “Altın taç (ya da altın defne çelengi), fildişi taht, ucunda kartal bulunan asa, altınla dokunmuş mor *khiton* ve Lidya krallarının giydiğine benzer nakışlarla süslenmiş mor pelerin” giydiklerini belirterek kıyafetleri ile ilgili bilgi verir. Burada mor pelerini Lidya kökenlerine bağlaması önemli bir tespittir. Buna ek olarak, kendilerine Rasenna adını verdiklerini de aktarmıştır. Bunlar Yaşlı Plinius tarafından da ifade edilen tespitlerdir⁶ (*Antiquitates Romanae*, 125-30).

1.12 Vergilius

P. Vergilius Maro tarafından yazılan ve on iki kitaptan oluşan Aeneis destanı, Yunanların Troya'yı ele geçirdiği sırada soylu sınıftan olan Aeneas'ın yeni Troya'yı yani Roma'yı (Troia Nova) kurmak üzere tanrıların yardımıyla bir grup eşlikçiyle birlikte oradan kaçmasını ve onun başından geçenleri anlatır. Vergilius'un eserinde Homeros'un Ilias ve Odysseia adlı destanlarına benzerlik görülür. Nitekim ilk altı kitap Troya'dan geri dönen komutan Odysseus'un başından geçen maceralara çok benzerken, geri kalan altı kitap Ilias destanına benzer ve bu benzerlik, ilgili destanın Troya'da Helene için savaşılan iki erkeğin, Roma'da Lavinia için savaşılan iki erkeğe dönüşmesi ile devam eder. Bilindiği gibi bu eserde Aeneas örnek kişi ve Roma'nın kurucu kahramanı olarak tasarlanmıştır. Roma'nın kurucusu olan Romulus, tüm Roma İmparatorlarının atası olarak kabul edilmiştir. Bu anlamda bir toplumun kaderini kurgulayan kurucu, ata olarak tanımlanabilir.

⁶ <https://akjournals.com/view/journals/068/52/2/article-p137.xml> (erişim tarihi: 12.02.2025)

1.13 Titus Livius (MÖ 59- MS 17)

Titus Livius, Etrüskler konusunu Roma bakımından ele alan en erken antik dönem yazarlarından. Roma tarihi ile ilgili yazdığı *Ab Urbe Condita* adlı eserde Roma'nın kuruluş tarihinden imparator Augustus dönemine kadar Roma İmparatorluğunu anlatır. Troya'nın ele geçirilmesi ile Aeneas'ın beraberindekilerle birlikte kaçışını 1. Kitabında anlatır. Sicilya'daki Laurentum'a gelişlerini ve bölgeye o gün de Troya dendiğini daha sonra da aktarır. Aeneas'ın, tarlalarını yağmalamaya başladığı sırada Aboriginlerin ve Kralları Latinus'la karşı karşıya geldiklerini aktardıktan sonra iki farklı anlatı olduğunu bunların birincisinde Latinus'un yenilip bir evlilik ittifakı yaptığından bahsederken bir diğer anlatıda Latinus'un Aeneas ile görüşüp ona saygı duyduktan sonra onu önce evinde misafir ettiğini sonra da kızı Lavinia ile nişanladığı yönündedir (Livius 1, 1). Bu bölümde, kıyılarına tarlalarını yağmalayarak giren bir halkın lideri ile kızını evlendirmesi, bunun zorlama olmadan olması, kızı Lavinia'nın zaten komşu halkın kralı ile nişanlı olmasındaki çelişki, Latinus'un bu riski neden aldığı sorusunda yatar. Zorlama olmadığı varsayımı altında Latinus neden komşu kral ile nişanlı kızını, uzak diyarlardan gelen, aynı dili dahi konuşmayan, tarlalarını yağmalayan bir grubun başındaki tanımadığı biriyle evlendirsin? Yüzlerce sene öncesini aktardığı için sorgulanması pek doğal olan bu anlatıda diğer şeyleri doğru kabul edersek bile en azından Aeneas kendisini zorla kabul ettirmiş ve hükmetmiş olmalıdır. Livius'un anlatımına göre bölgede Lavinium'un güneyinde, (bugün Roma'nın 35 km güneyinde yer alan Ardea kasabasında) yaşayan halk olan *Rutul* halkının kralı olan Turnus zaten Lavinia ile nişanlıdır. Bu nedenle savaşılır. *Rutuliler* savaşı kaybeder ancak öbür tarafta da Latinus ölür. Bu nedenle Rutuli halkı Etrüsklerin zengin bir kenti olan Caere'nin hükümdarı Mezentius'tan yardım ister. Burada kurulan yeni Troya şehrinde kendisi ve komşularının güvenliği için rahatsız olan Etrüsk kralı Mezentius ittifakı kabul eder. Aeneas komutasındaki iki halkı Latinler olarak tanımlar ve birleşmeyi kuvvetlendirir. Etrüskler hem denizde hem karada çok kuvvetli olmalarına rağmen savaşı kaybederler. Latinler ise savaşı kazanırlar ama Aeneas ölür (Livius 1, 2). Buraya kadarki bölümde Aeneas'ın oğlu Ascanius iktidara gelecek yaşta olmamasına rağmen güçlü kişiliği sayesinde iktidarı alır. Bütün bu anlatımın başında gözlediğimiz tesadüf, Roma kentini kuran Aeneas ile zaten orada olan ve savaştıkları Etrüskler'in de Batı Anadolu'dan gelmiş olduklarıdır. Etrüsklerin Lidya'daki açlık ve kıtlıktan kaçıp yeni yurt aradığı sırada gelip yerleşme hikâyeleri Herodotos'a kadar giderken Roma için saygınlık yükseltilecek Troya'nın mağrur savaşçıları kendilerine yaşamak için yeni yurt aradığı sırada gelip yerleşme hikâyelerine dönüşmüş olabilir mi?

Etrüsklerin tarihi gerçekliğinin üzerine bir Roma inşa edildiği fikri pek çok akademisyen tarafından dile getirilir. Buradan sonra birinci ve ikinci kitapta Etrüsklere dair çeşitli bilgiler verir ve bu bilgilerden Roma'yı etkilediği alt başlıkları aşağıdaki şekilde çıkarabiliriz.

1. Kraliyet Sembolleri ve Ritüelleri:

Livius, Roma'nın ilk kralları döneminde, özellikle Etrüsk kökenli krallar olan Lucius Tarquinius Priscus (Lucorum), Servius Tullius (Mastarna) ve Tarquinius Superbus zamanında Etrüsk etkisinin belirgin olduğunu anlatır. Bu kralların Roma'ya ellerinde sopa demetleri (fasces) taşıyan görevlileri (lictör), yüksek rütbelilerin oturduğu özel sandalyeyi (curule), mor şeritli toga (toga praetexta) ve zafer alayları gibi önemli sembol ve ritüelleri getirdiği belirtilir.

Özellikle 1. kitabın sonlarında (yaklaşık 34-48. bölümler) ve 2. Kitabın ilk bölümlerinde (1-15. bölümler) Etrüsk Krallarının Yönetimi ayrıntılı anlatılır. Bu bölümlerde Tarquinius Priscus'un Roma'ya gelişini, yükselişini ve getirdiği yeniliklerini anlatırken, Servius Tullius'un reformlarını ve Etrüsk kültürüyle bağlantılarını vurgular.

2. Dinî Uygulamalar ve Kehanet:

Livius, Etrüsklerin dini uygulamalarına ve özellikle iç organları okuyarak kehanette bulunma sanatına (haruspici) Roma'da büyük saygı duyulduğunu ve benimsendiğini sıkça ifade eder. Alametlerin yorumlanması ve dini ritüellerin uygulanması konusunda Etrüsk uzmanlarına danışıldığına dair çeşitli anlatımlar bulunur. Bu konulara dair referanslar eserin çeşitli yerlerinde bulunabilir, ancak özellikle alametlerin yorumlanmasıyla ilgili olayların anlatıldığı bölümlerde (örneğin, olumsuz alametlerin görüldüğü ve Etrüsk kahinlerinin çağrıldığı durumlar) bu etki belirgindir. I. Kitap ve sonrasındaki çeşitli olay anlatımlarında bu tür referanslara rastlamak mümkündür.

3. Mimari ve Mühendislik:

Livius, Etrüsklerin mimari ve mühendislik alanındaki becerilerine I. kitap 35., 38., 53., 55. ve 56. bölümlerinde dolaylı olarak atıfta bulunur. Özellikle Roma'nın altyapısının geliştirilmesi, tapınakların inşası ve şehir planlaması gibi konularda Etrüsk etkisinin olduğu genel kabul gören bir bilgidir ve Livius'un anlatılarında bu döneme ait yapısal gelişmelerin vurgulanması bu etkiye işaret eder. Roma'nın ilk dönemlerindeki Cloaca Maxima kanalizasyon sistemi gibi büyük inşaat projelerinin anlatıldığı kısımlar olan I. kitap 38. ve 56. bölümlerde Etrüsk uzmanlığının rolü de yine belirtilmektedir.

İlk kitabında Etrüsk kentleri Veii ve Fisanæ ile çatışmaları, 2. Kitabında Etrüsk Kralı Lars Porsenna'nın müdahalesini işler. Clusium (Chiusa) Kralı Lars Porsenna'nın, tahttan indirilen Tarquinius Superbus'u tekrar başa geçirmek için Roma'ya saldırmasını ve bu sıradaki Horatius Cocles, Mucius Scaevola gibi Romalı kahramanların hikayelerini aktarır. Etrüsklerin Raeta kökeninden ve Etrüsk Birliğinden 5. kitapta bahseder.

1.14 Strabon

Strabon, Τυρρηνοί'ler (Tyrrheni) Romalılarından Ἐτροῦσκοι (Etrusci) ve Τοῦσκοι (Tusci) soyadlarını aldılar. Ἑλληνες (Yunanlılar), kendilerine, Λυδία'dan (Lidya) buraya bir koloni gönderen Ἄτυς'ün (Atys) oğlu Τυρρηνός'tan (Tyrrhenus) esinlenerek bu adı verdiler (Strabon 5.2.2) dedikten sonra Herodotos'un kıtlıkta Λυδία'dan (Lydia) ayrılma anlatısını aktarır ve der ki “Buraya gelince, ülkeye kendi adını verdi, Τυρρηνία (Tyrrhenia) ve on iki şehir kurdu, Ταρκυνία (Tarquinia) şehrinin adını aldığı Τάρκων'u (Tarcon) vali olarak atadı.” Daha sonra Roma'nın kuruluşu, gelişimi ile Etrüsklerin ilişkisini aktarır ve Tarquinialı Lucumo'nun Roma Kralı Ancus Marcius'un dostu olarak kendisinin ardından Lucius Tarquinius Priscus adını alarak kral olduğunu aktarır. Burada Strabon, Lucius Tarquinius Priscus için onu geldiği şehirden takip ederek gelen sayısız sanatçı olduğunu belirtir. Böylece Etrüsk sanatının, çağında da meşhur olduğu çıkarımı yapılabilir.

Strabon, Etrüsk kültürünün Roma'ya katkısını tekrar eder ve konsüllerin zafer kazandıkları zaman giydikleri kıyafetlerin ve diğer yargıçların kıyafetlerinin, Romalıların kamu törenlerinde kullandıkları baltaların, trompetin, kurban kavramının, kehanette bulunma ve müzik ilgisinin Tarquini'den getirildiğini belirtir. Tahtından indirilen, Superbus adlı bir başka, Roma'nın son kralı olduğunu yazar. Tyrrhenia'nın bir şehri olan Clusium'un kralı Lars Porsena, onu silah zoruyla tahta geçirmek istediye de başaramayınca Romalılarla barış yaparak dostça, şerefli bir şekilde ve hediyelerle birlikte oradan ayrıldığını aktarır.

Πελασγοί'lerin (Pelasgların), bilhassa Θεσσαλία (Thessaelia) yakınlarındaki Αἰολεῖς (Aeoller) ülkesinde olmak üzere, tüm Ἑλλάς'a (Yunanistan'a) yayılmış eski bir ırk olduğu konusunda herkesin hem fikir olduğunu yazar (Strabon 5.2.4) ve kıyı bilgilerini derleyerek Λούνα'dan (Luna'dan) Ὠστία (Ostia'ya) kadar olan kıyı boyunca uzanan Τυρρηνία (Tyrrhenia'nın) en büyük uzunluğunun yaklaşık 2500 stadia⁷ (462 km) olduğunu ve dağlar yönündeki genişliğinin bu sayının yarısından daha az olduğunu duyduğunu belirtir. Sonra Λούνα'dan (Luna'dan) Πῖσαι'ya (Pisa'ya) 400'den fazla stadia; oradan 12 Etrüsk Şehri'nden bir olan Οὐολατέρραι'ye (Volaterrae'ye) 280; oradan Ποπλώνιον'a (Poplonium'a) 270; ve

⁷ Bir stadia Roma ve Yunan dünyasında yaklaşık 185 metreydi.

Poplonium'dan Kόσσα'ya (Cossan'a) yaklaşık 800 veya bazılarının dediği gibi 600 stadia olduğunu belirtir.

1.15 Seneca

Roma İmparatorluğu'nun stoacı filozofu Seneca, Asya Etrüskleri kendine mal ediyor (Tuscos Asia sibi vindicat) demiştir. (Seneca, Consolatio ad Helviam Matrem VII.9). Seneca, özellikle “Naturales Quaestiones” (Doğa Araştırmaları) adlı eserinde Etrüskler hakkında bazı bilgiler vermiştir. Seneca'nın Etrüsklere dair aktardığı bilgiler genellikle onların dini inançları ve kehanet uygulamaları, özellikle de doğa olaylarını yorumlama biçimleri üzerinedir. Seneca, Etrüsklerin şimşekleri ve yıldırımları yorumlamada usta olduklarını belirtir (Seneca, Naturales Quaestiones, II.32). Etrüsklerin, yıldırımların tanrıların mesajlarını taşıdığına inandıklarını ve bu olayların türüne, düştüğü yere ve zamanına göre farklı anlamlar çıkardıklarını aktarır. Onlara göre yıldırımlar sadece geçmiş veya şimdiki durumu değil, aynı zamanda geleceği de haber verebilirdi. Seneca, Romalıların bu konudaki bilgisinin büyük ölçüde Etrüsklerden geldiğini ima eder. Seneca, Etrüsklerin doğa olaylarını tanrısal iradenin doğrudan bir sonucu olarak gördüğünü anlatır. Romalıların doğa olaylarını doğal nedenlere bağlama eğiliminin aksine, Etrüsklerin her olayı tanrıların müdahalesi olarak yorumladığını belirtir. Örneğin, Seneca'ya göre Etrüskler bulutların çarpıştığı için şimşek çaktığını değil, tanrılar bir işaret göndermek istediği için bulutları çarpıştırdığını düşünürlerdi (Seneca, Naturales Quaestiones, II.32).

1.16 İmparator Claudius

Roma İmparatoru Claudius, başlangıçta fiziksel rahatsızlıkları ve yetersizlikleri nedeniyle göz ardı edilmesine rağmen keskin bir zekaya sahipti ve tarih ile bilimsel uğraşlara büyük ilgi duyuyordu (Seneca, Apocolocyntosis, 5, 6) Ünlü tarihçi Titus Livius tarafından tarih çalışmalarında teşvik edildi. Claudius, Etrüskler üzerine “Tyrrhenika” adlı yirmi ciltlik bir inceleme de dahil olmak üzere çeşitli tarihi eserler yazmıştır. Bu eserden Suetonius, “Tanrı Claudius” adlı eserinde ve Yaşlı Plinius, “Doğa Tarihi” isimli eserinin 2. ve 18. kitaplarında bahseder. “Tyrrhenika” eserinin 20 cilt gibi büyük bir hacme sahip olması, Etrüskler üzerine kapsamlı ve derinlemesine bir çalışma olduğunu ve Claudius'un kesin bir anlatı sunmayı amaçladığını göstermektedir. Bu eser kayıptır. Claudius'un ilk eşi Plautia Urgulanilla, önde gelen bir Etrüsk ailesinden (Tarquiniili Urgulanii) geliyordu (Suetonius, 2.26) Bu bağlantı, ona ilk elden bilgiye ve aile geleneklerine erişim sağlamış olabilir. Ayrıca oğlu, Volsinii'li Etrüsk bir soylu olan Sejanus'un kızıyla nişanlıydı. Tacitus bunun Sejanus'un yükselişi sırasında siyasi bir hamle olduğunu ve Sejanus'un düşüşüyle nişanın bozulduğunu ekler (Tacitus, 4.39;

Suetonius, 2.26) Augustus ve Claudius dönemlerinde, Vergilius, Maecenas, Verrius Flaccus ve Dionysios of Halicarnassus'un gibi yazarların eserlerinden de görüleceği üzere, Etrüsklere daha geniş bir Roma ilgisi vardı. Claudius'un önde gelen Etrüsk aileleriyle olan evlilik ve aile bağları, onların tarihini incelemek ve yazmak için sadece akademik merakın ötesinde daha derin, daha kişisel bir motivasyona işaret etmektedir. Claudius, Etruria sınırında bulunan Sabine topraklarıyla bağlantıları olan kendi ailesi Claudii'nin Etrüsk kökenlerini desteklemeyi amaçlamış olabilir. Bunların da sonucunda *Tyrrhenika*'nın Etrüsk yanlısı ifadeler içerdiği ve bunun da kaybolmasına katkıda bulunmuş olabileceği düşünülebilir. *Tyrrhenika*'da Etrüsk yanlısı duygulara dair spekülasyon, Claudius'un eserinin tipik olarak Roma merkezli anlatılardan farklı bir Roma-Etrüsk ilişkileri perspektifi sunduğu olasılığını gündeme getirmekte ve bu da sonraki kayboluşunu potansiyel olarak açıklamaktadır.

Suetonius, Claudius'un biyografisinde *Tyrrhenika*'nın 20 ciltlik uzunluğunu belirtmektedir. Claudius'un Tabula Claudiana üzerindeki konuşması, "Tyrrhenika"da Roma'nın altıncı kralı Servius Tullius ile ilgili bir bölüme atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda Claudius, Etrüsk yazarlarına (auctores Tusci) atıfta bulunmakta ve Servius Tullius'un Etrüskçe adını "Mastarna" olarak vermektedir. Bunu senatoda yaptığı konuşmadan biliyoruz. Zira bu konuşma bir tabletle kayıtlanmış ve günümüze ulaşmıştır. Lyon Tabletleri olarak bilinen bu tabletlerin ikinci tabletinin sağ alt köşesinde yazmaktadır. Etrüsk kaynaklarına dayanarak Servius Tullius ile bağlantılı olarak Caelius ve Aulus Vibenna kardeşlerin kahramanlıklarını da anmaktadır. Tabula Claudiana ayrıca, Claudius'un eserinde Roma vatandaşlığı verilen Etrüsk figürlerinden bahsettiğini ortaya koymaktadır.

1.17 Plinius

Romalı Yaşlı Plinius, "Doğa Tarihi" adlı eserinde Etrüskler ve yaşadıkları bölge olan Etruria hakkında çeşitli bilgiler sunmuştur. Bu kapsamlı ansiklopedik eser, coğrafyadan botaniğe, zoolojiden mineralojiye kadar pek çok konuyu ele alan Plinius bu bilgileri derlemiştir. Örneğin Roma halkının kentin kuruluşunu izleyen üç yüz yıl boyunca Etrüsk kaplarında öğütülmüş ve muhtemelen Etruria'da yetiştirilmiş olan kavılca/kılçıklı buğdaydan (*triticum dicoccum*) yapılma bir lapa ile beslendiğini ifade etmiştir (Plinius. 18, 7). Etruria bölgesinin tarihi üzerine kısa bilgiler veren Plinius, Etrüsklerin Umbri ve Galyalılar gibi diğer halklarla etkileşimlerine değinir. Etrüsklerin kökenine dair antik dönemdeki tartışmalara da dolaylı olarak atıfta bulunur; örneğin, Livius ile birlikte Etrüskleri Alplerdeki Raetia halkıyla ilişkilendiren teorisini dile getirir. Bu teoriye göre Raetler, Galyalılar tarafından kovulan Raetus adlı şefin komutası altında olan Tuscan (Tusci, Etrüsk) soyudur (Plinius 3, 24). Plinius, Etrüsk

mimarisi ve mezar gelenekleri hakkında bilgi verir, Clusium'daki (Chiusi) Etrüsk Kralı Porsenna'nın görkemli mezarını ayrıntılı bir şekilde tasvir eder ve bu konuda M. Terentius Varro'yu kaynak gösterir (Plinius. 36.19). Bu nedenle bugün yeri belli olmasa da mezarın bu kentte olduğu düşünülmektedir. Plinius ayrıca Vatikan Tepesi'nde Etrüsk yazısı bulunan kadim bir palamut ağacından bahsederek Etrüsklerin doğaya duyduğu saygıdan bahseder (Plinius. 16.87)

1.18 Suetonios

Gaius Suetonius Tranquilius Romalı tarihçi ve biyografi yazarıdır. MS 126 yılında ölmüştür. İmparator Claudius'un MS: 41 yılında tahta çıkmadan önce Etrüskler ile ilgili 20 bölümlük bir kitap yazdığını aktarmıştır. Bu eserden kendisinden başka kimsenin bahsetmemiş olması nedeniyle Sueton'un yazmış olması önemlidir (Prayon: 2019, 17).

1.19 Stephanos

Bizantionlu Stephanos (MS 6. yüzyıl), günümüze ulaşan en önemli antik coğrafi sözlüklerden biri olan 'Εθνικά'nın (Ethnika'nın) yazarıdır. Bu eser, şehirlerin, yerlerin ve toplumların adlarını alfabetik sırayla listeler ve her madde için kökeni, ilgili efsaneleri, tarihsel anekdotları ve coğrafi bilgileri sunar. Stephanos, bu bilgileri derlerken kendisinden önceki çok sayıda antik yazarın eserlerinden alıntılar yapmıştır; Etrüskleri de Περίοδος γῆς (Periodos Ges) isimli kitabında anlatan Miletli Hekataios da Stephanos'un temel kaynaklarından biridir. Stephanos'un 'Εθνικά'sı (Ethnika'sı), özellikle Hekataios'un Περίοδος γῆς (Periodos Ges) gibi bugün kayıp olan eserlerine ait fragmanların günümüze ulaşmasında hayati bir rol oynamıştır. Bu nedenle, Stephanos'un Etrüskler hakkında verdiği bilgiler, büyük ölçüde Hekataios ve diğer erken dönem coğrafyacı ve tarihçilerin gözlemlerinin bir derlemesi niteliğindedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ETRÜSKLERE DAİR ÇAĞDAŞ LİTERATÜR TARAMASI

2.1 Etrüsklere Dair Araştırma Yapan Enstitü, Vakıf, Dernek, Birlik, Kurum ve Kuruluşlar

2.1.1 Academia Etrusca

Akademi, 1726 yılında Cortona’da kurulmuştur. "Accademia Etrusca di Cortona" olarak da bilinir. Bir Etrüsk şehri olan Cortona, Arezzo’ya da çok yakındır. Esasen Akademi’nin kuruluş altyapısını zamanlamaya da dikkat çekerek, Orta Çağ sonunda Rönesansı yaşayan entelektüel ve aydınların meraklarında aramak gerekmektedir. Akademiye bağlı olarak faaliyet gösteren MAEC (Museo dell’Accademia Etrusca e della Città di Cortona) Müzesi aracılığıyla Etrüsk ve Roma dönemine ait eserleri sergilemek, korumak ve tanıtmak. Academia Etrusca’nın “Museum Cortonense” gibi eski yayınları ve düzenli yayınları bulunmaktadır. Cortona Tablet’i gibi önemli buluntuların yorumlanması ve sergilenmesi de akademinin başarıları arasında sayılabilir. Etrüsklerin kökeni hususunda her ne kadar kurumun doğrudan resmî bir bildirge şeklinde katı bir duruşu olmasa da akademinin ev sahipliği yaptığı konferanslar, desteklediği araştırmalar ve yayınladığı çalışmalardan hareketle genellikle Etrüsklerin yerli kökenine işaret eden bilimsel bulguları ve yorumları ön plana çıkarmaktadırlar. Bu nedenle Etrüsklerin büyük olasılıkla İtalya’nın yerli halklarından geliştiği yönündeki görüşü desteklemektedir.

2.1.2 Etrüsklerle İlgili Çalışma Yapan Akademisyen, Araştırmacı ve Yazarlar

Anton Francesco Gori (1691-1757): İtalyan Eski Çağ araştırmacısı ve rahip. 18. yüzyılın önde gelen hümanistlerinden, epigrafistlerinden ve "Etrüskoloji"nin önemli figürlerinden biridir. Floransalı bir din adamı ve akademisyen olan Gori, hayatını antik çağ eserlerinin, özellikle de Etrüsklere ait olanların incelenmesi ve belgelenmesine adanmıştır. Etrüsk uygarlığına dair bilimizin artırılmasında ve bu alana duyulan ilginin canlanmasında merkezi bir role sahip olmuştur. Gori’nin en bilinen ve etkili çalışması, 1737-1743 arasında yayınlanan üç ciltten oluşan Etrüsk Müzesi (Museum Etruscum Exhibens Insignia Veterum Etruscorum Monumenta) kitabıdır. Bu eser, o dönemde çeşitli koleksiyonlarda bulunan veya yeni keşfedilen Etrüsk eserlerinin (vazolar, bronz objeler, heykeller, mühürler, sikkeler vb.) ayrıntılı çizimlerini ve tanımlarını içermektedir. Gori, bu eserle Etrüsk sanatını ve maddi kültürünü geniş bir okuyucu kitlesine tanıtarak, dağınık haldeki bilgileri bir araya getirmiştir.

Bu, adeta kavramsal bir müze niteliğindedir ve sonraki araştırmalar için temel bir kaynak olmuştur (Gori, 1743) Etruria Şehirlerinde Bulunan Antik Yazıtlar eserinde Etrüsk yazıtlarını toplamış, kopyalamış ve yorumlamaya çalışmıştır. Cortona'daki Academia Etrusca'nın koleksiyonlarını belgeleyen Museum Cortonense (Cortona Müzesi) adlı eserin hazırlanmasında editör olarak görev almıştır (1750). İtalyan dilinin kökenini Etrüskçe'ye, hatta eski bir Aramice formuna bağlayan tartışmalı bir görüşü de bulunmaktadır (Gori, 1743)

Cristiano Vernesi (1969): Cristiano Vernesi'nin Etrüsklerle ilgili temel katkısı, doğrudan Etrüsk mezarlarından alınan insan kemiklerinden antik mitokondriyal DNA (mtDNA) dizilerini elde ederek bu popülasyonun genetik çeşitliliğini ve farklı gruplarla genetik mesafesini inceleyen çalışmaların ilklerindendir. Bu çalışmalar, Etrüsklerin kökeni hakkındaki geleneksel arkeolojik ve dilbilimsel tartışmalara genetik bir boyut kazandırmıştır. Antik Etrüsk bireylerinin mtDNA'larındaki genetik çeşitliliğin modern Avrupa popülasyonlarına benzer düzeyde olduğunu göstermişlerdir. Antik Etrüsklerin genetik olarak günümüz Toskana halkıyla ilişkili olduğunu, ancak aralarında tam bir genetik süreklilik olmadığını, yani günümüz Toskanalıların genetik yapısının, Etrüskler sonrası dönemdeki göçlerle de şekillendiğini öne süren bulgular sunmuşlardır (Alinei, 2013: 5-12). Bazı Etrüsk mtDNA soylarının, modern İtalyan popülasyonlarından ziyade Doğu Akdeniz kıyılarındaki popülasyonlarla daha yakın evrimsel ilişkilere sahip olduğunu belirten sonuçlar elde etmişlerdir. Bu bulgu, Herodotos'un Lidyalı göçü tezini genetik düzeyde potansiyel olarak destekleyebilecek bir veri olarak yorumlanabilir. Çalışmaları, farklı Etrüsk topluluklarının kültürel birliği paylaştığı gibi, mitokondriyal gen havuzunun da bir ölçüde paylaşıldığını düşündürmüştür. Cristiano Vernesi'nin Etrüsk genetiği üzerine yaptığı önemli yayınlardan The Etruscans: A Population-Genetic Study ve Serial Coalescent Simulations Suggest a Weak Genealogical Relationship Between Etruscans and Modern Tuscans isimli bilimsel çalışmasını, American Journal of Human Genetics ve Proceedings of the National Academy of Sciences isimli bilimsel dergide yayımlanmıştır. Sonuç olarak, Cristiano Vernesi, Etrüsklerin kökeni tartışmasına antik DNA verilerini dahil ederek çığır açan bir katkı sunmuştur. Elde ettiği sonuçlar Doğu Akdeniz ile olası bir bağlantıyı işaret eder (Alinei, 2013: 5-12)

Mario Guarnacci (1701-1785): İtalyan koleksiyoncusu, din adamı, arkeolog ve tarihçidir. Guarnacci, Volterra ve çevresindeki Etrüsk mezarlarında yapılan kazılardan elde edilenler başta olmak üzere uzun yıllar boyunca önemli bir Etrüsk antikaları koleksiyonu oluşturmuştur. Bu koleksiyon; *urnalar* (kül kapları), bronz objeler, seramikler, sikkeler ve diğer günlük kullanım eşyasını içermektedir. 1761 yılında bu değerli koleksiyonu memleketi Volterra şehrine bağışlamış ve bu koleksiyon, bugün kendi adını taşıyan dünyaca ünlü Museo Etrusco

Guarnacci'nin (Guarnacci Etrüsk Müzesi) temelini oluşturmuştur. Bu müze, Etrüsk *urnaları* konusunda dünyanın en zengin koleksiyonlarından birine sahiptir (Torelli, 1981. 116)

Guarnacci, Etrüsk mezarlarının sistematik olarak kazılmasına öncülük eden ilk bilim insanlarından biridir. Kardeşleriyle birlikte yürüttüğü kazılar, Etrüsk mezar yapıları ve defin gelenekleri hakkında önemli bilgilerin gün ışığına çıkmasını sağlamıştır. Guarnacci'nin Etrüsklere dair görüşlerini ve araştırmalarını aktardığı en önemli eseri, 1767 yılında yayımlanan *Le Origini Italiche*'dir. Üç ciltten oluşan bu eserde Guarnacci, Etrüsklerin tarihi üzerine kapsamlı değerlendirmelerde bulunmuştur. Eser, yayımlandığı dönemde Etrüsklerin kökeni üzerine yapılan tartışmalarda önemli bir yer tutmuş ve farklı görüşlere sahip bilim insanları arasında canlı tartışmalara yol açmıştır. Mario Guarnacci, Etrüsklerin kökeni konusunda kendi dönemindeki görüşlerden farklı ve tartışmalı bir hipotez ortaya atmıştır. *Le Origini Italiche* adlı eserinde, Etrüsklerin (veya Etrüsko-Pelasgların) İtalya'nın en eski halkı olduğunu ve hatta onların prehistorik dönemlerde İtalya'dan Yunanistan'a göç ederek buradaki kültürü etkilediğini savunmuştur (Guarnacci, 1780. 7-480)

Luigi Lanzi (1732-1810): İtalyan Cizvit rahibi, sanat tarihçisi ve arkeologtur. Etrüsk uygarlığı özellikle de Etrüsk dili üzerine yaptığı araştırmalarla Etrüskoloji bilimine önemli katkılar sağlamıştır. Lanzi'nin Etrüsklerle ilgili en önemli çalışması, 1789 yılında yayımlanan "*Saggio di Lingua Etrusca e di Altre Antiche d'Italia*" (Etrüsk Dili ve İtalya'nın Diğer Antik Dilleri Üzerine Deneme) adlı eseridir. Üç ciltten oluşan bu anısal eserde Lanzi, Etrüsk dilini bilimsel metotlarla incelemeye girişmiş ve o dönemde bilinen Etrüsk yazıtlarını toplamıştır. Etrüsk alfabesi ile Antik Yunan alfabesi arasındaki benzerliklere dikkat çekmiş ve Etrüsk dilini İtalya'nın Oscan, Umbrian ve Latince gibi diğer antik dillerle karşılaştırmıştır. Dolayısıyla Luigi Lanzi, Etrüsklerin kökeni konusunda dilbilimsel çalışmalarına dayanarak onların İtalya ve çevresindeki antik halklarla dilsel bir bağı olduğunu öne sürmüş ve bu alandaki tartışmalara önemli bir bilimsel boyut kazandırmıştır. Her ne kadar Etrüsk dilinin tam olarak çözülmesi çok daha sonraki çalışmalara nasip olacaksa da Lanzi'nin metodolojisi ve topladığı veriler, Etrüskoloji tarihinde önemlidir.

Luigi Canina (1795-1856): İtalyan mimar ve arkeologtur. 1844'te *Antica Etruria* adlı eseri yayınlamıştır. Eserinde Etrüsklerin Roma İmparatorluğu'nun öncüllerinden biri olduğunu yazmıştır. Etrüsklerin tanrılarla doğrudan ilişki kurduğuna inandıklarını yazan Canina, rüyaların ve kehanetlerin önemini bu inanca dayandırmıştı. Etrüskçe bazı harflerin Yunanca veya Latince ile kıyaslanmayacak kadar farklı olduğunu ve sağdan sola doğru yazıldığını ifade etmiştir. Canina'nın Etrüsklere dair bilimize en büyük katkısı, yürüttüğü saha çalışmaları ve bu çalışmaların sonuçlarını ayrıntılı yayınlar halinde sunması yoluyla olmuştur. Canina,

özellikle Cerveteri (antik Caere) ve Vulci gibi önemli Etrüsk nekropollerinde kazılar yapmıştır. Bu kazılar sırasında ortaya çıkarılan anıtsal mezarların yapısını, iç düzenlemesini, duvar resimlerini ve mezar hediyelerini incelemiş ve belgelemiştir. Cerveteri'deki Regolini-Galassi mezarının ilk çizimlerini yapanlardan biridir. Etrüsk şehirlerinin mimarisi ve şehir planlaması üzerine araştırmalar yapmıştır. Veii gibi Etrüsk şehirlerindeki yapı kalıntılarını inceleyerek tapınaklar, evler ve diğer kamu binaları hakkında mimari ayrıntılar ve rekonstrüksiyon denemeleri sunmuştur. En bilinen eserlerinden biri, Cerveteri'deki antik Caere üzerine yoğunlaştığı ve buradaki mezarları ve anıtları ayrıntılı olarak anlattığı “Descrizione di Cere Antica” (Antik Cere'nin Tanımı) adlı eseridir (1838). Ayrıca, antik mimari üzerine genel eseri “Antik Mimarlık Anıtsal Eserlerle Tanımlanması ve Gösterilmesi” adlı eserinde de Etrüsk mimarisine dair gözlemlerine yer vermiştir. Canina'nın çalışmaları, Etrüsklerin mimari yetenekleri, mühendislik bilgileri, defin gelenekleri ve sanatsal üslupları hakkında somut bilgiler sağlamıştır. Kazılardan elde edilen buluntuların bilimsel yöntemlerle incelenmesi ve yayımlanması, Etrüsk uygarlığının daha iyi anlaşılmasına büyük katkı sunmuştur.

George Dennis (1814-1898): Etruria'daki arkeolojik çalışmaları ile tanınır. İngiliz gezgin, 1848 yılında *The Cities And Cemeteries of Etruria* kitabını yazmıştır. Dennis'in Etrüsklere dair bilgimize en önemli katkısı, sahayı bizzat gezerek edindiği ayrıntılı gözlemleri ve bu gözlemlerini sistematik bir şekilde belgelediği yayınıdır. Dennis'in Etrüsklerle ilgili çalışması, ilk baskısı 1848'de yayımlanan iki ciltlik “*The Cities and Cemeteries of Etruria*” (Etruria'nın Şehirleri ve Mezarlıkları) adlı eseridir. Bu eser, Dennis'in 1840 ve daha sonraki yıllarda Etruria bölgesine yaptığı geziler ve buradaki antik alanlara dair gözlemlerinin bir ürünüdür. Pisa, Frenze, Fiesule, Volterra gibi bütün kentleri gezip gezdiği her şehrin coğrafi konumunu, şehir surları, kapılar, tapınak alanları gibi kalıntılarını ve özellikle mezarların mimarisi, iç düzenlemeleri ve duvar resimlerini ayrıntılı şekilde anlatmıştır. Eserinde çok sayıda çizim vardır. Şehir planlarını, mimari ayrıntıları, mezar içlerini ve bulunan eserleri gösteren çok sayıda gravür ve çizim içermektedir. Bu görsel materyaller, o döneme ait sit alanlarının durumu hakkında paha biçilmez bilgiler sunar ve bazıları günümüzde tahrip olmuş veya değişmiş olan alanları anlamak için önemlidir.

Friedrich Wilhelm Eduard Gerhard (1795-1867): Etrüsk Aynası isimli eserini (1839-1867) yayınlamıştır. Etrüsk sanatı üzerine önemli çalışmalar yapmıştır. Gerhard, o dönemde sanatçılar tarafından pek değerlendirilmeyen Etrüsk sanatına özel bir ilgi duymuştur. Onun bu sanata olan ilgisi, Etrüsk uygarlığının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Etrüsk Aynaları, Etrüsk ve Campania Vazo Resimleri ile Yunan ve Etrüsk İçki Kapları eserleri Gerhard'ın Etrüsk sanatı üzerine önemli çalışmalarıdır.

Heinrich Brunn (1822-1894) ve Gustav Körte (1852-1917): İki Alman arkeoloğu olarak “I Rilievi delle Urne Etrusche” (1870-1916) adlı eseri yayınlamışlardır. Etrüsk *urnaları* üzerine bir çalışma başlatmıştır (Etruskische Urnen). Bu çalışma, öğrencisi Gustav Körte tarafından tamamlanmıştır.

Wilhelm Corssen (1820-1875): Latin ve Etrüsk çalışmaları ile tanınmış Alman dilbilimcisi. 1862 yılında Die Etrüsker ve 1874 yılında “Etrüsklerin Dili Üzerine” (Ueber die Sprache der Etrusker) isimli eserini yayınlamıştır. Die Etrüsker isimli eserinde Etrüskçenin Hint-Avrupa dil ailesine ait olmadığı ve Kafkas ya da Ural-Altay kökenli dil ailelerindeki özelliklere benzediğini savunur. Etrüsklerin kökeninin Anadolu ya da Mezopotamya olabileceğini söylediği gibi Ural-Altay bölgesi olabileceğini, yazı sisteminin ise Yunan ve Fenike yazı sisteminden etkilendiğini yazar.

Carl Eugen Pauli (1839-1901): Carl Eugen Pauli, İtalyan filolojisi alanında uzmanlaşmış bir Alman bilim insanıdır. Etrüsk dili üzerine yaptığı kapsamlı çalışmalarla tanınır. “Corpus Inscriptionum Etruscarum” adlı eseriyle Etrüsk yazıtlarını bir araya getirmiş ve yayınlamıştır. Bu çalışma, Etrüsk dili ve kültürü araştırmaları için temel bir kaynak oluşturmıştır.

Gustav Herbig (1868-1925): Etrüskler ve Hint-Avrupa Dilbilimi isimli eserini 1909’da yayınladı. “Essai de concordance entre l’onomastique étrusque et l’onomastique de l’Asie Mineure” isimli eseri Anadolu’daki kişi ve yer adları ile Etrüskçe kişi ve yer adları arasındaki benzerlikleri tartışır ve pek çok benzerlik tespit eder. Bu benzerlikler içinde Etrüsk yer adı olan Tarquinia (Etrüsk söylenişi Tarchna) ile Herodotos’tan beri süregelen göç anlatısının çağdaşı Luviler ve Luvice’deki Tarhun kelimesi arasında kurduğu denklik ilgi çekmiştir. Fred.C. Woudhuizen, “Etruscan As a Colonial Luwian Language: The Comprehensive Version” adlı çalışmasında Luvilerin fırtına tanrısı olan Tarhun arasında özdeşlik kurar. Çalışmasında ses benzerliklerinden ziyade bağlam içinde özdeşlik aramaktadır (Woudhuizen, 2019:60).

Fred.C. Woudhuizen (1959-2021): 2019 yılında yayınlanan Etruscan As a Colonial Luwian Language: The Comprehensive Version adlı eserinde Etrüsk Dili ile Luvi Dili arasında onomastik bağlantıları da çalışmış ve Luvice on dört, Batı Anadolu kökenli ise on sözcük belirtmiştir (Woudhuizen, 2019:60-68)

Bartolomeo Nogara (1868-1954): İtalyan dilbilimci ve arkeologtur. Vatikan Müzesi’nde önemli görevlerde bulunmuş, Etrüsk eserlerinin korunması ve sergilenmesi konularında çalışmalar yapmıştır. Etrüsk sanatı ve arkeolojisi üzerine çeşitli yayınlar yapmıştır. 1936 yılında Les Etrusques et leur civilisation isimli eserini yayınlamıştır. Nogara, Herbig’in çalışmasına atıfta bulunarak çok sayıda isim benzerliğini tespit etmiştir.

Karl Otfried Müller (1797-1840): Alman bir filolog ve arkeologtur 1828 yılında Die Etrusker adıyla Etrüsk Antik eserleri üzerine bir çalışma yayınladı. Özellikle Etrüsklerin kökeni ve kültürü üzerine çalışmalar yapmıştır. Müller, Etrüsklerin kökeninin Lidyalılar ile bağlantılı olduğunu savunmuştur.

Adile Ayda (1912-1992): Türk dilbilimci, diplomat ve yazardır. Adile Ayda'nın Etrüsklerle ilgili temel tezi, Etrüsklerin Türk kökenli bir kavim olduğu yönündedir. Bu görüşünü çeşitli dilsel ve kültürel karşılaştırmalara dayandırmıştır. Etrüsk dili ile Türkçe arasında kelime ve yapı benzerlikleri kurmaya çalışmış ayrıca iki kültür arasındaki bazı gelenek, inanç ve sembollerde paralellikler olduğunu savunmuştur. Ayda, Etrüsklerin özellikle Türkistan'dan göç eden Türk topluluklarıyla ilişkili olabileceğini öne sürmüştür. Bu kapsamda Etrüsklerin kullandığı bazı kelimelerin kökeninin eski Türkçe'ye dayandığını iddia etmiş ve bu konuda çeşitli analizler sunmuştur. Ayrıca, Etrüsk mezarlarında bulunan bazı motiflerin ve defin geleneklerinin Türk kültüründeki benzerliklerine dikkat çekmiştir. Bu konudaki eserleri dört tane olmasına rağmen genişleyerek giden tek bir akademik çalışmaya aittir. *Les Étrusques étaient-ils des Turcs? (Etrüskler Türk mü idi?)*, 1971 (Fransızca kitapçık) *Etrüskler Türk mü idi? 1974 (Yukarıdaki eserin Türkçesi)* *Les Étrusques Étaient des Turcs. Preuves (Etrüskler Türk idiler. Deliller)*, 1985 (Kapsamlı Fransızca eseri) *Etrüskler (Tursakalar) Türk idiler: Din ve Dil ile İlgili Deliller*, 1992 (Yukarıdaki eserin genişletilmiş Türkçe çevirisi). Bu eserlerinde Adile Ayda, Etrüsklerin kökenine dair tezlerini dilbilimsel ve kültürel kanıtlar sunarak temellendirmeye çalışmıştır. Adile Ayda'nın Etrüsklerin kökeni hakkındaki net görüşü, Etrüsklerin Türk olduğu yönündedir. Ayda, Etrüsk medeniyetinin ve dilinin Hint-Avrupa kökenli olmadığını savunarak alternatif bir köken teorisi sunmuştur. Ona göre Etrüskler, ön-Türk veya proto-Türk boylarından biridir ve Anadolu üzerinden İtalya'ya göç etmişlerdir. Ayda'nın çalışmaları, akademik çevrelerde tartışmalı olarak görülse de Etrüskler konusuna farklı bir bakış açısı getirmiş ve bu alandaki araştırmalara olan ilgiyi artırmıştır.

Jacques Heurgon (1903-1995): Etrüsklerin *Günlük Yaşamı* isimli eseri, günlük yaşam pratiklerine odaklanmış titiz bir çalışmadır. Kitabında, Etrüsk dilinin Hint Avrupa dil ailesinden olmadığını savunur (Heurgon, 1964:5)

Friedhelm Prayon (1941): Friedhelm Prayon, modern Etrüskoloji alanında önemli çalışmalara imza atmış bir Alman arkeolog ve Etrüskologtur. Araştırmaları genellikle Etrüsk mimarisi, özellikle mezar mimarisi, dinî inanışları ve maddi kültürleri üzerine yoğunlaşmıştır. Etrüsklerin doğu kökenli olmaları tartışmasının amatörlerin heyecanlarını üzerine çektiğini belirtir (Prayon, 2014). Friedhelm Prayon, Etrüsk mezarlarının mimarisi ve bu mezarların Etrüsk dini ve toplumundaki yeri üzerine derinlemesine araştırmalar yapmıştır. Mezar

odalarının düzenlenmesi, içerisinde bulunan eserler ve duvar resimleri aracılığıyla Etrüsklerin ölümden sonraki yaşama dair inançlarını ve atalar kültürünü incelemiştir. Ayrıca, Etrüsk ev mimarisi ve tapınakları gibi diğer mimari yapıları da ele alarak Etrüsk yerleşimleri hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Erken Etrüsk Mezar ve Ev Mimarisi, (1975), Etrüskler. Tarih, Din ve Sanat, Etrüskler: Ölümden Sonraki Yaşam Tasarımları ve Atalar Kültü (2006), Etruscan Life and Afterlife: A Handbook of Etruscan Studies ve Die Etrüsker (2010) eserleridir. Etrüsk kültürünün oluşumunda hem yerel İtalyan popülasyonlarının hem de Doğu Akdeniz ve Anadolu ile olan etkileşimlerin rol oynamış olabileceği bir tabloyu kabul etme eğilimindedir.

Mario Alinei (1926-2018): Utrecht Üniversitesi onursal profesör, 1980 kuruluşlu Quaderni Di Semantica Dergisinin kurucusu ve fahri direktörü, Uppsala Gustaf Adolf Kraliet Akademisi ve Peloritana Akademisi üyesidir. Atlas Avrupa Lingarium Europae Başkanlığını 1989'dan 1998'e kadar üstlendi. 300'ün üzerinde makale yanında Sözlüğün Yapısı, Totemizmden Popüler Hristiyanlığa, Diller ve Lehçeler: Yapı, Tarih ve Coğrafya, Mona Lisa'nın Gülümsemesi, Avrupa Dillerinin Kökenleri, Kelimelerin Kökenleri (2009) Etrüskçe Macarca'nın Eski Bir Formudur" adlı kitapları yayınladı. "Etrüskler Türk'tür" isimli eseri 2013 yılında yayınlanan son, dolayısı ile en yüksek birikime ulaştığı döneme ait eseridir. Etrüsklerin Türk ve daha da kesin olarak Kıpçak kolundan Hun (Macar) kökenli olduğunu dilbilimsel ve kültürel bulguları ve çalışmalarıyla destekler. İkinci kitabında şu itirafta bulunur: "başlangıçta Etrüskçe'nin Macarca ile olan ilişkisi öndeydi ancak şimdi ikinci planda çünkü Türkçe ile olan ilişkisi ön planda." (Alinei:2013, XI).

İsaac Taylor (1787-1865): İngiliz filozof, filolog tarihçi, kâşif. Etrüsklerin Türk kökenli olduğunu dilbilimsel ve kültürel bulguları ve çalışmalarıyla destekler. Etrüsk Dili isimli kitabı Türkçe'ye çevrilmiştir. Etrüskler üzerine yaptığı dilbilimsel çalışmalarla bilinir, ancak modern bilimin geldiği noktada tezleri geçerliliğini yitirmiştir. 19. yüzyılda Etrüsk yazıtlarının incelenmesi hız kazanırken, Taylor da bu alana katkı sağlamıştır. Etrüsk dilinin diğer dillerle olan ilişkisini araştırarak, dilin yapısı ve sözcük dağarcığı üzerine analizler yapmıştır. Ayrıca, Etrüsklerin tarihi, sanatı, dini ve gelenekleri hakkında da çeşitli bilgiler derlemiştir. Etrüsk Araştırmaları (1874), Etrüsk Dili (1876) isimli eserleri vardır. Bu eserlerinde Taylor, Etrüsk dilini mevcut dilbilimsel bilgisiyle karşılaştırmalı olarak incelemiş ve kendi köken teorilerini bu analizlere dayandırmıştır. Taylor, Etrüsk dilinin Türk dil ailesi ile akraba olduğuna inanıyordu. Taylor'a göre Etrüskler, Avrasya steplerinden İtalya'ya göç etmiş bir kavimdi ve dilleri de bu geniş dil ailesinin bir parçasıydı.

Massimo Pallotino (1909-1995) İtalyan arkeolog ve dilbilimci olup modern Etrüskoloji'nin kurucusu olarak kabul edilir. Etrüsk medeniyetinin anlaşılmasınaYönelik

yaptığı kapsamlı çalışmalar ve ortaya koyduğu bilimsel metodoloji ile bu alanın gelişimine çığır açan katkılarda bulunmuştur. İlk baskısı 1942 yılında yapılan *The Etruscans* (Etrüskler) kitabı uzun yıllar önemli bir kaynak olarak yararlanıldı. “CNR per l’Archeologia Etrusco-Italica” adıyla bilinen Etrüsk ve İtalya Araştırma Merkezini Roma’da kurdu. Buna ek olarak Istituto Nazionale di Studi Etruschi e Italici (Etrüsk ve İtalya Ulusal Çalışma Enstitüsü) kurdu. Etrüsk sanatını, arkeolojisini, dilini, dinini ve sosyal yapısını bir bütün olarak inceleyerek, Etrüsk medeniyetine dair sentezleyici bir bakış açısı sunmuştur. Etrüsk kültürünün karmaşıklığını ve çeşitliliğini vurgulamıştır.

Pyrgi gibi önemli Etrüsk sit alanlarında yürüttüğü veya katkı sağladığı kazılarla Etrüsk yerleşimleri, mimarisi ve günlük yaşamına dair somut verilerin elde edilmesini sağlamıştır. Özellikle Pyrgi’de bulunan ve Fenikece ile Etrüskçe yazıtlar içeren altın levhaların keşfi, Etrüsk dilinin çözülmesine önemli bir katkı sunmuştur. Etrüsk dilinin çözümü için önemli çalışmalar yapmış, dilin gramer yapısı ve kelime dağarcığı üzerine analizler sunmuştur. Dilin hala tam olarak çözülmemiş olsa da, Pallottino’nun metodolojik yaklaşımları sonraki araştırmacılara rehberlik etmiştir. Etrüskler isimli kitabının arkasında bir mini sözlük derlemiştir (Pallottino, 1942: 280). Etrüsk sanatının gelişim evrelerini incelemiş, seramik, metal işçiliği, duvar resimleri ve heykeller gibi çeşitli sanat eserlerini analiz ederek Etrüsk estetiği ve yaşam tarzı hakkında bilgiler vermiştir. Etrüskoloji’nin bağımsız bir bilim dalı olarak kabul görmesi için çalışmış, Istituto Nazionale di Studi Etruschi e Italici (Ulusal Etrüsk ve İtalic Araştırmaları Enstitüsü) gibi kurumların kuruluşuna öncülük etmiş ve “Studi Etruschi” gibi önemli dergilerin yayımlanmasına katkı sağlamıştır. Massimo Pallottino’nun Etrüskler konusundaki en etkili ve bilinen yayınları arasında şunlar yer almaktadır: *The Etruscans* (Etrüskler) isimli eseri modern Etrüskoloji’nin temel başvuru kaynaklarından biridir. Etrüsklerin Kökeni (1947), Figüratif ve Süsleme Sanatı (1940), Etrüsk Resmi (1952) ve Etrüsk yazıtlarının derlemesini içeren Etrüsk Dili Metinleri isimli eserleri vardır. Massimo Pallottino, Etrüsklerin kökeni hakkındaki tartışmalı “göç” teorilerine (Doğu’dan veya Kuzey’den geldikleri yönündeki tezler) karşılık, yerli gelişim teorisini savunmuştur. Pallottino’ya göre Etrüskler, İtalya topraklarına dışarıdan büyük bir göçle gelmiş bir halk değil, MÖ 9. yüzyıldan itibaren Etruria bölgesinde var olan Villanovan kültürü temelinde, çeşitli yerel ve dış etkileşimlerle zaman içinde kendi özgün kimliklerini oluşturmuşlardır (Pallottino, 1942: 64). Pallottino, *The Etruscans* isimli eserinde Etrüsk medeniyetinin karmaşık bir oluşum sürecinin sonucu olduğunu ve bu sürecin yalnızca Etruria topraklarında gerçekleştiğini vurgulamıştır. Doğu Akdeniz ve Anadolu ile olan güçlü kültürel ve ticari ilişkileri kabul etmekle birlikte, bunların kitlesel bir göçten ziyade kültürel etkileşimler yoluyla gerçekleştiğini düşünmüştür. Onun bu görüşü, günümüzdeki bilimsel

yaklaşımların da temelini oluşturmakta ve Etrüsklerin kökeninin tek bir yerden gelen homojen bir grupla açıklanamayacak kadar karmaşık olduğunu öne sürmektedir (Pallotino, 1942: 64).

Roma Ulusal Etrüsk Müzesi

Roma'da bulunan Ulusal Etrüsk Müzesi (Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia), 1889 yılında İtalya devleti tarafından kurulmuştur. Etrüsk medeniyetine adanmış dünyadaki en önemli müzelerden biridir. Bir Rönesans villası olan Villa Giulia'da yer almaktadır. Etrüsk uygarlığına ait geniş bir eser koleksiyonuna ev sahipliği yapar. Bu koleksiyonlar arasında çömlekler, bronz heykeller, adak eşyaları, takılar, silahlar, zırhlar, aynalar ve lahitler bulunmaktadır. Müzede, iyi bilinen bazı eserler vardır. Bunlar;

Sarcofago degli Sposi (Karıkoca Lahdi): MÖ 6. yüzyıla ait terakota bir lahit olup bir ziyafette uzanmış gibi betimlenen karı kocayı tasvir eder.

Veii Apollonu: Veii antik kentinden çıkarılan ve MÖ 6. yüzyıl sonlarına tarihlenen etkileyici bir terakota heykeldir.

Pyrgi Tabletleri: Pyrgi'de yapılan kazılarda bulunan ve üçü altın olmak üzere beş levhadan oluşan bu tabletler hem Etrüskçe hem de Fenikece yazıtlar içermesi açısından Etrüsk dilinin çözülmesine büyük katkı sağlamıştır.

Cista Ficoroni: MÖ 4. yüzyıla ait, üzerine mitolojik sahnelerin işlendiği bronz bir silindir kutudur.

Veii'den getirilen Proto-Korint vazosu olan Chigi Vazosu.

Lazio-Tarquinia Ulusal Müzesi

Tarquinia Ulusal Arkeoloji Müzesi (Museo Archeologico Nazionale Tarquiniense), İtalya'nın Lazio bölgesinde, Etrüsk medeniyetinin en önemli merkezlerinden biri olan Tarquinia şehrinde 1889 yılında kurulmuştur. Müze, özellikle UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Tarquinia Nekropolisi'nden (Monterozzi) çıkarılan zengin Etrüsk eserleri koleksiyonuna ev sahipliği yapmaktadır. MÖ 4. yüzyılın ortalarından itibaren tarihlenen ve Tarquinia'nın önemli ailelerine ait olan Etrüsk lahitleri, yerel Etrüsk seramikleri (bucchero gibi) ile birlikte Antik Mısır, Fenike ve özellikle Antik Yunan'dan ithal edilmiş çeşitli vazolar ve kaplar, Attika siyah ve kırmızı figür tekniğiyle yapılmış vazolar , bronz eserler, takılar ve adak objeleri, Tarquinia Nekropolisi'ndeki mezarlardan sökülerek müzeye getirilen duvar resmi replikaları ve orijinal parçaları, Tarquinia'daki "Ara della Regina" tapınağının alınlığını süslediği düşünülen ünlü Kanatlı Atlar (Cavalli Alati) heykeli de sergilenen eserlerden bazılarıdır.

Floransa- Ulusal Arkeoloji Müzesi (Museo Archeologico Nazionale di Firenze)

Müzedede sergilenen önemli eserlerin bazıları şunlardır:

MÖ 5. yüzyıla ait, Etrüsk bronz sanatının başyapıtlarından kabul edilen efsanevi yaratık Khimaira'yı betimleyen heykel olan Chimera of Arezzo (Arezzo Khimaira'sı)

MÖ 1. yüzyıla ait, hitabet durumunda bir Etrüsk soylusu olan Aule Meteli'yi betimleyen bronz heykel Arringatore (Hatip).

François Vazosu: MÖ 6. yüzyıla ait, üzerinde Yunan mitolojisinden sahnelerin ayrıntılı olarak betimlendiği önemli bir Attika siyah figür François Vazosu.

Clusium'dan (modern Chiusi) MÖ 2. yüzyıla ait, bir Etrüsk soylu kadını betimleyen ayrıntılı terakota lahit olan Laerthia Seianti Lahdi.

Volterra- Guarnacci Etrüsk Müzesi (Museo Etrusco Guarnacci)

Volterra şehir merkezinde yer alır. Özellikle Volterra çevresindeki nekropollerden çıkan eserlerle tanınır. Vaserleri (kül kapları) koleksiyonu çok önemlidir. Etrüsk bronz sanatının sıra dışı örneklerinden biri olan uzun, stilize bronz insan figürü olan Ombra della Sera (Akşamın Gölgesi) adlı eser sergilenir. Adını uzun ve ince gölgesinden alır. Volterra'ya özgü, kremasyon sonrası küllerin konulduğu, genellikle kapağında ölen kişinin betimlendiği küçük lahit benzeri Vaser Koleksiyonu isimli urneler sergilenir. Üzerlerindeki sahneler mitolojik veya günlük yaşamdan kesitler sunar. Müzedede binlerce urne bulunmaktadır.

Chiusi- Ulusal Arkeoloji Müzesi (Museo Archeologico Nazionale di Chiusi)

Chiusi ve çevresindeki nekropollerden (Poggio Renzo gibi) çıkan eserleri barındırır. Chiusi'ye özgü "kanopos" adı verilen insan başlıklı kül kapları ile tanınır. Ölen kişinin yüz özelliklerini taşıyan, kremasyon sonrası küllerin saklandığı özel kaplar olan kanoposlar bulunur. Etrüsklerin atalar kültürünü yansıtan önemli eserlerdir.

Orvieto – Claudio Faina Arkeoloji Müzesi (Museo Archeologico Claudio Faina)

Orvieto antik kenti (Velzna/Volsinii) ve çevresindeki nekropollerden (Crocifisso del Tufo gibi) çıkan buluntuları sergilerler. Faina ailesinin özel koleksiyonuna dayanır. Etrüsk ve Yunan eserleri içerir. Özellikle Attika seramikleri ve yerel buluntular önemlidir. Cannicella kutsal alanından çıkan Venere di Cannicella heykeli gibi eserler de buradadır.

**Orvieto – Ulusal Arkeoloji Müzesi (Museo Archeologico Nazionale di Orvieto):
Ulusal Arkeoloji Müzesi**

Orvieto'dan ve Umbria bölgesinin diğer Etrüsk alanlarından çıkan eserleri barındırır. Özellikle Porano'daki Golini mezarlarından sökülen duvar resimleri bu müzede sergilenir.

Vatikan – Gregoriano Etrüsk Müzesi (Museo Gregoriano Etrusco)

Vatikan Müzeleri içinde yer alan bu müze, Papa XVI. Gregorius tarafından kurulmuştur. Etruria'dan çıkan önemli eserleri barındırır. Özellikle bronz objeler, vazolar, lahitler ve takılar açısından zengindir. Etrüsk mezarlarının yeniden canlandırıldığı bölümleri de bulunur.

Cerveteri – Ulusal Arkeoloji Müzesi (Museo Nazionale Archeologico Cerveteri)

Banditaccia Nekropolisi'nden çıkan eserleri sergiler. Mezar tipleri ve içindeki buluntular açısından önemlidir.

Vulci – Ulusal Arkeoloji Müzesi (Museo Archeologico Nazionale di Vulci)

Vulci antik kenti ve nekropolünden çıkan buluntuları sergiler. Bronz heykeller, seramikler ve mezar buluntuları önemli parçalarıdır.

Arezzo – Gaio Cilnio Mecenate Devlet Arkeoloji Müzesi (Museo Archeologico Statale Gaio Cilnio Mecenate)

Arezzo'da bulunan bu müze, bölgedeki Etrüsk ve Roma dönemi eserlerini barındırır. Arezzo'dan çıkan Etrüsk buluntuları koleksiyonun bir parçasıdır.

Cortona – MAEC (Museo dell'Accademia Etrusca e della Città di Cortona)

Cortona'da bulunan bu müze hem Etrüsk Akademisi'nin koleksiyonlarını hem de şehir müzesini içerir. Cortona çevresinden çıkan önemli Etrüsk eserleri, özellikle "Etrüsk Şamdanı" gibi bronz işçiliği örnekleri buradadır.

Perugia – Ulusal Umbria Arkeoloji Müzesi (Museo Archeologico Nazionale dell'Umbria)

Perugia'da yer alan bu müze, Umbria bölgesinin arkeolojik buluntularını sergiler. Etrüsk dönemine ait eserler de koleksiyonunda bulunmaktadır.

Fiesole – Arkeoloji Alanı ve Müzesi (Area Archeologica e Museo di Fiesole)

Floransa yakınlarındaki Fiesole’de bulunan bu müze, Etrüsk, Roma ve Orta Çağ dönemlerine ait buluntuları içerir. Fiesole’nin Etrüsk geçmişine ışık tutar.

Grosseto – Arkeoloji ve Maremma Sanat Müzesi (Museo Archeologico e d’Arte della Maremma)

Maremma bölgesindeki Etrüsk yerleşimlerinden çıkan eserleri sergiler. İtalya dışındaki büyük müzelerden British Museum, Louvre, Metropolitan Museum of Art’ta önemli Etrüsk koleksiyonları bulunmaktadır.

2.2 Dilbilimsel Çalışmalar, Bulgular ve Yorumlar

Mısır yazıtları, Ptolemaios ve Kleopatra’nın isimleri sık tekrar edildiğinden, Asur yazıtları ise Darius ve Kserxes’in isimleri sık tekrar edildiğinden görece kolay çözülebildi. Etrüsklerde harflerin değerlerini bulmak zor olmamıştır çünkü Fenike ve Kartaca’dan gelen alfabe etkisi harfler üzerindeki tahminleri desteklemiştir. Ancak Etrüsk dil ailesine yakın antik ya da çağdaş bir dil bulmadan çok zor gerçekleşecek bu çözümleme, önemli bir konudur (Taylor, 2019:10). Alfabe değerleri anlaşılan bu harflerin kullanıldığı dil, hangi dil ailesine yakındır?

Etrüskçe’nin Ural Altay dil aileleri ile yakın ilişkisini ileri süren dilbilimciler olmuştur. Bunlar içinde Prof. Dr. Mario Alinei (10 Ağustos 1926- 9 Ağustos 2018) ve Doç. Dr. Adile Ayda özgeçmişlerine göz atılması gereken kişilerdir. İtalyan dilbilimci Alinei, 1959’dan 1987’ye Utrecht Üniversitesi’nde dersler verdi. Teorik ve uygulamalı semantik dergisi olan Quaderni di Semantica’nın kurucusu ve editörüydü. 1997’ye kadar da UNESCO’da Atlas Linguarum Europae kurumunun başkanıydı. Doç. Dr. Adile Ayda ise, babası Duma üyesi olduğu için 1917’de Çarlık Rusya’sında doğdu. Avrupa’ya kaçan ailesi ile Almanya’da iken 1925’te Atatürk tarafından davet edildi. Babası Ankara Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Sadri Maksudi Arsal idi. Fransız Lisesi’ni ve ardından Hukuk Fakültesi’ni bitirdikten sonra meslek memuru olarak Dış İşleri Bakanlığı’na girdi. Bir süre sonra Bakanlıktan ayrılarak Dil, Tarih Fakültesi Fransız Dili Edebiyatı bölümünü bitirerek asistan, doktor ve doçent unvanları ile görev yaptı. 1958’de tekrar Bakanlığa dönerek İtalya’da diplomat olarak görev yaptı. Uzun yıllar süren bu görev boyunca Etrüsk çalışmalarına kendini adadı. Alinei, “Etrüskler Türk’tür” isimli kitabında (2013), daha önce yayınlamış olduğu Etrüskçe’nin Eski Macarca ile akrabalıklarını irdelediği kitabındaki (2003) ifadelerin ötesine geçmiş ve bu kez doğrudan Türk dilleri ile akrabalıklarını irdelemiştir. Bu akrabalıklar içerisinde Çuvaşça’yı da daha erken

dönemde ayrıştığı ve din olarak da İslamiyet'i benimsemeyip, Rus istilasından sonra zorla Hristiyanlaştırılmış olmalarının da etkisiyle yalıtılmış kaldıklarını belirterek, yakınlıklarına ve değerine özellikle vurgu yapar. Alinei, genetik, dilbilimsel ve kültürel karinelerle desteklediği çalışmasını sadece dilbilimsel açıdan yürütmemiştir. Kitapta özellikle Türkçe ile bağ kuran konularda Adile Ayda'nın "Etrüskler (Tursakalar) Türk idiler" isimli çalışmasına atıflarda bulunarak dilbilimsel yakınlıkları bir dizi başlık altında toplanmıştır.

-İki dilde de kelime yakınlıkları çok belirgin ve sayıca çoktur.

-İki dilde de ünlü uyumu vardır.

-İki dilde de kelime kökünün değişmeden kaldığı ancak zaman ekleri, yapım ve çekim ekleri ile sözcüklerin yeni anlamlar kazandığı sondan eklemeli bir yapı vardır. Bu alt madde, başka bir başlık altında ayrıntı ile incelenecektir.

-İsmin hallerinde benzerlik çok yüksektir. Örneğin Etrüskçe -ti eki çağdaş Türk Lehçelerindeki -de/da konum bildirme ekidir. Evde, arabada gibi (Alinei, 2013: 17)

-Yazı dilinde sesli harflerin çıkarılması,

-İki dilde de -li/lı ekiyle sıfat oluşturulması,

-Her iki dilin de cinsiyetsiz olması, yani kelimelerin dişi, eril, nötr olarak sınıflandırılmaması (ki bugün tüm kara Avrupası'nda, sadece Türk dil ailesinden olan Macarca, Fince ve Estonca'da sözcükler Etrüskçe'deki gibi cinsiyetsizdir.)

-Etrüskçe'de çoğul eklerinin -er -ar ile, Türkçe'de -ler, -lar ile yapılması,

-Her iki dilin harflerinde şekil benzerliği,

-Mezar yazılarında iyelik eki kullanım benzerliği,

Her iki dilde kelime yakınlıkları konusunda, Adile Ayda'nın ve Alinei'nin çok sayıda örnek çalıştığını biliyoruz. Pallotino ve diğer pek çok akademisyen ve araştırmacının köken bilimsel çalışmalarıyla Etrüskçe-Latince ve Etrüskçe-Türkçe yakınlıkları ve anlamları çeşitli şekillerde açıklanan çok sayıda kelime bulunmaktadır. Türk dillerindeki "ben" kelimesi Azerbaycan Türkçesinde "men" olarak yazılırken Kazan Türkçesinde "min" yazılır. Etrüsk dilinde "mini, mi" olarak yazılır ve okunur (Alinei, 2013:21). Lidya Kralı Atys'tir. Uygur Türkçesi'nde "aty" erkek akraba demektir (Alinei: 2013, 15). Gösterimi "Atys" şeklinde olan sözcüğün muhtemel okunuşunun "atis" olduğu, Yunanca'da ismin sonundaki "s" harfinin okunmadığı konusu ile ilişkilendirelim. Yani Çağdaş Yunanca'da karşılıklı Yunanca konuşan iki kişi, Georgos olarak yazılmasına rağmen birbirine "Yorgo" olarak seslenir. En aşağı 3.000 yıl içinde geçirdiği dönüşüm yolculuğu içinde genel olarak Türk dillerindeki "Ata", kelimesi

ile de benzerliği açıktır. Kazan-Tatar Türkçesi’nde baba “eti” anne “eni” demektir (Öner, 2015: 115-116).

Latince “templum” kelimesi Etrüskçe “thap” kelimesinden gelmektedir. Bu kelime tapmak anlamına gelir (Pallotino, 1975: 228). Etrüskçe “Nac?” sözcüğü Türkiye Türkçesi’nin İstanbul Türkçesi’nde “Niçin?” anlamına gelirken, Anadolu’nun çeşitli ağızlarında Neçe? Nece? Kelimeleri ile karşılık bulur. Kazan Türkçesi’nde nige, neke sözcükleri ile karşılık bulurken Finlandiya’da yerleşik Türk topluluklarında “nac” kelimesi kullanılmaktadır (Alinei, 2013:21). Latince “macte (makte)” kelimesi övmek anlamına gelir. Kelime kökü Etrüskçedir. Övmek kelimesi Başkurtça, Kazakça ve Tatarca “maktav”, Kırgızca “makto”, Özbekçe “maktamak”, Uyurca “maktimak”tır (Ayda, 1992:200).

Latince “saepe” kelimesi Etrüskçe “sıkı” demektir ve Yakutça “sıby” kelimesi “sıkıca, sıkışık” demektir (Ayda, 1992:203)

Erkek evlat, kız evlat sözcüklerinin bazı Türk lehçelerinde karşılıkları şöyledir:

Etrüskçe “klan” sözcüğü “erkek evlat” anlamındadır. Etrüsklere ait 89 mezar taşında “klan” (clan) sözcüğü, ölen kişinin ata soyunu tarif eder şekilde -oğlu anlamında yazmaktadır (Taylor, 2019: 12). “Bu sözcük Türk dillerinde genel olarak “oğlan” sözcüğünün karşılığıdır (Pallotino, 1975: 424). Evlat, Etrüskçe “Al”, Tunguzca “uli” Tatarca “Aul” ve “Ol”, Türkçe “oğul”⁸; “(Taylor, 2019: 33) owul, awıl, ol, söyleyişleri de çeşitli kaynaklarda tespit edilmiştir (Li, 2019:259). Orhun Yazıtlarında, “oğıl” sözcüğü erkek ya da kız fark etmeksizin evlat anlamında kullanılmıştır:

“Tabgaç bodunka beglik **urı oglin** kul kılta eşilik **kız oglin** kün kılta”

“Çin boyuna bey olmaya layık **erkek evladını** kul yaptı, hanım olmaya layık **kız evladını** da carıye yaptı.” (Tekin, Orhun Yazıtları: 52)

Türkiye Türkçesi’nde yöresel olarak Karadeniz kırsalında ve Artvin Ardanuç, Artvin Şavşat Ağzında evlat anlamında kız erkek ayırt etmeksizin “oğul” kelimesi kullanımına tanık olunur. Bu ağız, Ahıska Türkleri ile köken ortaklığı nedeni ile çok benzeşir. Hakasya Türkçesi’nde de “oğlan” genel olarak evladı temsil ederken, “hıs oğlan” “kız evladı”, “ir oğlan” ise “erkek evladı” kasteder (Li, 2019:257).

Oğlan sözcüğü kaba söyleyişte farklı ağızlarda “ulan, lan, uleyn, leyn, ulo, vola, vula, vulan” (Türk Dil Kurumu, 2019:3062-4806) şekillerinde görülebilmektedir. Horasan Türkçesi’nde, Türkmen Türkçesi’nde, Yeni Uyur Türkçesi’nde, Özbekistan Türkçesi’nde, Urum Türkçesi’nde, Kırım Tatar Türkçesi’nde, Karlukça’da “oglan, Karamuk Türkçesi’nde,

⁸ Oğul Eski Türkçe örneklerde “erkek evlat” anlamında kullanılmamaktadır. Oğul hem kız hem erkek çocuklarını kasteder. Zaman içinde yaygın kullanımının erkek ve iki evlada denk düşüşünü gösterir.

Nogay Türkçesi'nde, Başkırt Türkçesi'nde, Kırgız Türkçesi'nde, Çuvaş Türkçesi'nde Altay Türkçesi'nde ve Kazak Türkçesi'nde “ulan”, Sarı Uygurca'nın üç ağzında “ulgan”, bir diğer üç ağzında “oğlan”, Yakut Türkçesi'nde “uolan” sözcükleri kullanılır (Li, 2019:259)

Kız Evlat: Etrüskçe “Sec/sech”⁹, Laponca “Sakko”, Elam Dili “Sak”, İskit Dili “Sak-ri” Tunguzca “Asatkan” şeklindedir. “(Taylor, 2019: 33) Bu konuda Alinei'nin tespiti ise daha farklıdır; “kız” kelimesinin metatez¹⁰ olarak “sec olduğu bunun da Türkçe'de karşılaşılan bir durum olduğudur (Alinei, 2013:30). İlave etmek gerekir ki kız ya da erkek ayırt etmeksizin çocukları tarif ederken pek çok Türk dilinde “çağa” denmektedir. İkilemelerde “çağa saga” şeklinde söylenerek çoluk çocuk anlamı verilir. Nogay Türkçesi'nde, Kazak Türkçesi'nde, Karakaplakça'da ve Başkırtça'da, çağa-saga sözcükleri bulunur (Li, 2019:252)

Eş sözcüğü ise Etrüskçede İsa, Moğol dilinde “İzi”, Tunguzcade ise “Asi” kadının ismidir. “(Taylor, 2019: 34). Türk Dil Kurumu Moğolca-Türkçe sözlüğünde “eş” sözcüğünün karşılığı olarak “esi” yazmaktadır (Lessing, 2017: 422). Eski Uygur Türkçesi'nde ise “eş” sözcüğünün karşılığı “iş”dir (Caferoğlu, 1968: 99). Gagavuz Türkçesi'nde “yeş”, Tatar Türkçesi'nde “iş”, Altay Türkçesi'nde “eş”, Tuva Türkçesi'nde “eji” sözcüğün karşılığıdır (Li, 2019: 319)

İsa, izi, asi ve esi görünümündeki bu sözcüğün, Türkiye Türkçesi'ndeki karşılığı “eş” tir. Bu sözcük, bir çiftin, eşit iki yarısından birini tarif eder. Herhangi bir şeye, çiftin diğer yarısını tarif ediyorsanız “eş” sözcüğü kullanılır. Bir ayakkabının “eşini” ararsınız, bir eldivenin “eşini” ararsınız. Ancak Türkçe'de birbiriyle eşit olan şeylere bu şekilde seslenilmez. Yani iki tane aynı pantolondan varsa bir pantolon diğerinin eşi olmaz, ama sol tekini bulduğunuz bir çorap için “eşi” aranır.

Etrüskçe “damnus”, “at” demektir. Fince “domna” kısarak, Laponca “damp” at demektir (Taylor,2019:36)

Etrüskçe “etera” genç, Yakut Türkçesi'nde ise “edder” genç demektir (Taylor,2019:36)

Etrüskçe olduğu bilinen “cletram” çekimli haldedir. Türk dillerinde “taşıyorum” anlamına gelir. Türk dillerinde mastar hali getirmek olan eylem, farklı lehçelerde keltirmek, keltirem, keltirem, görünümleri alır (Alinei, 2013: 18)

Etrüskler kendilerine Etrüsk demiyorlardı. Onlar kendilerinden bahsedecekleri zaman Rasenna veya Arsena sözcüklerini kullanıyorlardı (Alinei, 2013:24). Arsena, Türklerin soyundan gelen Asena ile sözcük, yapı ve ses benzerliği dikkat çekicidir. Buna, Asena

⁹ Bu sözcük bilinen 79 mezar taşında yazmaktadır.

¹⁰ Dilbiliminde sözcükteki ünsüzlerin tümünün veya bir bölümünün tersinin kullanılması. Kibrit, kirbit ya da göstermek, göstermek örneklerinde olduğu gibi.

sözcüğünün Arsena olabileceğini, bu sözcüğün, “r” sesi olmayan Çin yazıtlarından geldiğini ekleyelim (Alinei, 2013:24)

Etrüskçe “mı” ve “vel” sözcüğü çok sayıda kullanım örneği olduğu için en baştan beri dikkat çekmiştir. 249 mezar yazıtında “VEL”, ve yine yaklaşık sayıda mezar yazıtında ise “MI” geçer. Her iki sözcük de birbirinin olduğu yazıtta yer almamaktadır. Adile Ayda, Eski Türk Yazıtlarından Ongin Yazıtı’nda, Suci Yazıtı’nda ve Şine- Usu Yazıtında birinci tekil şahıs konuşur. “Ben.... Oldurdum” gibi. Bu Etrüsklerin erken dönemlerinde bırakılmış olsa gerekir ki, kendisini değil, komşu olduğu Yunanlılardaki gibi 3. Tekil şahısı konuşturuyor olsa gerekir. Bu durumda başlarda “ben”yani “mi” şeklinde konuşturulan mezar taşları daha sonradan “o” yani “vel” diyerek hakkında konuşulmuştur. Çuvaşça “vel” 3. Tekil şahıs zamiridir. Diğer Türk lehçelerinde ise zamir kendisini “ol” ve “ul” olarak korumuştur. Buna ek olarak Türkiye Türkçesi’nde geçen yüz yılında başlarındaki eserlerde “o” yerine “ol” denmektedir (Ayda,1992:226) (Alinei,2013:30)

Latince “curia” kelimesi, etimolojik köken izah edilmemiş, muhtemelen Etrüsk kökenli bir kelimedir. Kurum, kurultay, kuruluş gibi toplumsal veya örgütsel sınıflandırmaları tarif etmek için tercih edilen bir kelimedir. Curia, Latince’de toplumun siyasi ve dini sınıflarının ismi olarak kullanılır (Alinei, 2013:18) (Ayda,1992: 202). Ayrıca Roma’nın kurucusu için de “quirites/quirinus” sözcüğü kullanılmaktadır (Alinei, 2013: 24).

Etrüskçe’de “tin” sözcüğünün “cennet”, tinia sözcüğünün de “göklere ait, göksel” anlamlarına geliyor olabileceği analizini yapan Alinei, Türklerdeki yaratıcı “Tengri/Tanrı” ile bu sözcükler arasında bağ kurmakta, “ruh” anlamına gelen Türkçe sözcük “tin” ile de anlambilimsel ilişkiye vurgu yapmaktadır (Alinei, 2013: 27)

“Ma” sözcüğü Etrüskçe “vatan” anlamına gelirken, Fince’de de “ma” sözcüğü aynı anlama gelmektedir. Akadcada da “ma”, “vatan” demektir (Taylor, 2019:36)

Tarquini, Etrüsk dili içinde yüksek otoriteyi temsil eden siyasi konumu tanımlar. Tar, ülke/toprak anlamına gelir (Divan-ü Lügat-it Türk) Han/kan ise (Çuvaşça Khun) sahipliği, efendiliği tanımlar. Toprağın, ülkenin efendisi (Alinei, 2013:25). Tar, tarı (darı), tarla, tarım, tarımak (taramak) bu köke bağlı günümüze ulaşmış Türkçe sözcüklerdir (Kavaz, 2024: 164). Etrüsk kökenli krallar ise Roma’nın kuruluşunda üstlendikleri önemli sorunlulukları ile Krallığın büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bunlar içerisinde Roma’nın ilk imparatorlarından Roma’nın 5. Kralı Lucius Tarquinius Priscus (MÖ 616-579) diğer isimleri Yaşlı Tarquin ya da I. Tarquin ve 7. Kralı Lucius Tarquinius Superbus (MÖ 534-509) ve Servius Tullius’tur (Mastarna).

Latince “aeger” sıfatı hasta anlamına gelir. Türkçe ağrı ve ağrımak kelimeleri ile karşılaştırılır (Ayda, 1992:203) (Alinei, 2013:15)

Latince “augur” kelimesi artırmak anlamına gelen “augere” fiilinden kaynaklanmaktadır ve Etrüsk dilinde uğur demektir. Aynı zamanda uğurlu olan ile uğursuz olan hakkında fikir veren bir din adamını tanımlar (Ayda, 1992:195; Alinei, 2013:15)

Rozetta taşı gibi iki dilli içerik açısından doyurucu bir yazıt olmasını pek çok ilgili dilemiştir. Elimizde böyle çok az örnek var. Bunlardan birisi, Etrüskçe’nin unutulmaya başladığı ve artık Latince’nin hâkim olduğu Roma İmparatorluğunun ilk dönemlerini yaşayan ve aslen bir Etrüsk Bölgesi olan Perugia’da bulunan bir lahitte yazmaktadır, lahit kapağında ise çevirisi yazmaktadır: (Taylor, 2019:10)

Latince	Etrüskçe Çevirisi
P. VOLUMNIUS A.F. VIOLENS CAFATIA NATUS	PUPVELIMNA CAHATIAL

Cafatia Natus’un Etrüskçe karşılığı Cahatial. Cahatial’deki -al’nin -oğlu anlamında kullanıldığını biliyoruz. Yani “.. kişinin oğlu”. Burada iyelik eki kullanımı görülmektedir. İyelik eki Türkiye Türklerinin mezar yazılarında ek kullanımı olmaksızın, sözcüğün cümle içinde kullanıldığı yere göre oluşmaktadır. İlk satırda Ahmet Tekin, ikinci satırda Yusuf Oğlu” yazan bir mezar künyesi üzerinden örnekleyelim. Anlatılmak istenen Yusuf’un oğlu Ahmet Tekin’dir. Ancak Yusuf’un sözcüğündeki -un iyelik eki, kullanılmadan ifade edilmiştir. Burada “Cahati’nin Oğlu Volumnus” yazıyor (Taylor, 2019:12)

2.2.1 Etrüsk Dili ile Sümerce ve Türkçe’nin Aynı Dil Ailesinden Olması Konusu

Bazı dillerde kelime kökleri sabittir. Türk dil ailesinin içinde olduğu bu dillere bitişken veya bağlantılı dil, İngilizcenin ve hemen hemen pek çok dünya dilinin olduğu böyle bağlantılı olmayan ve kökün de biçim ve ses olarak değiştiği dillere bükümlü dil denir. Sabit olan bu köklere çeşitli ekler eklenerek türemeler ve çekimler yapılır (Aydın, 2000: 41). Bu ekler ön ek, iç ek veya son ek olabilir. Türkçe, Etrüskçe, Fince, Estonca, Macarca, Moğolca, Japonca ve Sümerce bitişkenli diller ailesindendir. Bükümlü diller ise İngilizce, Almanca, Farsça sağdaki gibi işler. Farklılıklarından birisi budur ve bu farklılıklar kümesi ile oluşan bir gruba kimi bilim insanları Hint-Avrupa Dil Ailesi adını verir.

Anavatan Sorunu: Proto-Hint-Avrupa dilini konuşanların ilk olarak nerede yaşadığı ve buradan dünyaya yayıldığı sorusu, teorinin en çok tartışılan yönüdür. İki ana hipotez öne çıkar:

Step Hipotezi (Kurgan Hipotezi): Bu hipotez, anavatanın Karadeniz’in kuzeyindeki bölge olduğunu savunur. Yayılımın MÖ 4. binyıl civarında, atı evcilleştiren ve savaş arabalarını

kullanan ve göçmen, yerleşik olmayan grupların göçleriyle gerçekleştiği düşünülür. Dilbilimsel deliller (tekerlek, at, araba gibi sözcüklerin oluşumu) bu hipotezi destekler görünse de, arkeolojik ve genetik kanıtlarla uyumu tartışılmaktadır. Ayrıca Kurgan Kültürü'nün Türk kökenli dilleri konuşan kültürlerle daha ilişkili olması bu konuyu daha da tartışmalı hale getirmektedir (Anthony, 2007).

Anadolu Hipotezi: Bu hipotez, anavatanın Anadolu olduğunu ve yayılımın MÖ 7. binyıl civarında, tarımın yayılmasıyla birlikte gerçekleştiğini öne sürer. Bu model daha eski bir tarihlendirme sunar ve kültürel difüzyonu vurgular. Ancak dilbilimsel delillerle desteklenemez (Renfrew, 1987, Ch. 7).

Bu iki ana hipotez dışında da farklı anavatan önerileri (Balkanlar, Orta Avrupa vb.) bulunmaktadır, ancak bunlar genellikle daha az kabul görmektedir. Anavatanın kesin yeri ve oradan yayılımın nasıl gerçekleştiği hala büyük bir bilinmezdir (Alinei, 1996)

Yayılım Mekanizmaları: Dillerin yayılması sadece kitlesel göçlerle mi oldu, yoksa daha çok elit bir grubun bölgeye gelip dilini mi empoze etmesiyle (elit hakimiyeti), yoksa kültürel etkileşimler ve dil değişimi yoluyla mı gerçekleştiği de önemli bir tartışma konusudur. Genetik araştırmalar son yıllarda büyük göçlerin yaşandığını göstermiş olsa da dil değişimini her zaman büyük nüfus hareketleri başaramayabileceği düşünülmektedir (Pereltsvaig & Lewis, 2015).

Zamanlama (Kronoloji): Yayılımın ne zaman başladığı ve farklı kollara ayrılmanın ne kadar sürdüğü konusunda farklı görüşler vardır. Anavatan hipotezlerine bağlı olarak tarihlendirmeler MÖ 7. binyıldan MÖ 3. binyıla kadar geniş bir yelpazede değişebilir. Dilbilimsel yöntemlerle (glottokronoloji, leksikostatistik) yapılan tarihlendirmeler de farklı sonuçlar verebilir (Wiik, 2008)

Dilin Rekonstrüksiyonu: Proto-Hint-Avrupa dili doğrudan yazılı metinlerle bilinen bir dil değildir; mevcut Hint-Avrupa dillerini karşılaştırarak dilbilimsel yöntemlerle (Karşılaştırmalı Metot) yeniden inşa edilmiştir. Bu tasarımın doğruluğu ve eksiksizlik derecesi de zaman zaman tartışma konusudur (Trask, 1996, Ch. 11).

Arkeoloji ile İlişki: Dilbilimsel gruplar (aynı dili veya dil ailesini konuşanlar) ile arkeolojik kültürleri (madde kültürü, yerleşim biçimi vb. ile tanımlanan gruplar) doğrudan eşleştirilemeyen durumlar çoktur (Dixon, 1997, Ch. 3).

Teorinin Tarihsel Olarak Yanlış Kullanımı: Her ne kadar bilimsel teorinin kendisiyle ilgili olmasa da Hint-Avrupa dil ailesi kavramı tarihsel olarak "Aryan ırkı" gibi tehlikeli ve

yanlış politize edilmiş ırksal teorilere temel olarak kullanılmıştır. Bu durum, konunun hassasiyetini artırmış ve teorinin popüler algısını etkilemiştir (Trask, 1996, Ch. 11).

Hint-Avrupa dil ailesinin kökeninin nerede olduğu, ne zaman yayıldığı ve nasıl yayıldığı gibi bir teoriyi temelden ilgilendiren çok esaslı tarihi ve arkeolojik sorular etrafında tartışmaların yoğunlaşmasına rağmen dilbilimciler tarafından kabul edilmektedir (Alinei, 2013:18)

2.2.2 Dilbilimcilerin Tespitleri

2.2.2.1 Mario Alinei (1926-2018): İtalyan dilbilimci, "Paleolitik Süreklilik Teorisi"nin savunucusu. *Origini delle Lingue d'Europa* (1996-2000); *Etrusco: Una Forma Arcaica di Ungherese* (2003). *Gli Etruschi Erano Turchi* (2013) kitaplarının yazarıdır. Etrüskçenin, Macarca'nın eski bir lehçesi olduğu tespitini yapmıştır. 300'ün üzerinde akademik yayını ve kitabı bulunan Alinei'nin bu konu ile ilgili önemli iki kitabı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, "Etrüskler Türk'tür (2013)." isimli kitabı, diğeri ise "Etrüskçe Macarca'nın Eski Bir Lehçesidir (2003)." isimli kitabıdır. Etrüskçe'nin Tirsen veya Anadolu kökenli olmadığını, Ural Dilleri ailesinin Ugor koluna (Macarca ile ilişkili) ait olduğunu ve Macarcanın arkaik bir formu olduğunu daha sonra iddiasında ilerleyerek bir Türk dili olduğunu iddia etmiş ve son kitabıyla bunu, genetik çalışmaları da ekleyerek savunmuştur.

2.2.2.2 Massimo Pallottino (1909-1995): İtalyan arkeolog ve dilbilimci, modern Etrüskolojinin kurucusu kabul edilir. *Etruscologia* (İlk basım 1942, pek çok revize edilmiş baskısı mevcuttur) kitabının yazarıdır. Etrüsk kültürünü ve dilini bir bütün olarak, İtalya bağlamında incelemeyi savunmuştur. Köken konusunda göç teorilerinden genellemelerden açınılması gerektiğini vurgulamış, (Pallotino, 1942: 64-78). Etrüsk medeniyetinin İtalya topraklarında yerel unsurlar (Villanova Kültürü gibi) ile dış etkileşimlerin (Yunan, Fenike, Doğu Akdeniz) karmaşık bir sentezi olarak geliştiğini öne sürmüştür (Pallotino, 1942: 64-89). Dilin kökeni hakkında kesin bir yargıda bulunmaktan ziyade, dilin kendi iç yapısının çözümlenmesine odaklanmıştır.

2.2.2.3 Helmut Rix (1926-2004): Alman dilbilimci, Hint-Avrupa dilleri ve Eski İtalic diller uzmanı. *Etruskische Texte: Editio Minor* (ET, 2 Cilt, 1991). Etrüsk yazıtlarının standart derlemesi; *Rätisch und Etruskisch* (1998). Kitaplarının yazarı. Dilbilimsel kanıtlara dayanarak Etrüskçe, Alpler'de konuşulan Raetçe ve Ege'deki Limni (Lemnos) adasında bulunan MÖ 6. yy'a ait yazıtlardaki Lemnosça arasında genetik bir akrabalık olduğunu ortaya koymuştur. Bu üç dili "Tirsen Dilleri" (Tyrrhenian) ailesi altında toplamıştır. Bu hipotez, günümüzde Etrüskçe'nin kökenine dair dilbilimsel olarak en sağlam temellere dayanan ve en yaygın kabul

gören teoridir. Etrüsklerin veya dilsel atalarının Ege/Anadolu kökenli olabileceğine işaret eder, ancak bu bağın tam niteliği ve zamanlaması tartışmalıdır.

2.2.2.4 Carlo De Simone (1932-2023): İtalyan dilbilimci. Özellikle Lemnos steli ve Tirsen dilleri üzerine çok sayıda bilimsel makale (Örn: "La Nuova Iscrizione 'Tirsenica' di Efestia", Agon 3, 1996). Helmut Rix ile birlikte Tirsen dilleri hipotezini savunur. Lemnosça yazıtlar üzerine yaptığı ayrıntılı analizlerle Etrüskçe ile arasındaki morfolojik ve leksik benzerlikleri netleştirmiş, bu dil ailesinin varlığını güçlendirmiştir.

2.2.2.5 Luciano Agostiniani: İtalyan dilbilimci. Etrüsk dilbilgisi, söz varlığı ve yazıt yorumlama üzerine çok sayıda makale ve kitap bölümü kaleme almıştır (Le 'iscrizioni Parlanti' dell'Italia Antica'ya Katkıları, 2003). Etrüskçenin morfolojisi (biçimbilgisi) ve sentaksı (sözdizimi) üzerine ayrıntılı çalışmalar yapar. Genellikle Tirsen hipotezi çerçevesinde dilin yapısını analiz eder.

2.2.2.6 Rex E. Wallace: Amerikalı dilbilimci. An Introduction to Etruscan (2008); Zikh Rasna: A Manual of the Etruscan Language and Inscriptions adlı eserin yazarıdır. Etrüsk fonolojisi (sesbilim) ve morfolojisi üzerine uzmanlaşmıştır. Tirsen dilleri hipotezini destekler ve Etrüsk dilinin yapısını modern dilbilimsel yöntemlerle ayrıntılı olarak inceler.

2.2.2.7 Giulio M. Facchetti: İtalyan dilbilimci. Appunti di Morfologia Etrusca (2002); L'alfabeto Etrusco (2000) eserin yazarıdır. Etrüsk alfabesi, morfolojisi ve Tirsen dilleri üzerine çalışır, Rix ve De Simone'nin çalışmalarını takip eder ve geliştirir.

2.2.2.8 Gerhard Meiser: Alman dilbilimci, Hint-Avrupa dilleri uzmanı. Eski İtalya dilleri ve Latince üzerine çalışmaları Etrüskçe bağlamını da içerir. Etrüskçe'nin İtalya'daki diğer dillerle (Latince, Oskanca, Umbriyaca vb.) olan ilişkisini ve olası etkileşimlerini inceler. Tirsen hipotezini genellikle kabul eder.

2.2.2.9 L. Bouke van der Meer: Hollandalı arkeolog ve Etrüskolog. Liber Linteus Zagrabiensis (Zagreb Keten Kitabı üzerine çalışmalar, örn. 2007); Etrüsk dini ve sanatı üzerine çok sayıda makalesi vardır. Daha çok arkeoloji, din ve ikonografi üzerine yoğunlaşsa da, en uzun Etrüsk metni olan Liber Linteus üzerine yaptığı çalışmalarla dilbilimine de katkıda bulunmuştur.

2.2.2.10 Isaac Taylor (1829-1901): İngiliz din adamı, filolog. The Origin of the Aryans (1889) ve "Etrüsklü Bilim Araştırmacıları" kitabının yazarıdır. Türkçe'ye Etrüsk Dili adı ile kitabı çevrilmiştir. Etrüskçe'nin Altay dilleri ile akraba olduğunu öne sürmüştür.

2.2.2.11 Prof. Dr. Adile Ayda (1912-1992): Türk dilbilimci, diplomat ve tarihçi. Etrüskler (Tursakalar) Türk mü idiler? Kitabının yazarı. Etrüsklerin Orta Asya'dan göç eden

Türk (Ön-Türk) kökenli olduklarını savunmuştur. Teorisi sözcük karşılaştırmaları, kültür, töre, adet benzerlikleri ve tarihi yorumlara dayanır.

2.2.2.12 Kazım Mirşan (1919-2016): Türk inşaat mühendisi ve araştırmacı. Çok sayıda kitap ve yazı (Alfabetik Yazı Başlangıcı, Etrüskler vb.) kaleme almıştır. Etrüskçe'yi, kökeni olduğunu iddia ettiği ve "Ön-Türkçe" olarak adlandırdığı Türkçe'nin erken biçimlerinden biri ile okuduğunu iddia etmiştir. Etrüskçenin Raetçe ve Lemnosça ile akraba olduğu görüşü en güçlü dilbilimsel desteğe sahiptir. Genetik çalışmalardaki sonuçları da değerlendirirsek Türk Kültürü ve Türkçe ile bağların araştırılmaya devam edilmesinin bilimsel açıdan anlamlı bir çalışma alanı olduğunu ifade edebiliriz.

2.3 Dilbilimsel ve Arkeolojik Bulgular

Pyrgi Tabletleri: Etrüskçe'ye ilişkin en önemli iki dilli yazılı kaynaklardan biridir. İkisi Etrüskçe sonuncusu ise müttefikleri olan Kartacalıların kullandığı Fenike dilinde olan tabletler sıkıca sarılıp gömülmüş halde bulunduklarından iyi korundukları düşünülmektedir. Tabletlerdeki çivi delikleri ise zamanında bir yere asılmış olduklarını izah etmektedir. "Fenike metninde Caere kralı olarak adlandırılan Thefarie Velianas'ın, Etrüskler için Uni, tanrıça Astarte'ye kutsal bir yer adadığı kaydediliyor. Tarihsel düzeyde, Thefarie'nin Fenike dilindeki ithafı, Kartaca'nın büyük bir genişleme dönemi olan Aleria Muharebesi (yaklaşık MÖ 540) zamanından itibaren Etrüskler ile Kartacalılar arasında yakın bağların olduğunu açık bir şekilde teyit etmektedir."¹¹

Resim 1: Pyrgi Tableti

Bu keşif, müzenin çevrimiçi sayfasında Modern İtalya Arkeolojisinin 20. yüzyıldaki en önemli keşfi olarak sunuluyor ancak yine de eksik ve kısa yazışmalar nedeniyle, Mısır Hiyerogliflerinin neredeyse çözülmesini sağlayan Rosetta Taşı ile kıyaslanamayacağını belirtiyor. Buluntunun en önemli özelliklerinden biri, Roma öncesi İtalyası ile ilgili en eski

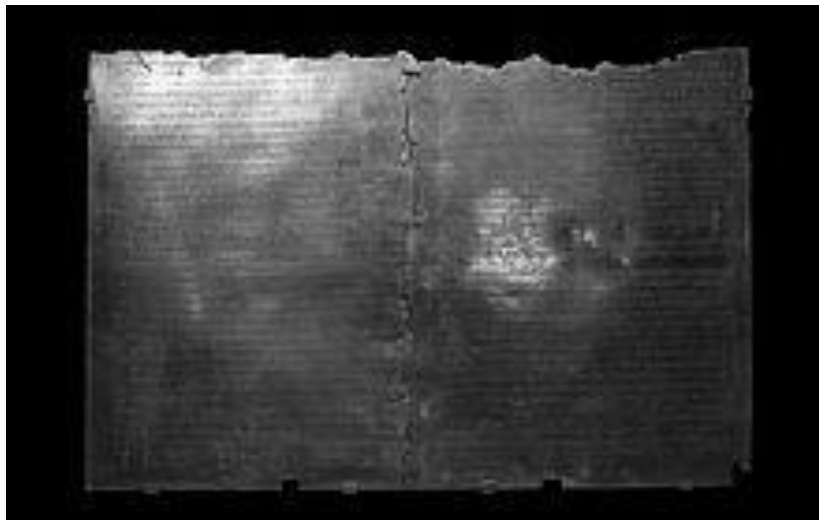
¹¹ (www.museoetru.it) erişim Tarihi 12.11.2023)

yazılı kaynaklardan birini oluşturmasıdır. Bir diğer önemi ise Herodotos'un Tarihi'nde 1. kitapta bahsedilen Pers genişlemesinden kaçan Foça'da (Phokaia) yaşayan Helen soyluların Kyrnos'a (bugün Korsika Adası) yerleşip beş yıl boyunca orada yaşaması konu edilir. Etrüsk ve Kartacalıların birleşerek Phokaialılar ile Sardunya Denizi'nde savaşması ve Aliria Muharebesine 60'ar gemi ile katılmaları ve Phokaialıların 40 gemiyi kaybedip, kalan 20'sinin de içe yaramaz hale düşmesi anlatılır. Alalia denen kentlerine dönüp (bu kent bugün Korsika'daki Aleria yakınlarındadır.) eşlerini ve çocuklarını alıp toparlanarak terk etmeleri, bugün Messina Boğazı'nın karşı kıyısında Sicilya Adası'na yakın bir konumda bulunan Rhegium'a yerleşmeleri ile tamamlanır. Bu kent ki bugünkü Reggio Calabria kentine yakındır ve o dönem bir Yunan Kolonisidir.

Lyon Bronz Tablet Yazıtı

Yazıt, Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus'un, yaptığı bir konuşma metnidir. 1528'de, Fransa'nın Lyon kentindeki Croix-Rousse Tepesi'nde bulunmuştur. Halen Lyon'daki Gallo-Roma Müzesi'nde sergilenmektedir. Yazının Etrüsk tarihi açısından önemi, Roma'nın başka etnik grupları içinde eritebilen gücünden bahsederken Sabin Kralı Numa gibi örneklerden bahsederken, Etrüsk soylusu ismi taşıyan, Roma'nın ilk 7 kralından biri olan Servius Tullius'un, asıl adının Mastarna olduğunu belirtmesi ve onun krallığa yükselen bir kariyeri olduğunu zikretmesidir. Mastarna aynı zamanda François Mezarındaki (Vulci) duvar resimlerinde ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak Claudius konuşmasında (auctores Tusci) yani Etrüsk kaynaklarına da dayanmıştır.

Resim 2: Lyon Bronz Tablet Yazıtı

Lyon Bronz Tablet Yazıtı (Tabula Claudiana), Roma İmparatoru Claudius'un MÖ 48 yılında Roma Senatosu'nda yaptığı önemli bir konuşmanın bronz üzerine kazınmış halidir. 1528 yılında Fransa'nın Lyon şehrinde (antik Lugdunum) bir bağda tesadüfen bulunan tabletin günümüze ulaşan kısmı, İmparator Claudius'un Gallia Comata (Saçlı Galya olarak anılan, daha sonra fethedilmiş Galya bölgeleri) eyaletlerinin ileri gelen zengin vatandaşlarının Roma Senatosu'na kabul edilmesi yönündeki teklifini ve bu teklife karşı çıkan senatörlere verdiği cevabı içermektedir. Tablet, Claudius'un Romalıların yeni vatandaşları ve hatta eski düşmanları kabul etme konusundaki geleneksel açıklığı ve hoşgörüsü üzerine yaptığı etkili bir savunmayı aktarır. İmparator, Roma'nın gücünü ve büyüklüğünü, fethettiği halkları bünyesine katarak ve onlara vatandaşlık ve siyasi haklar tanıyarak kazandığını çeşitli tarihsel örneklerle (örneğin pleblerin zamanla yüksek makamlara gelmesi, farklı İtalyan topluluklarının Roma vatandaşlığı alması) açıklar. Bu bağlamda, Galya'nın zengin ve sadık vatandaşlarının da Senato'ya kabul edilmesinin Roma için bir zayıflık değil, tam tersine bir güç kaynağı olacağını savunur. Konuşma, Claudius'un retorik yeteneğini ve tarih bilgisini gözler önüne serer. Romalı tarihçi Tacitus da Annales adlı eserinde Claudius'un bu konuşmasının bir özetini veya yeniden kaleme alınmış bir versiyonunu vermiştir (Tacitus, Annales: 11.24). Tabletın Latince metni, MÖ 1. yüzyıl ortalarındaki İmparatorluk dönemi Latincesinin kullanımı, retorik biçimleri ve sözdizimi hakkında bilgi verir. Tabletın Lyon'da bulunması, konuşmanın içeriğiyle doğrudan ilişkilidir. Claudius'un Lyon doğumlu olması ve konuşmanın Galyalıların hakları üzerine olması, bu tabletin özellikle Lyon'da halka duyurulmak veya sergilenmek amacıyla dikilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu, Roma İmparatorluğu'nda resmi metinlerin başkent dışında da önemli merkezlerde yayıldığını gösterir. Günümüzde Lyon Bronz Tablet Yazıtı, Lyon Gallo-Roma Müzesi'nde sergilenmektedir.

Aileler Arası Sözleşmeler:

Genelde taş ve metalden olan nadiren ise kilden olan aileler arası sözleşmeler ve resmi emirler de vardı (Prayon, 2019: 20). Etrüsk toplumunda, özellikle soylu ve yönetici aileler arasındaki ilişkileri ve devletin çıkardığı buyrukları belgelemek veya kamuya duyurmak için kullanılan, genellikle yazıt içeren veya sembolik anlamlar taşıyan taş, metal (özellikle bronz) ve nadiren kil malzemeden yapılmış objeleri kastetmektedir (Pallottino, 1942)

Aileler Arası Düzenlemeler/Anlaşmalar: Bunlar, toprak kullanımı, ticari ortaklıklar, siyasi ittifaklar veya mezar alanlarının paylaşımı gibi konularda önde gelen aileler arasında varılan ve kamusal olarak bilinen veya kaydedilen anlaşmalar olabilir. Bu tür anlaşmaların

ayrıntılı metinlerini içeren tabletler nadir olsa da, örneğin Pyrgi’de bulunan ve bir tapınağın inşasıyla ilgili Larthia Velcha ve Thefarie Velianas aileleri arasındaki bir adak/anlaşmayı ima eden altın levhalar gibi örnekler mevcuttur. Taş stel üzerindeki yazıtlar da belirli anlaşmaları veya mülkiyet düzenlemelerini işaret edebilir (Torelli, 1981).

Resmi Emirler/Yasalar: Şehir devletini yöneten otoriteler (ki bunlar genellikle soylu ailelerin üyelerinden oluşuyordu) tarafından çıkarılan yasa veya buyrukların, kamusal alanlara dikilmek üzere bronz tabletlere veya taş bloklara yazılması kastediliyor olabilir. Roma hukukunda gördüğümüz türde kapsamlı kanunnameler Etrüskler için bilinmemekle birlikte, belirli kuralların veya kararların bu şekilde kalıcı hale getirildiği düşünülmektedir. Lyon Bronz Tableti (her ne kadar Roma dönemine ve imparator Claudius’a ait olsa da) bronz üzerine yazılmış resmi bir konuşma/karar örneğidir (Tacitus, Annales: 11.24) ve Etrüsklerin de benzer pratikleri olabileceğini düşündürür

Statü ve Kimlik Beyanları: Taş lahitler, mezar stelleri veya önemli adak objeleri üzerindeki yazıtlar, ailenin soyunu, statüsünü, elde ettiği başarıları veya tanrılara yaptığı adakları belirtir. Bu tür yazıtlar doğrudan bir sözleşme olmasa da ailenin toplumdaki yerini ve diğer ailelerle olan ilişkilerindeki konumunu pekiştiren, bir nevi "toplumsal sözleşme" veya "kimlik beyanı" işlevi görebilir (Torelli, 1981). Prayon’un ifadesi, Etrüsklerin toplumsal ve siyasi yaşamlarında, soylu aileler arasındaki ilişkilerin ve merkezi otoritenin kararlarının, dayanıklı malzemeler üzerine yazıtlar aracılığıyla bir şekilde belgelendiğini veya kamuya ilan edildiğini vurgulamaktadır. Bu objeler, Etrüsk toplumunun düzenini sağlayan, aileler arası hiyerarşiyi ve ittifakları pekiştiren ve resmi buyrukları duyuran araçlar olarak işlev görmüştür. Elimizdeki Etrüsk yazıtlarının çoğu kısa ve çoğunlukla mezarlardan geldiği için, bahsedilen "sözleşmelerin" veya "emirlerin" tam içeriğini bilmek zordur, ancak Prayon bu tür yazıtlı objelerin varlığından yola çıkarak bu yorumu yapmıştır.

Liber Linteus:

Resim 3: Liber Linteus

Liber Linteus bir sargı bezidir. Mısır'da bulunan bir mumyanın turistik hatıra olarak Viyana'ya getirildiği evin sahibinin 1859'da ölümü ve ölümünü takip eden olaylar neticesinde bugünkü Zagreb Arkeoloji Müzesine teslimi ve ardından Jacop Krall ¹² tarafından 1891'de Etrüskçe olduğu çözümlene kadar eldeki en uzun Etrüskçe metin olduğu da bilinmiyordu. Bu metin bir miktar okunabilmiştir. MÖ 250'lerden kaldığı, ancak bezin MÖ 390'a kadar karbon testinin götürmüş olmasını bir kenara not edersek, dokunduğu yer, metindeki tanrı adlarından bunların kut merkezlerinin olduğu Arezzo, Chiusi, Perugia ve Cortona bölgesinde olduğu düşünülmektedir.¹³ (Rix, 1991, Vol. 2). Metin boyunca hem tarihler hem de tanrı isimlerinin yer alması nedeni ile Roma'da bilinegelen türde bir dini takvim olduğu düşünülmektedir. Takvimdeki alışıl gelen uygulamalar ile ilgili yönergeleri içerdiği düşünülen metnin 3. Sütununun C şeridinin Van Der Meer tarafından önerilen çevirisi şu şekildedir:

- 12 (fl)er, etnam tesim, etnam c(elucn),
- 13 cletram šren-χve. trin: θezi-ne χim fler
- 14 tarc. mutin um anancveś; nac cal tarc
- 15 θezi. vacł an ścanince saucsaθ . persin
- 16 cletram šrenχve iχ ścanince. clt vacł
- 17 ar-a. nunθene śaθ-aś, naχve heχz, male.

¹²5-Krall, Jacob (1857-1905'te yaşadı) "Die etruskischen Mumienbinden des Agramer Naionalmuseums" Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 41, III Abh. Viyana 1892, 1-70.

¹³ Liber Linteus Zagradiensis. Zagreb'in Ketten Kitabı: En Uzun Etrüsk Metni Üzerine Bir Yorum. LB VAN DER MEER tarafından. (Antik Çağ Monografileri.) Louvain: Peeters, 2007, 9.

“Kurban ister cenaze töreni olsun ister chthonik olsun, süslü tahtirevan üzerine (koyulacaktır) (Sonra) şunu söyleyin: ‘Kurban ve köpek (?) sunu olarak sunulur. ‘Ve kadehleri toplayın ve sonra köpek yavrusunu (?) ve köpeği (?) tanıtır. Saucne Persi’nin (kutsal alanına) dökülen sunu, tıpkı süslenmiş tahtirevanın üzerine döküldüğü gibi (dökülmeli) sunu üç kez. Sunu (olduğu gibi) yapın, (onu) uygun şekilde gerçekleştirin, (ve) (uygun ritüelleri) gözlemleyin(?)”¹⁴

Liber Linteus: Ketenden Kitap ve Etrüsk Dilinin En Uzun Metni

Liber Linteus Zagradiensis (Zagreb’in Keten Kitabı), günümüze ulaşmış en uzun Etrüskçe metin olma özelliğini taşıyan ve keten bir kumaş üzerine yazılmış benzersiz bir Antik Çağ eseridir. MÖ 3. yüzyıla tarihlenen bu metin, aynı zamanda bilinen tek Antik Çağ keten kitabıdır ve bu özelliğiyle "Avrupa'nın en eski kitabı" olarak da nitelendirilir. Yaklaşık 340 cm uzunluğunda ve 40 cm genişliğinde olduğu düşünülen orijinal keten kumaş, günümüzde mumya sargısı olarak kullanılmış parçalar halinde bulunmaktadır. Bu parçalar, 19. yüzyıl ortalarında Mısır'ın İskenderiye şehrinde satın alınan ve bir kadına ait olduğu düşünülen bir Ptolemaios dönemi (Helenistik Dönem) mumyasının etrafına sarılı halde bulunmuştur. Mumya ve sargılar, Hırvat memur Mihajlo Barić tarafından Avrupa'ya getirilmiş ve daha sonra Zagreb'deki Arkeoloji Müzesi'ne bağışlanmıştır. Sargıların üzerindeki yazıların Etrüskçe olduğu ancak 19. yüzyıl sonlarında Viyanalı Egyptolog Jacob Krall tarafından fark edilmiştir. Metin, dikey sütunlar halinde sağdan sola doğru yazılmıştır ve katlanarak bir tür akordeon gibi kullanılan bir kitap formunda düzenlendiği düşünülmektedir. Günümüze ulaşan parçalarda yaklaşık 1330 okunabilir kelime ve 230 satır bulunmaktadır, ancak metnin tamamının korunamadığı anlaşılmaktadır (Rix, 1991, Vol. 2). Etrüsk dili henüz tam olarak çözülememiş olsa da Liber Linteus'taki bazı kelimeler, isimler ve yapılar sayesinde metnin içeriği hakkında önemli fikirler edinilmiştir. Metnin bir dini takvim veya ritüel kitabı olduğuna inanılmaktadır. İçerisinde tanrı adları, tarihler (günler), belirli ayınlar, sunular ve dualarla ilgili formüller geçtiği tespit edilmiştir. Metinde bahsedilen bazı yerel tanrılar ve kavramlar, kitabın yazıldığı yerin modern Arezzo, Perugia, Chiusi ve Cortona gibi önemli Etrüsk şehirlerinin bulunduğu, Trasimeno Gölü yakınlarındaki güneydoğu Toskana bölgesi olabileceğini düşündürmektedir (Rix, 1991, Vol. 2).

Etrüsk dilinden günümüze ulaşan metinlerin çoğu kısa mezar yazıtları veya objeler üzerindeki işaretlerdir. Liber Linteus, uzunluğu sayesinde Etrüsk dilinin gramer yapısı,

¹⁴ L. B. van der Meer Liber linteus zagradiensis. The Linen Book of Zagreb. A Comment on the Longest Etruscan Text. Louvain/Dudley, MA 2007, 78-82.

sözdizimi ve kelime dağarcığı hakkında diğer tüm kaynaklardan daha fazla bilgi sağlar. Etrüsklerin dini inançları, tanrıları, ayinleri ve takvim sistemleri hakkında doğrudan bilgi veren nadir birincil kaynaklardan biridir. Antik Çağ'da keten üzerine yazılmış tek kitap olması, dönemin yazı materyalleri ve kitap formları hakkında benzersiz bir örnek sunar. Ayrıca Etrüsklerin bu tür metinler için keteni yaygın olarak kullandığını gösteren diğer kanıtları (örneğin bronz aynalar üzerindeki tasvirler) destekler. Bir Etrüskçe metnin Mısır'da bir mumya sargısı olarak bulunması, Etrüskler ile Mısır arasındaki uzak mesafeli bağlantıları ve kültürel etkileşimleri veya en azından bireylerin hareketliliğini göstermesi açısından ilgi çekicidir. Liber Linteus, Hırvatistan'ın Zagreb şehrindeki Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir (Rix, 1991, Vol. 2).

Piacenza Ciğeri

Resim 4: Piacenza Ciğeri, Etrüsk Kehanetinin Anahtarı

Piacenza Ciğeri (İtalyanca: Fegato di Piacenza), Etrüsk medeniyetine ait, bronzdan yapılmış gerçek boyutlu bir koyun ciğeri modelidir. MÖ 2. yüzyılın sonlarına tarihlenen bu etkileyici eser, 1877 yılında Kuzey İtalya'daki Piacenza yakınlarında, Gossolengo'da bir çiftçi tarafından bulunmuştur. Günümüzde Piacenza'daki Palazzo Farnese'de bulunan Belediye Müzesi'nde (Musei Civici di Palazzo Farnese) sergilenmektedir.

Tanım ve İçerik:

Piacenza Ciğeri, yaklaşık 12.6 x 7.6 x 6 cm boyutlarında, bronz döküm bir modeldir. Bir koyun ciğerinin alt yüzeyini tasvir eder. Ciğerin yüzeyi, çeşitli çizgilerle dilimlenmiş ve kırktan fazla Etrüskçe yazıtlarla kaplıdır. Bu yazıtlar, Etrüsk tanrılarının isimleridir. Ciğer modeli, anatomik özelliklere göre (safra kesesi, loblar gibi) bölümlere ayrılmıştır. En dikkat çekici özelliklerinden biri, dış kenarının on altı bölüme ayrılmış olmasıdır. Etrüsk kozmolojisine göre

gökyüzü de on altı bölgeye ayrılıyordu ve her bölgenin belirli tanrılarla ilişkili olduğuna inanılıyordu. Piacenza Ciğeri'nin bu on altı kenar bölümü ve üzerlerindeki tanrı adları, ciğerin aynı zamanda Etrüsklerin evren tasavvurunu yansıtan bir kozmos modeli olarak işlev gördüğünü düşündürmektedir. Ciğerin iç kısımlarındaki bölümler de farklı tanrılara veya ruhlara atfedilen alanları temsil eder (Pallottino, 1942: 139). Piacenza Ciğeri'nin temel amacı ve önemi, Etrüsklerin önemli bir dini uygulaması olan *haruspicium* (kehanet sanatı) özellikle *ἥπατοσκοπία* (hepatoscopia/karaciğer incelemesi) ile doğrudan ilgili olmasıdır. Rahipler, kurban edilen hayvanların (özellikle koyunların) iç organlarını, en başta da karaciğerini inceleyerek tanrıların iradesini anlamaya ve geleceğe dair kehanette bulunmaya çalışırlardı (Pallottino, 1942).

Etrüsk Dini ve Kozmolojisi Hakkında Bilgi: Etrüsk tanrı panteonu, tanrılarının gökyüzündeki yerleri ve evrene bakış açıları hakkında yazılı metinlerden daha fazla bilgi sunar. Etrüsklerin dini uygulamalarının karmaşıklığını gösterir (Pallottino, 1942: 138). *Haruspicium* uygulaması, Etrüsklerin kehanet pratiklerinin ayrıntılarına, kullanılan yöntemlere ve bu sanatın ne kadar sistematik olduğuna dair somut bir kanıttır. Karaciğer incelemesi, Antik Yakın Doğu'da (özellikle Mezopotamya'da Babiller ve Asurlular arasında) yaygın bir uygulamaydı. Piacenza Ciğeri, Etrüsklerin bu uygulamayı Yakın Doğu'dan aldığını veya en azından bu kültürlerle güçlü bir etkileşim içinde olduklarını gösteren önemli bir arkeolojik kanıttır. Mezopotamya'da bulunan kilden yapılmış karaciğer modelleri bu bağlantıyı doğrulamaktadır (Pallottino, 1942: 140). Üzerindeki tanrı adları ve diğer yazıtlar, Etrüsk dilinin kelime dağarcığı ve onomastiği üzerine çalışmak için değerli veriler sağlar (Pallottino, 1942:142).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK VE MODERN KAYNAKLAR IŞIĞINDA ETRÜSKLERE İLİŞKİN ÇALIŞMALAR

3.1 Etrüskler Kimdir?

3.1.1 Etrüsk Halkının Adı ve Etrüsklerin Kuruluş Efsanesi

Roma'nın kuruluş mitinin kahramanları dişi bir kurdun emzirdiği Remus ve Romulus'tur (Livius, I.1). Capitolium kurdu heykeli, emziren kurdun altında, kurdun göğüslerini emen ikizler, 15. yüzyıl sonlarında Antonio Pollaiolo tarafından eklenmiştir. Bronz kurt ise MÖ 5. yüzyıla aittir ve Capitolium kurdu olarak bilinir (Thuillier, 2013: 123) Buna çok benzer olanı Türkiye'nin kuzeybatısında yer alan Troya (Ilion) Antik Kentinde kayalara oyulmuş, sonradan vandallar tarafından tahrip edilmiş, MÖ 616 yılına tarihlendirilmiş bir figürdür (Alinei, 2013 :1)

Oğuz Kağan Destanı ile Ergenekon Destanı, kurt mitinin en kuvvetli konum aldığı Türk Destanlarıdır. Oğuz Kağan Destanı'nın 13.yüzyıldan itibaren çeşitli örnekleri bulunur. Bilinen en eski metin, Uygur Türkçesi ile yazılmış Oğuz Kağan Destanı'dır ve Paris Milli Kütüphanesi'ndedir. Bu destanda Oğuz Kağan isimli Türk fatihinin doğuşu, devlet kurma arzusu, cihan hakimiyeti, halka refah getirmesi ve fethettiği topraklarda adaleti tesis etmesi anlatılır. Ölümü ile altı çocuğuna iktidarı pay eder. Bu destanda kurt imgesi, ordunun önünde yürüyerek yol gösterir, onları tehlikeden korur. Kurdun ilahi rehberliğine vurgu yapar. Ergenekon Destanı da yine en erken 13.yüzyılda Reşidüddin Hamedani'nin Cami üt-Tevarih adlı eserinde bahsedilir. Destanlar sözlü gelenekle taşındığı için, ilk metne alındığı tarihlerden çok daha önce olgunlaşıp, yaşlılar marifeti ile dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarıldığı tahmin edilecektir. Çin kaynaklarındaki kısım kısım anlatımlar ise destanın varlığına ve kökenine dair ipuçlarını taşır. Ergenekon Destanı'nda özetle, bir felaket sonucu bir kız ve bir erkek çocuğu hayatta kalırlar. Kurt onları mağaraya götürür. Çoğalırlar. Sonra kurt destanın çeşitli tiplerinde dağı eriterek, çeşitli tiplerinde ise dağların arasından geçirerek çoğalan Türk nüfusunu sağlıklı yerlere götürür. Göktürklerin Türeyiş Efsanesinde Göktürklerin atası olan çocuk yaralandıktan sonra bir dişi kurt tarafından emzirilerek büyütülür. Kurt Ana, çocuğu mağarasına götürerek kendi yavruları ile büyütür. Bu çocuk büyür ve bir insanla evlilik yapar. Göktürklerin on boyunu oluşturur. Vusun Destanında ise Vusun Hakani'nin çocuğunu düşman ele geçirir. Onu kollarını ve bacaklarını keserek sazlığa atar. Dişi kurt onu bulur emzirir ve büyütür. Türklerin, Moğolların, Romalıların, Kuzey Amerika Yerlilerinin, bazı Slav Grupların çeşitli konulu

destanlarında kurt imgesi yer alır. Pek çok yazılı metin bırakan Yunan kaynaklarında kurt imgesi yok denecek kadar azdır. Frenk, Anglo-Sakson, Çin ya da Afrika kökenli metinlerde kurt imgesi efsanelerin içinde olmaz. Denebilir ki kurt imgesi ve onun işlenişi, herhangi bir destan ya da bir efsanenin kökenine iyi bir gösterge anahtarı olabilir.

Tages Efsanesi: Etrüsklerin en bilinen ve kendilerine özgü efsanelerinden biri Tages ile ilgilidir. Efsaneye göre, Tarquinia yakınlarında Tarchon adlı bir çiftçi (veya bazı anlatılarda bizzat Tarquinia'nın kurucusu Tarchon) tarlasını sürerken topraktan aniden bir çocuk veya cüce görünümlü varlık ortaya çıkar. Bu varlığın adı Tages'tir. Tages, yaşlı bir bilgenin bilgeliğine sahip olup, Etrüsklerin tüm dini bilgisini, kehanet yöntemlerini (özellikle bağırsak okuma) ve ritüellerini içeren Etrusca Disciplina adı verilen kutsal öğretileri Etrüsklere aktarır. Tages bu bilgiyi verdikten sonra ölür ve toprağa döner (Cicero, De Divinatione: 2.50).

Tarchon ve Şehir Kuruluşları: Etrüsk geleneğinde Tarchon figürü önemli bir yer tutar. Hem Tages efsanesinde adı geçer hem de bazı kaynaklarda Etrüsk şehir konfederasyonunun on iki şehrinde biri olan Tarquinia'nın kurucusu olarak anılır. Tarchon'un, Etrüsk şehirlerinin kuruluşunda ve dini düzenlemelerin oluşturulmasında rol oynayan efsanevi bir lider olduğu düşünülür (Cicero, De Divinatione: 2.50).

3.1.2 Etrüsklerin Yerleri Neresidir?

Roma İmparatorluğu tarafından Etruria olarak adlandırılmış olan bölge, Roma'nın kıyısında bulunduğu Tiber Nehri'nden başlar ve Liguria'ya kadar devam eder. Liguria ve Kuzey Doğusunda Gallia Cisalpina ile sınırlanmıştır. Doğusunda ise Umbria bulunmaktadır. Antik dönem yazarlarından Plinius, İtalya'nın çeşitli bölgelerini anlatırken Etruria'ya da yer vermiştir. Tiber Nehri'nin Etruria'yı diğer bölgelerden ayırdığını belirtir ve Etruria Denizi olarak da bilinen Τυρρηνική θάλασσα'dan (Tiren Denizi'nden) bahseder. Ayrıca, bazı bölgelerde Umbria halkının Etrüskler (Tusci) tarafından yerlerinden edildiğine değinir. Bölgede önce Umbrilerin Pelasglar tarafından sonra da Pelasgların Lidyalıları tarafından kovulduğunu anlatır (Plinius, 3.50). Diodoros ise, Etrüsklerin İtalya'da yaşadığı bölgeyi ve kıyısında bulundukları Τυρρηνική θάλασσα'yı zikreder. Τυρρηνία'da (Tyrrhenía'da) yer alan Τελαμών (Telamon) gibi belirli limanlardan bahseder (Diodoros, 4.56.5).

Aşağıdaki harita 1675 yılına aittir ve görüldüğü gibi aradan geçen iki bin yıla rağmen isimler değişmemiştir. Bugün ise Etruria ismine rastlanmamaktadır.

Resim 5: 1675 Tarihli Etruria Haritası

3.2 Etrusklerin Kökeni ve Kökenine İlişkin Tezler Nelerdir? Bu Tezlerin Savunucuları Kimlerdir?

Eski Çağda ileri sürülmüş beş ünlü sav vardır. Bunların birincisi Etrusklerin Anadolu'dan gittiği savıdır ki bu tez Herodotos'a aittir. MÖ 5. yüzyılda ifade etmiş olması sebebiyle olay tarihine en yakın (yaklaşık 500 yıl kadar) tespittir ve Etruskler'in Lydia'dan (Lidya'dan), gittiğini söyler. İkinci sav Halikarnassoslu Dionysios'a aittir. MÖ 1. yüzyılda savını ifade etmiştir ve Etrusklerin yerli halk olduğunu söyler. Üçüncü tez ise kuzeyden geldiğini ileri süren tezdır ki bu eski dönem yazarı Titus Livius'a aittir. Kendisi Etrusklerin kuzeyden gelmiş olduklarını ifade etmiştir. Dördüncü tez, Etrusklerin Pelasg kökenli olduklarına dair Eski Yunan Tarihçilerinin savıdır. Beşinci tez ise bir Mısır hiyeroglifinden hareketle Mısırlıların deniz kavimleri tarafından yenilgiye uğratıldığını iddia eder. Burada iddia ilk olarak bir Fransız Mısırbilimci Emmanuel de Rouge tarafından 1867 yılında yayınladığı bir makale ile ileri sürülmüştür ve bu iddia kavimlerden birini tarif eden hiyeroglifte Trs-w yazması nedeni ile Tyrrheni ya da Thyrseni olarak yorumlanarak bu kavmin Etruskler olduğu iddiasıdır.

Bu tezler dışında kalmaya çalışarak, köken tartışmasına girmeden, tarihsel gerçekliği ve köken konusunu tartışmadan Etrusk'leri anlamaya çalışanlar olmuştur. Marina Martelli, Gli Etruschi isimli eseri bu konuya örnek verilebilir.

1-Anadolu'dan Geldiklerini İleri Süren Tez

Bu tez esasen Herodotos'a aittir. MÖ 5. yüzyılda ifade etmiş olması sebebiyle olay tarihine en yakın (yaklaşık 500 yıl kadar) tespittir ve Etrüskler'in Lydia'dan, (Lidya'dan) gittiğini söyler. Bunu net ve somut bilgiler aktararak destekler. Kral Atys zamanında büyük bir kıtlık ve kuraklık olduğunu, Kral'ı Lidyalıları ikiye ayırarak bir grubun başına oğlu Tyrrhenianus'u geçirdiğini yazar (Plinius 3.50). Grup önce İzmir'e sonra da gemilerini yaptıktan sonra eşyaları ile denize açılırlar. Onlar Umbria'ya (Orta İtalya) yerleştiler ve Krallarının adı olan Tirenler olarak anıldılar. Kendisinden sonra da pek çok kişi tarafından dile getirilmiştir. Tarihçi Thoukydides ya da Vergilius, daha önceki bölümlerde de ifade edildiği şekilde bu tezi açan veya tekrar eden kişilere örnektirler. Ancak çok sonraki dönemlerde de Lydia ile Etrüsklülük çok genel kabul görmüş konular olarak devam eder. Örneğin Cicero, Romalı Ataların kehanet sanatını Etrüsklerden yavaş yavaş getirdiğini söylediği Kehanet Sanatı Üzerine adlı kitabında Lydialı bir rahipten bahsederken Etrüsk kökenli açıklamasını yanına ekleyiverir (Cicero, 2.12). Daha ilginç olanı kuşların uçuşunu yorumlayarak kehanette bulunmanın Etrüsk uzmanlığı olduğunu belirttikten sonra bunun Frigyalılar, Pisidialılar, Kilikyalılar ve Araplar tarafından da uygulandığını dile getirerek Etrüsk Doğu Akdeniz bağına başka bir kültür benzerliği üzerinden atıf yapar (Cicero, 1.92)

Burada Tyrrhenler ile ilgili farklı bir görüşü de aktarmak yerinde olabilir. Yunanlıların "Tyrrhen", İranlıların "Tur (Çoğulu Turan)" dedikleri Turhan yani Turlar, MÖ 2000'de Doğu Karadeniz'i takip ederek Anadolu'yu batıya doğru katederek Batı Anadolu'ya yerleşirler. Daha sonra da deniz yolu ile İtalya'ya göçlerinin efsaneleri yazılır (Brandestein, Etrüsk Meselesinin Şimdiki Durumu xxxxx: 212-219). Troya Savaşı ve ardından gerçekleşen göç hikayesini hatırlamakta fayda var. Savaşı kazanan Dorlar ve Akhalardı. Kaybeden ise Batı Anadolu'daki kent devletlerinden oluşan bir ittifak. Bu kentlerden İllion (Troya) yöneticileri savaşın kaybedileceğinin anlaşıldığı anda bir grup halinde kaçarak gemiye bindiler ve uzun mücadelelerden sonra Orta İtalya'da karaya çıktılar. Romüs ve Romülüs bu bölgede daha sonra Roma'yı kurdu.

Efsanelerin toplumlar arasında geçişi ve kullanılması pek çok örneği görülebilen bir konudur. Nuh Tufanı'nın Sümer'de ve bazı kutsal kitaplarda yer alması bu konu başlığında en bilinen örnektir. Halikarnaslı Dionysios, 'Antiquitates Romanae' adlı kitabında her ne kadar Etrüsklerin yerli bir halk olduğunu ileri sürse de 3. kitabın 61. bölümünde Etrüsklerin kıyafetlerini anlatırken "Lidya Krallarının giydiğine benzer nakışlarla süslenmiş mor pelerinelere" vurgu yaparak Herodotos'un tezine bu örnekle dahil olmuş bulunur.

Anadolu’da, örneğin Kızılbel’de iyi korunmuş örnekleri bulunan ve evi taklit eden mezar odaları ile mezar hediyelerini ya da Lidya’nın Kraliyet Höyükleri ile Friglerin Mimarisi estetik cepheli kaya mezarlarına atıf yapan saygın bilim insanları da çok olmuştur (Pallotino: 1974, 105). Hatta “Gli Etruschi” (Maina Martelli) gibi, Etrüsklerin kökeni tartışmasına uzak duran çalışmalarda bile Etrüsk, İyonya, Lydia yakınlığı kurulmuş, Gordion Evleri ile, Elmalı ve Karaburun Mezar Odalarındaki boyalı sıvalar ve ifade canlılığı arasındaki bağlar kabul edilmiştir (Alinei:2013, XIV)

Bu başlık altında Etrüsklerin Anadolu kökenli oluşu ile Alperin Kuzeyinden geldikleri konuları Türklük kökeni konusunda kavuşmaktadır. Çünkü Anadolu’nun erken tarihinde Proto-Türklerin, Hurriler gibi Türk olabileceği düşünülen kavimlerin varlığını bugünkü genetik ve arkeolojik bulguların rehberliğinde inkâr edemeyiz. Bu nedenle, “Türk kültür ve genetik izleri Anadolu’dan mı gitmiştir, Alper’den mi inmiştir?” sorusu yeni bilgiler eklendikçe tartışılmayı beklemektedir.

Bu konuda görüş bildiren bazı bilim insanları şunlardır:

G. Cousin ve F. Durrbach: Fransız arkeologlar G. Cousin ve F. Durrbach, Etrüsklerin Lidya ve Anadolu kökeni iddiasını dilbilimsel açılardan desteklemişlerdir.

El Tabbert Stralenberg: İsveçli dilbilimci El Tabbert Stralenberg, Herodot’un "IV. Tarih" kitabında bahsettiği bazı İskit kabilelerinin Türk kökenli olabileceğini ve Etrüsklerle bağlantılı olabileceğini öne sürmüştür.

E. Forer: Bazı bilim insanları arasında E. Forer, Hurrilerin (antik Anadolu halkı) Türklerle akraba olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bağlantı üzerinden Etrüsklerin de dolaylı olarak Türklerle ilişkili olabileceği düşünülmüştür.

Henry Beveridge ve Frederik Thomas: Britanyalı Doğu Bilimci Henry Beveridge ve Britanyalı Dil Bilimci Frederik Thomas arasındaki yazışmalarda "Tarkhan" unvanının Etrüsklerle ilişkisi tartışılmış, Thomas bu ismin Moğol değil, kesinlikle bir Türk ismi olduğunu belirtmiştir.

2-Yerli Halk Olduklarını İleri Süren Tez

Halikarnassoslu Dionysios’a aittir. MÖ 1. yüzyılda savını ifade etmiştir ve Etrüsklerin yerli halk olduğunu söylerken, bunu onların çok kadim bir kavim olmalarına, dil ve örf olarak kimseye benzememelerine bağlar (Roman Antiquities 125-30). Yerli Kültür, Villanovalılar olarak adlandırılır. Villanova, Yeniköy demektir. Adet olduğu üzere bölgedeki bugünkü yerleşim adından hareketle aynı topraklarda yaşamış Eski Çağ Kültürü bu başlık altına alınıyor. Villanovalıların ise kökeni dışarıda aranmayacak kadar eski bir yerli bir halk olduğu

varsayımına dayanır. Etrüsklerin kökeni konusunu Filippo Delpino, Mauro Cristofani, Mario Torelli, Massimo Pallotino, Graeme Barker, Tom Rasmussen gibi Etrüsk uzmanları da olumlamış, bu çizgiye daha yakın tartışmışlardır (Alinei: 2013, XIII). Ancak ifade etmek gerekir ki bu uzmanlar, genetik araştırmaların henüz hiç başlamadığı ya da yeterince bulgu olmadığı dönemlerde bu yöndeki görüşlerini ilk kez ifade etmişlerdir.

3-Kuzeyden Geldiklerini İleri Süren Tez

Bu tez eski dönem yazarı Titus Livius'a aittir. Kendisi Etrüsklerin kuzeyden gelmiş olduklarını ifade etmiştir. İskitlere belli bir açıdan yaklaşarak bu çalışmada sınırlı bir yer vermek durumundayız. İrani olduklarına dair tartışmalar olsa da köklü bir Türk kavmi olduğuna dair bulgu, kanıt ve taraftarı daha fazladır. Biz burada bağlam ile ilgisini merkeze koyarak temas edeceğiz. Öncelikle kendilerine saka veya soko dedikleri biliniyor (Ayda, 1992:31). İranlılar Saka, Yunanlılar Sku, Fransızlar ve Almanlar Scythe yazıp sırasıyla “sit” ve “sküt” olarak okuyorlar. Türkler ise hem “Saka” hem “İskit”i kullanırlar. İskitlerin Avrupa’da Alpleri aşarak İtalya yarımadasına geçerek yerleştikleri biliniyor. Bu bölgelerde çeşitli kültürler olduğu ve bunlarla temas ettikleri ve etkiledikleri ve etkilendikleri tahmin ediliyor. Burası önemli çünkü klasik yazın, Villanova Kültürü diyerek Etrüskleri de içkin bir kültür hatta belki de İskitlerin olgunlaştırdığı bir kültür olarak tanımlamıştır (Ayda, 1992:31). İskitlerin belirgin bazı özelliklerini burada ele almalıyız ve bunun Villanova Kültürü ile yakınsayan yönlerini tartışmalıyız. İskitlerde ateş odakta. Ateşe dua etme var (Ayda, 1992:32). Ateşin dua içerisinde de yeri var. İskitlerde at ve atlı arabalar önemli. Atlı savaş arabaları var. Sırtından geyik ve yırtıcı hayvan çıkan aslan heykelleri var. Tıpkı Etrüsklerdeki gibi. Değerli madenlerden, altından takılar yapmak gibi madenden ince işler yapmakta iyiler.

Danimarkalı bir kâşif olan Niebuhr, Roma eyaleti olan Raetia Eyaletinin Etrüsk kökenli olduklarına da inanır. Raete, Alpin kabileleri arasında en güçlü ve en savaşçıları olarak bilinirler. Nobel Ödüllü Alman tarihçi Theodor Mommsen de Raetialıların Etrüsk kökenli olduklarına inanır. Bu inanışların temelinde Roma Taihini yazan Titus Livius’un Raetialıların Etrüsk olduklarına dair inanış yatıyor olabilir. Livius’a göre: “İtalyanlar Tuscania, Yunanlılar Tiren dediği halk Raetia kökenlidir.” Massimo Pallotino’da Etrüsklerin yaşadığı bölge ile Raetia bölgesi arasındaki açık dilbilimsel ilişkiyi kabul eder (Pallotino: 1974, 51,75)

4-Pelasg Kökenli Olduklarını İleri Süren Tez

Çalışmamızın birinci bölümünde Herodotos başlığı altında, Etrüsklerin Pelasglarla aynı dili konuştuklarını belirttiğini aktarmıştık. O coğrafyada Lesbos (Limni) adasında Etrüskçe

yazıtın bulunduğunu da ilgili başlık altında belirttik. Pelasgların¹⁵ bugün Yunanistan Devletinin olduğu toprakların MÖ 3000 tarihindeki yerleşikleri olduğu ve onların Yunanlılar tarafından kovulduğunu “Herodotos Tarihi” yazmaktadır.

5-Deniz Kavimlerinden Olduklarını İleri Süren Tez

Bu tez, Firavun Ramasses III’ün hakimiyetinde iken, MÖ 12. yüzyılda işlenmiş bir hiyeroglif yazıtında, Deniz İnsanları’ndan bahseder. Bu tasvirde “trs-w” sesini veren hiyeroglif kullanılır ki Tyrrheni/tyrhhseni sözcüklerine atıf olduğu düşünülür (Alinei, 2013: VIII)

3.3 Etrüsklerde Kültür ve Medeniyet

Bu bölümde Etrüsklerin askeri yapısını, devlet teşkilatını ve siyasi yapısını, ekonomisini, madencilğini, şehirciliğini, inanışlarını, kültürünü, sanat eserlerini, tarım ve çiftçiliği inceleyeceğiz.

3.3.1 Etrüsklerde Askerî Yapı

Sicilyalı Diodoros, Romalıların başlangıçta kullandıkları dikdörtgen kalkanlar yerine Etrüsklerin tunç kalkanlarını örnek aldığını belirtir (Diodoros, 14.113-117)

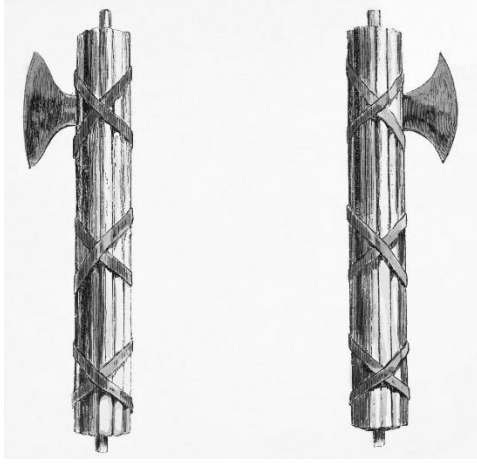
Etrüsklerin askeri anlamdaki çok yönlü kurumsal çabalarına antik yazarlar yer verir. Örneğin piyade birliklerinin gelişimine önem verdikleri, yine komutanlarına onur nişanı bildikleri bilinir (Diodoros, 5.40). Bir çeşit özel güvenlik birimi olan *lictor*ların kurucularıdır. Yaşlı Plinius eserinde; Pompeius’un, Poseidonios’u ziyareti sırasında *lictoruna* kapıyı çalmamasını emrettiği yazılıdır (Plinius. 7.31). Bu, *lictor*ların kişisel yardımcı ile kişisel koruma arasındaki konumunu netleştiren örneklerdendir. Lictorlar bu tip bir güvenlik biriminin adydı ve Roma’nın önemli memurları olan magistratların korumalığını yaparlardı. Omuzlarında taşıdıkları ve huş ağacından¹⁶ yapılmış on ikili bir sopa demeti kırmızı kuşakla bağlanırdı.

Bunlara da *fascēs* denirdi. Sopa demetinin ortasında bir balta bulunurdu. Askerî yapıda pek çok sözcüğün Etrüskçe kökenli olduğu düşünülmektedir. “Balteus”, yani “kılıç kemeri” bunlardan biridir (Alinei, 2013:23). İki tekerlekli savaş arabası da yine aynı şekilde Etrüsk kökenli olarak kabul edilir (Freeman, 2003: 344)

¹⁵ Fransız Dili ve Edebiyatı Doçenti ve aynı zamanda Türkiye’nin eski İtalya Konsolosu Adile Ayda, Bulgaksakanın, Orhun Yazıtlarından geçen Türk Bulgaksakalar olabileceği çıkarımını ilk ortaya atan bilim insanıdır.

¹⁶ Türklerin geleneksel olarak bu tip törensel ve kutsal yapı elemanları için seçtiği ağaç türü huş ağacıdır.

Resim 6: Fasces

3.3.2 Etrüsklerde Devlet Teşkilatı ve Siyasi Yapı

Etrüsk siyasi yapısı, modern devlet anlayışından oldukça farklıydı ve zaman içinde evrim geçirmiştir. Etrüsk medeniyetinin siyasi yapısının temel özelliği, tek bir merkezi devletin olmaması, bunun yerine bağımsız şehir devletleri (Latince kaynaklarda civitas veya urbs) şeklinde örgütlenmiş olmalarıdır. Her şehir devleti, kendi şehrini ve çevresindeki kırsal bölgeyi kapsayan egemen bir varlıktı. Bilinen en önemli şehir devletlerinden bazıları Tarquinia, Cerveteri, Veii, Vulci, Chiusi, Volterra, Arezzo, Cortona, Perugia, Orvieto, Roselle ve Vetulonia'dır. Bu şehirler gevşek bir On iki Şehir Konfederasyonu (Dodecapolis) kurmuşlardı. Bu konfederasyonun siyasi bir birliğinden çok dini ve kültürel bir birliktelik olduğu düşünülür. Şehir devletleri başlangıçta krallar tarafından yönetilmiş, daha sonra ise soylu ailelerin üyelerinden oluşan magistralar ve meclisler yönetimi devralmıştır. Şehir devletleri arasında hem rekabet hem de ittifaklar mevcuttu (Haynes,2000; Pallottino,1942; Grant,1980; Torelli,1997)

MÖ 88 yılında Etruria Bölgesi Roma'ya dahil edilmiştir. Bütün halkına Roma yurttaşlığı verilmiş ancak Etrüskçe yerine Latince resmî dil olarak kabul edilmiştir (Prayon, 2019:9). Etrüsk toplumunun genel olarak mülkiyete bağlı aristokratik bir yapısı vardır (Alinei, 2013:17). Romalı yazarların ilgisinin genelde Roma tarihine yönelmesi nedeniyle Etruria siyasi tarihi pek bilinmediği gibi, Romalı yazarlar konuları yanlı dile getirmekle kalmamış, Roma tarihinin bir olumlaması gibi değerlendirmişlerdir (Prayon, 2019: 15). Titus Livius, bu konuyu Roma bakımından ele alan ilk antik dönem yazarlarından ve ünlü eseri Roma Tarihi'nde, kuruluş tarihinden Augustus dönemine kadar Roma İmparatorluğunu anlatır.

Etrüsk toplumu hiyerarşik bir yapıya sahipti. En üstte aristokrasi (patricii veya principes) yer alıyordu. Siyasi gücü, toprağın çoğunu ve zenginliği ellerinde tutuyorlardı. Aristokrasinin altında özgür halk tabakası vardı. Ayrıca çeşitli bağımlı sınıflar ve köleler de bulunuyordu. Etrüsk toplumunun dikkat çekici yönlerinden biri, kadınların statüsünün Antik Yunan ve

Roma'ya kıyasla daha yüksek olmasıdır (Haynes, 2000:133). Bu Herodotos ya da Theopompos gibi yazarlar tarafından da dile getirilmiştir. Ancak bu dile getiriş, kadın özgürlüğü konusunda daha muhafazakâr olan Yunan kültürü bakış açısından eleştirel bir dile getiriş denebilir. Mezar resimlerinde kadınlar ve erkekler ziyafetlerde, oyunlarda ve sosyal etkinliklerde yan yana, eşit derecede betimlenmiştir. Kadınlar miras sahibi olabilir, isimlerini yazıtlara ekletebilir ve kamusal hayatta daha görünür roller üstlenebilirlerdi. Soy ve aile (gens/familia), Etrüsk sosyal yapısının temel birimiydi ve soy bağları önemliydi. Büyük aile mezarları, aile sürekliliğinin ve birliğinin somut bir göstergesidir.

3.3.3 Etrüsk Ekonomisi

Etruria bölgesi, özellikle maden kaynakları (bakır, demir, kalay) açısından zengindi. Bu durum, Etrüsklerin yetenekli metal işçileri olmalarını sağlamış ve ekonomilerinin temelini oluşturmuştur. Madencilik ve metalürji hem yerel ihtiyaçları karşılamış hem de önemli bir ticaret kalemi olmuştur (Grant, 1980). Tarım da önemli bir geçim kaynağıydı. Etrüskler, bataklıkları kurutma ve sulama sistemleri gibi ileri mühendislik teknikleri kullanarak verimli araziler yaratmışlardır (Pallottino, 1942: 125). Etrüskler, Akdeniz'de geniş bir ticaret ağına sahiptiler. Yunanistan (özellikle Korinthos ve Attika), Yakın Doğu (Fenike, Kıbrıs), Kartaca ve İtalya'nın diğer bölgeleriyle yoğun ticari ilişkiler kurmuşlardır. Şarap, zeytinyağı, metal işleri, seramikler ve köleler ticarete önemli yer tutuyordu. Bu ticaret, yabancı etkilerin Etrüsk kültürüne ulaşmasında da kilit rol oynamıştır. Deniz ticaretindeki başarıları bazen komşu halklar tarafından korsanlık olarak da algılanmıştır (Pallottino, 1942: 82-89). Etrüsk ekonomisi, coğrafi avantajları, doğal kaynakları ve Akdeniz dünyasıyla kurdukları ilişkiler sayesinde oldukça gelişmiş ve çeşitlilik gösteren bir yapıya sahipti. Ekonomileri birkaç temele dayanıyordu.

Madencilik ve Metal İşçiliği: Bu, Etrüsk ekonomisinin en kritik ve en bilinen yönlerinden biriydi. Etruria bölgesi, özellikle kuzeyi (Volterra, Populonia) ve Elba Adası (Antik Aethalia), demir, bakır ve diğer metaller açısından zengindi. Etrüskler, madencilik ve metalürji konusunda çok yetenekliydi. Çıkardıkları madenleri işleyerek silahlar, aletler, kaplar, heykeller, takılar ve diğer objeler üretiyorlardı. Bu metal ürünler hem kendi ihtiyaçları için kullanılıyor hem de Akdeniz çapında ihraç ediliyordu. Metal işçiliği, Etrüsk zenginliğinin ve ticaretinin temelini oluşturuyordu (Grant, 1980).

Tarım: Etruria'nın verimli toprakları tarım için elverişliydi. Etrüskler, özellikle tahıl, zeytin ve üzüm yetiştiriyorlardı. Bataklıkları kurutma ve sulama sistemleri gibi ileri teknikler

kullanarak tarımsal verimliliği artırmışlardı. Tarımsal üretim, nüfuslarını beslemenin yanı sıra ticaret için arz yaratıyordu (Grant, 1980).

Ticaret: Etrüskler, Akdeniz’de geniş bir ticaret ağına sahiptiler. Başta Yunanistan (özellikle Korinthos ve Attika), Yakın Doğu, Kartaca ve İtalya’nın diğer bölgeleriyle aktif ticaret yapıyorlardı. İhraç ettikleri başlıca ürünler metal işleri, işlenmiş madenler, şarap, zeytinyağı, kereste ve muhtemelen kölelerdi. İthal ettikleri ürünler arasında ise lüks tüketim malları (özellikle Attika vazoları gibi kaliteli Yunan seramikleri, Doğu kökenli fildişi, değerli metaller) ve kendi bölgelerinde bulunmayan hammaddeler vardı. Şehirleri, özellikle kıyıdakiler (Cerveteri’nin limanı Pyrgi, Tarquinia’nın limanı Gravisca, Populonia), önemli ticaret merkezleriydi (Haynes, 2000: 55).

Denizcilik: Etrüskler yetenekli denizcilerdi. Ticaret gemileri Akdeniz’de yaygındı. Bazı Antik Yunan kaynakları Etrüskleri "Tyrrhen (Etrüsk) korsanları" olarak tanımlamıştır. Bu durum, Etrüsklerin deniz ticaretindeki rekabetçi ve agresif tutumunu veya bazen ticareti baskınlarla desteklemelerini yansıtır olabilir. Deniz hakimiyeti, hem ticaret yollarını güvence altına almak hem de ticari çıkarları korumak için Etrüsk ekonomisi açısından hayatiydi (Pallottino, 1942: 82).

El Sanatları: Maden işçiliğinin yanı sıra, seramik üretimi (özellikle özgün siyah parlak "bucchero" seramikleri), takı yapımı, fildişi ve kemik işçiliği gibi çeşitli el sanatları da gelişmişti ve ticarete önemli bir yer tutuyordu (Haynes, 2000:214). Etrüsk ekonomisi savaşlardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Etrüsklerin tarihi, komşu İtalik kabileler, Yunan kolonileri ve özellikle Roma ile sürekli çatışmalarla doludur.

Deniz savaşları: MÖ 474 yılında yapılan Cumae Savaşı’nda Syracuse’ya karşı alınan yenilgi, Etrüsklerin deniz ticareti yollarının üzerindeki hakimiyetini zayıflatmış ve ticareti olumsuz etkilemiştir (Haynes, 2000:201-260). Savaşlar sonucunda Etrüsk şehir devletleri topraklarını kaybetmişler özellikle maden bölgelerinin veya verimli tarım arazilerinin kontrolünün kaybedilmesi ekonomiye doğrudan darbe vurmuştu (Pallottino, 1942:99). Kuşatmalar ve savaşlar, şehirlerin yıkılmasına, limanların tahrip olmasına ve tarım arazilerinin zarar görmesine neden olmuş bu durum Etrüskleri, ekonomik açıdan yıkıma sürüklemişti (Torelli, 1997). Orduların ve donanmaların finanse edilmesi, surların inşası ve bakımı gibi askeri harcamalar ekonominin kaynaklarını tüketiyordu (Pallottino, 1942: 82-89). Etrüsk ekonomisini en köklü ve kalıcı şekilde etkileyen süreç, Roma’nın askeri ve siyasi olarak yükselmesi ve Etrüsk şehir devletlerini yavaş yavaş fethetmesidir. MÖ 4. yüzyıldan itibaren (Veii’nin MÖ 396 yılında düşmesi gibi) başlayan bu süreç, Etrüsk şehirlerinin bağımsızlıklarını ve dolayısıyla kendi ekonomik kontrollerini kaybetmeleri anlamına geliyordu. Roma

hakimiyetine giren bölgelerin kaynakları ve ticareti artık Roma'nın çıkarlarına hizmet etmeye başlamış, Etrüsklerin özgün ekonomik yapısı zamanla Roma ekonomisi içinde erimiştir. MÖ 1. yüzyıla gelindiğinde, Etrüskler siyasi bağımsızlıklarını tamamen kaybetmişler ve ekonomileri de tamamen Roma sistemine entegre olmuştur (Haynes, 2000: 327). Dolayısıyla, Etrüsk ekonomisi özellikle Akdeniz'deki hakimiyet mücadeleleri ve İtalya içindeki bölgesel çatışmalardan, ancak en çok da MÖ 4. yüzyıldan sonra yoğunlaşan Roma genişlemesinden önemli ölçüde etkilenmiş ve nihayetinde bağımsızlığını yitirmiştir (Pallottino, 1942: 82-89).

3.3.4 Etrüsklerin Kullandığı Madenler

Bölge maden varlığı bakımından çok zengindir. Akdeniz'deki en verimli demir ve bakır yatakları Metalliferi Tepeleri'nde bulunmaktadır. Volterra'nın Güneyi'nde ve karşısındaki Elbe Adası'nda (Prayon, 2019: 21). Yüksek değerli maden yatakları çevre kültürler için çok önemliydi. MÖ 5. yüzyılda kuzey toplumları ile ticari ilişkileri vardı. Hatta onları etkiledikleri pek çok husus da bilinmekteydi. Örneğin kuzeydeki Keltlerin iki tekerlekli savaş arabalarını Etrüsklerden aldıkları tahmin edilmekteydi (Freeman, 2003: 344)

Etrüsk medeniyetinin ekonomik gücünün temelini madencilik ve metal işçiliği oluşturuyordu. Etruria bölgesi, Antik Çağ'da Akdeniz'in en zengin maden yataklarından bazılarını sahipti ve Etrüskler bu kaynakları ustaca kullanarak refah düzeylerini artırmış ve geniş bir ticaret ağı kurmuşlardır (Grant, 1980: 9-16)

Demir: Etruria'nın en bol ve stratejik açıdan en önemli madeniydi. Özellikle Toskana'daki Metalliferous Hills (Colline Metallifere) bölgesi ve hemen karşısındaki Elba Adası (Antik adı Aethalia) demir açısından çok zengindi. Elba Adası'ndan çıkarılan demir cevheri, genellikle anakaradaki Populonia gibi kıyı şehirlerine getirilerek işlenirdi. Elde edilen cüruf (işlem sonrası atık) miktarı, Etrüsklerin binlerce yıl boyunca devasa miktarda demir ürettiğini göstermektedir (Grant, 1980: 9-16).

Bakır: Yine Metalliferous Hills gibi bölgelerde ve diğer Etrüsk topraklarında önemli bakır yatakları bulunuyordu. Bakır, Tunç Çağı'ndan beri biliniyor ve kullanılıyordu ve demirin yaygınlaşmasından sonra da önemini korudu (Grant, 1980: 9-16).

Kurşun, Kalay, Gümüş, Çinko: Daha az miktarda olmakla birlikte kurşun, gümüş, çinko ve bronz üretimi için gerekli olan kalay da Etrüsk bölgelerinde çıkarılıyordu. Ancak, tüm kalay ihtiyacını karşılayamadıkları ve Britanya veya İber Yarımadası gibi uzak bölgelerden kalay ithal ettikleri düşünülmektedir (Grant, 1980: 9-16).

Madencilik Alanları

Elba Adası (Aethalia/Ilva): En ünlü demir kaynağıydı ve "dumanlı" anlamına gelen Antik adı, adada yoğun metal işleme faaliyetini yansıtır (Grant, 1980: 9-16).

Metalliferous Hills (Colline Metallifere): Toskana'nın güneyinde yer alan bu "Maden Taşıyan Tepeler", demir, bakır, kurşun, gümüş gibi çeşitli metaller açısından zengindi ve Populonia, Vetulonia gibi şehirlerin ekonomik gücünün kaynağıydı (Grant, 1980: 9-16).

Tolfa Tepeleri: Lazio'nun kuzeyinde yer alan bu bölge de önemli maden yataklarına sahipti ve Cerveteri gibi güneydeki Etrüsk şehirleri için kaynak sağlıyordu (Grant, 1980: 9-16).

Madencilik ve İşleme Teknikleri

Etrüskler, maden damarlarını yüzeyden takip ederek derinlere doğru inen tüneller açarak madencilik yapıyorlardı. Bazı maden kuyularının 100 metreden daha derine indiği düşünülmektedir. Maden cevherini çıkarmak için basit aletler kullanılıyordu. Çıkarılan cevherler, ocaklarda veya fırınlarda yüksek sıcaklıklarda ısıtılarak metalden ayrıştırılıyordu (Grant, 1980: 9-16). Özellikle Populonia gibi merkezlerde büyük ölçekli metal işleme atölyeleri bulunuyordu. Bu işlem sırasında ortaya çıkan yoğun duman ve kirlilik, bazı yerleşim yerlerinin terk edilmesine bile yol açmış olabilir. Elde edilen metaller daha sonra döküm, dövme, kakma, granülasyon gibi çeşitli tekniklerle işlenerek nihai ürünlere dönüştürülüyordu. Etrüsk metal işçiliği, özellikle bronz ve altın eserlerde ulaştığı ustalık düzeyiyle antik dünyada ün salmıştır. Madencilik ve metal işçiliği, Etrüsk ekonomisi için hayati öneme sahipti. Madenler ve metal ürünlerin ticareti, Etrüsk şehir devletlerinin zenginleşmesinin ana nedeniydi. Bu zenginlik, şehirlerin gelişmesine, görkemli mezarların yapılmasına ve lüks malların ithal edilmesine olanak tanıyordu. İşlenmiş metal ürünler, Etrüsklerin başlıca ihracat ürünleriydi ve Akdeniz dünyasıyla kurdukları geniş ticaret ağının merkezindeydi. Madencilik ve metalürji alanındaki ustalıkları, Etrüsklerin teknolojik olarak ileri olmalarına katkı sağlamıştır. Maden kaynakları üzerindeki kontrol, bazı şehir devletlerine diğerleri üzerinde ekonomik ve dolayısıyla siyasi avantaj sağlamıştır (Grant, 1980: 9-16). Etrüsk madencilik faaliyetlerinin izleri (maden kuyuları, cüruf yığınları, atölye kalıntıları) günümüzde hala bazı bölgelerde (örneğin Populonia ve Elba Adası) görülmektedir (Grant, 1980: 9-16).

3.3.5 Etrüsklerde Şehir Devletleri ve Şehircilik

On iki Şehir Konfederasyonu (Dodecapolis): Etrüsk şehir devletleri arasında tam bir siyasi birlik olmasa da aralarında bir tür konfederasyon veya lig mevcuttu. Bu birliğin Roma karşısında genellikle koordine hareket edemediğini Titus Livius ima eder (Livius. 10. 16). Buna

ek olarak 6, 7, 8, 9 ve 10. kitaplarda, Etrüsk şehirlerinin tek tek veya küçük gruplarla savaştığını ancak büyük bir Etrüsk Birliği olarak Roma'ya karşı kalıcı bir tehdit oluşturmadığını yazar. Parçalı hareket ettiklerini, bunun da Roma'nın işini kolaylaştırdığını belirtir (Livius, 1.7). Her Etrüsk şehir devleti kendi iç yönetimini belirler, kendi yasalarına, ordusuna ve ekonomisine sahipti. Bu bağımsızlık, şehirler arasında hem rekabete hem de zaman zaman çatışmalara yol açıyordu. Etrüsk şehir devletlerinin yönetim biçimi zaman içinde değişiklik göstermiştir:

Monarşi (Krallık Dönemi): En erken dönemlerde (özellikle MÖ 7. ve 6. yüzyılda) şehir devletlerinin genellikle krallar tarafından yönetildiği düşünülmektedir. Bu krallar, Latince kaynaklarda Lucumo olarak anılır. Lucumo'nun hem siyasi hem de dini liderlik yetkilerine sahip olduğu sanılmaktadır (Cicero, De Divinatione).

Aristokratik Cumhuriyet Dönemi: MÖ 6. yüzyılın sonlarından itibaren, birçok Etrüsk şehir devletinde krallıkların yerini soylu ailelerin (aristokrasi) egemen olduğu cumhuriyetçi yönetimler almıştır. Bu dönemde siyasi güç, seçilen magistraların ve soylulardan oluşan konseylerin veya meclislerin elindeydi. Baş magistra için kullanılan Etrüskçe terimin Zilath olduğu bilinmektedir Roma'daki konsüllere veya preatorlara benzer bir role sahip olabilir. Yönetici pozisyonları genellikle önde gelen soylu ailelerin üyeleri arasında paylaşılıyordu (Cicero, De Divinatione).

Aristokrasinin Rolü: Etrüsk siyasi yaşamında aristokrasi belirleyici bir güce sahipti. Toprağın, zenginliğin ve askeri gücün çoğunu ellerinde tutuyorlardı. Yönetici pozisyonları genellikle soylu ailelerin üyeleri tarafından dolduruluyor, siyasi kararlar soylulardan oluşan konseylerde alınıyordu. Mezar anıtlarının görkemi ve aile soylularının vurgulanması, aristokrasinin gücünü ve önemini yansıtır (Cicero, De Divinatione). Etrüsklerde siyasi ve dinî otorite genellikle iç içeydi. Kahinler (haruspices) ve diğer rahipler sınıfı, siyasi kararların alınmasında önemli bir etkiye sahipti. Kehanetler ve dinî yorumlar, savaş ilan etmek, barış yapmak veya önemli inşaa projelerine başlamak gibi konularda belirleyici olabiliyordu (Torelli, 1997; Pallotino, 1942; Heurgon 1964; Haynes, 2000). Geleneksel olarak On iki Şehir Konfederasyonu (Duodecim Urbes Etruria) olarak anılan bu birlikteliğin tam listesi zaman içinde değişmiş olabilir, ancak Veii, Cerveteri, Tarquinia, Vulci, Roselle, Vetulonia, Populonia, Chiusi, Perugia, Cortona, Arezzo ve Orvieto genellikle bu ligin ana üyeleri arasında sayılır. Konfederasyonun ilk amacının dinî olduğu düşünülmektedir. Volsinii (modern Orvieto yakınlarında) gibi kutsal alanlarda düzenli olarak toplanır, ortak dinî bayramlar ve törenler düzenlerlerdi. Bu toplantılar aynı zamanda şehir devletlerinin liderlerinin bir araya geldiği ve ortak konuları görüştüğü platformlardı (Torelli, 1997; Pallotino, 1942; Heurgon 1964; Haynes,

2000). Etrüsk şehirlerinin fiziksel yapılarının kökenleri MÖ 10-11. yüzyıla yani Kuzey İtalya Villanova Kültür dönemine kadar gitmektedir (Prayon, 27: 2019). Etrüsk şehirlerinin mezar yapıları, kıyıdan uzak, müstahkem tepe ve yaylalarda olmaları genelleştirilebilir ortak ve dönemlerindeki civar kültürlerden ayırıcı noktalarıdır. Etrüskler, dağınık yerleşimler halinde yaşamak yerine, etrafı surlarla çevrili, planlı veya yarı planlı kent merkezleri kurmuş gelişmiş bir medeniyettir. Etrüsk şehirleri, kendi siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarının yanı sıra kültürel ve dini yaşamlarının da kalbiydi.

Etrüsk şehirciliği denince akla gelen başlıca özellikler şunlardır:

Etrüsk şehirleri genellikle yüksek tepeler veya volkanik platolar üzerine kurulurdu. Bu konum hem savunma kolaylığı sağlıyor hem de çevredeki tarım arazilerini kontrol etmeye olanak tanıyordu. Şehirlerin etrafı, oldukça etkileyici ve sağlam surlarla çevriliydi. Bu surlar genellikle yerel taştan (örneğin tüf veya kireçtaşı) büyük, iyi yontulmuş bloklar kullanılarak inşa edilirdi. Sur sistemleri kapılar ve kulelerle güçlendirilirdi. Bu güçlü savunma yapıları, şehir devletleri arasındaki rekabet ve dış tehditler (özellikle İtalik kabileler ve Roma) karşısında hayati öneme sahipti. Özellikle Veii, Cerveteri ve Tarquinia gibi şehirlerin surları dikkat çekicidir (Grant, 1980; Torelli, 1997; Pallotino, 1942; Heurgon 1964; Haynes, 2000). Etrüsk şehirleri, Roma veya bazı Yunan şehirleri kadar katı bir ızgara planına sahip değildir. Bu Etrüsk şehirciliğini Roma ve Yunan Şehirciliklerinden ayıran noktalardan bir başkasıdır. Ana caddeler şehri keserdi. Şehir içi yollar genellikle toprak veya çakıllıydı ancak bazı önemli yollar taş döşenmiş olabilirdi (Pallotino, 1942).

Şehir planlamasında dinî yönelimin önemli rol oynamış olabileceği düşünülmektedir. Etrüsk dini öğretileri (Etrusca Disciplina) gökyüzünü ve toprağı belirli bölgelere ayırırdı. Şehirlerin veya kutsal alanların kuruluşunda bu dinî bakış açısıyla hareket edildiği anlaşılmaktadır (Haynes, 2000; Torelli, 1997). Erken dönem Etrüsk evleri, Villanovan kültüründe görülen basit yuvarlak veya oval kulübeler şeklindeydi. Zamanla, dikdörtgen planlı, çok odalı, kerpiç duvarlı, ahşap çatılı ve kiremit kaplı evler yaygınlaştı. Etrüsk ev mimarisi hakkında en iyi bilgiyi, mezar odalarının iç düzenlemesinden ediniriz. Etrüskler, nekropollerdeki mezarlarını yaşayanların evlerine benzeterek inşa ederlerdi (örneğin Cerveteri'deki mezarlar). Bu mezarlar, duvarları, kapıları, pencereleri, tavanları ve hatta mobilyaları taklit eden taş yatakları ile gerçek evlerin birer modelidir (Grant, 1980; Torelli, 1997; Pallotino, 1942; Heurgon 1964; Haynes, 2000).

Kamusal Alanlar: Şehirlerde toplantı yerleri, agoralar veya forumlar gibi kamusal alanların varlığı düşünülmekle birlikte, bu tür yapıların arkeolojik kanıtları genellikle Roma veya Orta Çağ katmanlarının altında kaldığı için daha sınırlıdır (Grant, 1980; Torelli, 1997).

Etrüskler, mühendislik konusunda yetenekliydi. Şehirlerine su temin etmek için sarnıçlar inşa etmişlerdir. Bataklık alanları kurutmak ve şehirden atık suları uzaklaştırmak için drenaj sistemleri ve tüneller (cuniculi) oluşturmuşlardır. Özellikle Veii çevresindeki karmaşık tünel sistemleri dikkat çekicidir. Şehirleri ve nekropollerini birbirine bağlayan yollar inşa etmişlerdir.

Surlar

Sur duvarlarına daha çok MÖ 5. yüzyıldan itibaren rastlanır. Bu sur duvarları, Galyalılara ve Romalıları karşı yapılmış olabilir. Bir yazılı kaynak olmamasına rağmen aksi bir durum için de henüz yeterli genel kanaat oluşturacak bulgular olgunlaşmadığından belki de Etrüsk komşularına karşı da yapılmış olabilir (Prayon, 2019: 28). Etrüsk şehirlerinin en belirgin ve günümüze en iyi ulaşmış özelliklerinden biri, etkileyici surlarıdır. Bu surlar, Etrüsklerin yaşadığı çalkantılı dönemde savunmaya verdikleri önemi ve mühendislik yeteneklerini gösterir. Etrüsk surlarının birincil amacı, şehir devletlerini askeri saldırılara karşı korumaktır (Grant, 1980; Pallotino, 1942). Şehirler arasındaki rekabet, komşu İtalik kabilelerden gelen tehditler ve özellikle de büyüyen Roma'nın baskısı, güçlü surların inşasını zorunlu kılıyordu (Grant, 1980; Pallotino, 1942). Surlar, genellikle şehrin kurulduğu tepenin veya platonun doğal hatlarını takip ederdi. Bu, topografyadan faydalanarak savunmayı maksimize etmeyi amaçlıyordu. Şehrin tüm çevresini kuşatacak şekilde inşa edilirdi. Etrüsk surlarının ana malzemesi yerel olarak bulunan taştı. Kullanılan taşın türü bölgeden bölgeye değişirdi (tuf, kireçtaşı, volkanik taşlar gibi) (Grant, 1980; Pallotino, 1942). En yaygın ve karakteristik yapı tekniği, büyük, prizma şeklinde, özenle yontulmuş taş blokların harç kullanılmadan, kuru duvar tekniğiyle üst üste yerleştirilmesiydi. Bu tekniğe Romalılar *opus quadratum* (kare işçilik) adını vermişlerdir. Taşlar o kadar düzgün yontulur ve birbirine o kadar sıkı yerleştirilirdi ki, aralarına harç gerekmezdi. Taşların ağırlığı ve birbirine kenetlenmesi sağlamlığı sağlıyordu (Grant, 1980; Torelli, 1997; Pallotino, 1942; Heurgon 1964; Haynes, 2000). Daha erken veya bazı bölgelerde daha az düzenli, poligonal (çokgen) şekilli büyük taşların boşluklar doldurularak kullanıldığı yapılar da görülebilir ancak Etrüsk surlarının klasik formu *opus quadratum*dur. Genellikle surlar, dış ve iç olmak üzere iki paralel taş duvar sırasından oluşur, bu iki duvarın arası ise daha küçük taşlar, toprak ve molozla doldurulurdu. Bu, sura kalınlık ve sağlamlık katıyordu. Etrüsk surları oldukça kalın ve yüksekti. Kalınlıkları birkaç metreyi bulabilir, yükseklikleri ise 10 metreyi aşabilirdi (Torelli, 1997; Pallotino, 1942). Bu boyutlar, antik kuşatma tekniklerine karşı etkili bir bariyer oluşturuyordu. Surlarda şehre giriş-çıkışı sağlayan anıtsal kapılar bulunuyordu. Etrüskler kemer yapımını biliyorlardı ve sur kapılarında kemerli yapılar kullanmışlardır. Perugia'daki Arco Etrusco (Etrüsk Kemer) ve Volterra'daki Porta all'Arco gibi kapılar,

günümüze ulaşmış etkileyici örneklerdir. Bu kapılar genellikle koruma amaçlı kulelerle çevrenirdi (Grant, 1980). Belirli aralıklarla veya stratejik noktalarda sur hattını güçlendirmek ve savunma için gözetleme ve atış platformları sağlamak amacıyla kare veya yuvarlak kuleler eklenirdi. Büyük kapıların yanı sıra, surlarda şehre gizli giriş-çıkış veya savunma sırasında ani çıkışlar için küçük, gizli geçitler (posternler) de bulunabilirdi (Grant, 1980; Pallotino, 1942).

Etruria bölgesindeki birçok antik şehirde Etrüsk surlarının önemli kısımları görülebilir. En iyi bilinen ve etkileyici örneklerden bazıları Cerveteri, Tarquinia, Veii (kalıntıları), Perugia (Arco Etrusco ve sur kalıntıları), Voltmetre (Porta all'Arco ve sur kalıntıları), Cortona, Fiesole, Orbetello'dur (Grant, 1980; Pallotino, 1942). Etrüsk surları, sadece askeri yapılar değil, aynı zamanda Etrüsk şehir devletlerinin gücünü, zenginliğini ve bağımsızlığını simgeleyen anıtsal mimari örnekleridir. Romalılar, kendi surlarını ve mimari tekniklerini geliştirirken Etrüsklerin bu alandaki bilgi ve deneyimlerinden de etkileneşlerdir.

Kapılar

Etrüsk kültüründe kapılar hem şehir kapıları hem de mezar kapıları son derece önemliydi ve hem işlevsel hem de derin sembolik anlamlar taşıyorlardı. Bu önem, kapıların farklı alanlar veya dünyalar arasındaki geçiş noktaları olmasından kaynaklanıyordu (Grant, 1980; Pallotino, 1942).

Şehir Kapıları: Şehir surlarının en kritik zayıf noktaları olduğu için mimari olarak en sağlam ve karmaşık şekilde inşa edilirdiler. Şehre giriş ve çıkışları kontrol etme, yabancıları ve potansiyel düşmanları engelleme işlevi görürlerdi (Torelli, 1997; Heurgon 1964). Şehir devletinin gücünü, zenginliğini ve medeni kimliğini yansıtan anıtsal yapılardı. Şehre gelenleri etkilemek ve devletin otoritesini sergilemek amacıyla gösterişli olabilişlerdi. Dış dünya (vahşi doğa, diğer şehirlerin toprakları) ile medeniyetin merkezi (şehir) arasındaki somut sınırı temsil ederlerdi. Genellikle yerel taştan, büyük, özenle yontulmuş bloklar (opus quadratum) kullanılarak inşa edilirdiler (Grant, 1980; Torelli, 1997; Heurgon 1964; Haynes, 2000; Pallotino, 1942). En belirgin özellikleri, Etrüsklerin inşaat mühendisliğindeki ustalıklarını gösteren kemerli bir açıklığa sahip olmalarıdır. Kemer, sur hattından dışarı veya içeri doğru çıkıntı yapan kulelerle desteklenirdi. Bazı önemli şehir kapıları heykelsi süslemelere sahipti (Grant, 1980; Pallotino, 1942). Örneğin, Volterra'daki Porta all'Arco'nun kemerinin kilit taşı ve yan pilonlarında insan veya tanrı başları olduğuna inanılan heykeller bulunur. Bu süslemeler, şehrin koruyucularını veya gücünü simgeliyor olabilir. Etrüsk kapılarına şu örnekler verilebilir: Volterra-Porta all'Arco; Perugia-Arco Etrusco (Porta Augusto); Perugia – Porta Marzia.

Etrüsk inancında mezarlar, ölen kişinin ruhunun veya kendisinin ölümden sonraki yaşama geçtiği yerlerdi (Grant, 1980; Torelli, 1997; Heurgon 1964; Haynes, 2000; Pallotino, 1942). Mezar kapısı, yaşayanlar dünyası ile ölümler dünyası/ahiret arasındaki sembolik ve fiziksel geçişi temsil ederdi. Etrüskler mezar odalarını ölen kişinin ahiretteki "evi" olarak tasarlarlardı. Mezar kapısı da bu sembolik evin girişini oluştururdu (Grant, 1980; Torelli, 1997; Heurgon 1964; Haynes, 2000;). Ailenin yaşayan üyelerinin cenaze törenleri yapmak veya yeni definler eklemek için mezara girişini sağlayan pratik bir işlevi de vardı. Genellikle mezarın oyulduğu kayadan (tuf gibi) doğrudan oyulur veya büyük taş levhalardan yapılırdı. Şehir kapıları gibi anıtsal ve kemerli olmaktan çok, dikdörtgen veya kare açıklıklara sahiptiler (Grant, 1980; Heurgon 1964; Haynes, 2000; Pallotino, 1942). Çoğu zaman, yaşayanların evlerinin ahşap kapılarını taklit edecek şekilde yontulmuşlardı. Paneller, menteşeler, hatta tokmak gibi ayrıntılar taşla işlenerek gerçekçi bir görünüm vermeye çalışılırdı. Bazı mezar odalarının duvarlarında, Cerveteri (Banditaccia) ve Tarquinia nekropollerindeki kapılar gibi (Torelli, 1997 Pallotino, 1942) gerçek bir girişi olmayan, sadece yontulmuş veya boyanmış kapılar bulunur. Bu kapıların, ruhun diğer tarafa geçmek için kullandığı veya sadece sembolik bir kapıyı temsil ettiği düşünülmektedir. Her iki tür kapı da sınır ve geçiş noktası sembolizmini paylaşır ancak bu sembolizmin bağlamı farklıdır. Şehir kapıları kamusal/siyasi/fiziksel sınırları vurgularken mezar kapıları dinî/metafizik/yaşam-ölüm sınırını vurgular. Her ikisi de bu geçişlerin kontrol altında tutulması ve belirli ritüellerle ilişkili olması gerektiğini ima eder (Haynes, 2000; Pallotino, 1942). Kapılar, Etrüsk kozmolojisindeki farklı alemler arasındaki bağlantının somut göstergeleridir.

Evler

Etrüsklerin, evlerinde çalışan hizmetkarların çıkardığı gürültüyü önlemek için son derece kullanışlı olan *peristylum* buldukları antik yazarlar (Poseidonios) tarafından ifade edilir. Avlunun ve sofanın Türk kültüründe ve yaşamında karasal iklimde evin içine giren kapalı bir bölüme dönüşmesi, güneşlenme süresinin uzun olduğu daha düşük enlemlerde ise evin ilk ya da ikinci katında dışsal ama eklektik olmayan bir parçası olarak temel yaşam alanı oluşu, benzer bir mimari çözümü getirmiştir. Selçuklular yani Oğuz Türkleri, Kaleiçlerinde daha küçük parsellerde yaşamak durumunda kaldıklarında açık havayı ve ışıkları evlerin içine ve avlusuna benzer bir çözümle taşımışlardır (Kavaz, 2024: 245). Etrüsklerin evleri, medeniyetlerinin gelişimiyle birlikte zaman içinde önemli bir evrim geçirmiştir ve komşu kültürlerle bazı benzerlikler taşımaya başlasalar da kendilerine özgü bu tip özelliklere sahip oldukları bilinir ve kabul edilir.

Etrüsklerin, Yunanlılar gibi taşı yoğun olarak kullanmak yerine, konutlarda ve tapınakların üst yapısında Türkler gibi kerpiç, ahşap ve terakotayı daha sık kullandıkları oldukları bilinir. Ayrıca Etrüsklerin mezarlarının evlerine benzeme derecesi, Türk Kültüründe, Kurgan geleneği dışında diğer birçok kültürde bu ölçekte görülmez ve bu durum Etrüsk evleri hakkında diğer kültürlerle kıyasla farklı bir bilgi kaynağı (ve dolayısıyla farklı bir bakış açısı) sunar. Etrüsklerde, Tuscan düzeni de denilen sütun yapısının üzerindeki kirişleme sisteminin (arşitrav, friz, korniş) genellikle ahşaptan olması ile de çevre kültürlerden, Roma ve Yunan kültüründen ayrılarak Türk Kültürüne yakınsar. Benzer şekilde Etrüsk tapınaklarının (ve dolayısıyla sütunlarının) temel malzemesi, Yunanların aksine büyük ölçüde ahşaptı. Etrüsklerin coğrafyalarındaki diğer toplumların tamamındaki insanların alışkanlıkları ile inatlaşırçasına farklılaşmaları, ancak onların geçmiş bin yıllarda oluşturdukları tabiatlarından geldiği için tutarlı olsa gerek. Bu kadar içselleştirilmemiş olsa Roma gibi bir kültür değirmeninin önünde 750 yıl değil 100 yıl bile asimile olmadan kalamayabilirdi. Etrüsk evleri hakkında bilimizin büyük bir kısmı, maalesef yaşayan şehirlerden ziyade mezarlıklardan gelmektedir.

Etrüsk Evlerinin Özellikleri ve Gelişimi:

Aşağıda yaklaşık olarak Etrüsk evinin evrim süreci değerlendirilmiştir: (Grant, 1980; Torelli, 1997; Heurgon 1964; Haynes, 2000; Pallotino, 1942).

- 1.Roma'da evlerin geçmişi Ev Yeri İçin Açılmış Çukurlar (herhangi bir tipe dahil olmayan): MÖ 8000-4000.
- 2.Oval, yuvarlak ve dörtgen plan tipi (Villanova evresi): 3500-1100.
- 3.Atriumlu Plan tipi: MÖ 6.-MÖ 2.yüzyıl.
- 4.Domus (atrium-peristylum) plan tipi: MÖ 2. yüzyıl.
- 5.Insula: MÖ 3.-MS. 3.yüzyıl.
- 6.Villa Rustica: MÖ 1.yüzyıl.
- 7.Villa Suburbana: MÖ 1.-MS. 1. yüzyıl.
- 8.Urbana: MS. 1. yüzyıl.

Erken Dönem (Villanova ve İlk Etrüsk Dönemleri): Bu en erken aşamada, insanlar genellikle basit kulübelerde yaşıyorlardı. Bu kulübeler genellikle oval veya yuvarlak planlıydı. Duvarları ahşap direkler ve dallar kullanılarak yapılıyor, çamurla sıvanıyor veya kerpiçten inşa ediliyordu. Çatıları saz veya samandan yapılma eğilimindeydi. Bu tür evler hakkında bilgiyi, hem arkeolojik kazılarda bulunan direk çukurlarından hem de Villanovan kültürüne ait, külün

saklandığı kulübe şeklindeki çömleklerden (urneler) ediniriz (Grant, 1980; Torelli, 1997; Heurgon 1964; Haynes, 2000; Pallotino, 1942).

Arkaik ve Sonraki Dönemler: Etrüsk medeniyeti geliştikçe ve zenginleştikçe, evler de daha büyük ve karmaşık hale geldi. Dikdörtgen planlı, çok odalı yapılar yaygınlaştı. Artık evlerin temelinde genellikle taş (özellikle tüf) kullanılıyordu. Duvarlar kerpiçten veya taştan, çatı iskeletleri ahşap kirişlerden, çatılar ise pişmiş toprak kiremitlerden yapılıyordu. Duvarların sıvanıp boyandığı da düşünülmektedir. Evler genellikle bir ana girişten sonra, etrafında odaların sıralandığı merkezi bir alana (belki bir tür avluya veya ana salona) sahipti. Mezarların düzenine bakıldığında, belirgin yatak odaları, yemek odası (Roma'daki triclinium benzeri) ve diğer amaçlara hizmet eden odaların varlığı görülür. Evlerin büyüklüğü ve odaların sayısı, ailelerin zenginliğine ve sosyal statüsüne göre değişiyordu. Mezar odalarındaki taş oymacılığı ve duvar resimleri, Etrüsk evlerinin iç düzeni ve mobilyaları hakkında bilgi verir. Taş yataklar, sandalyeler, masalar ve hatta duvarlardaki nişler evlerdeki mobilyaları taklit eder. Bu, Etrüsklerin ev içi konfora ve yaşam tarzına önem verdiğini gösterir (Grant, 1980; Torelli, 1997; Heurgon 1964; Haynes, 2000; Pallotino, 1942). Etrüsk evleri hakkında en ayrıntılı bilgiler, şaşırtıcı bir şekilde, yaşayan şehirlerin arkeolojik kazılarından değil, nekropollerdeki (mezarlıklardaki) oda mezarlarının mimarisinden gelmektedir. Etrüskler, ölümden sonraki yaşamın yaşayanların dünyasının bir devamı olduğuna inanıyorlardı ve bu nedenle mezar odalarını, ölen kişinin ahirette yaşayacağı evin bir kopyası olarak inşa ediyorlardı. Özellikle Cerveteri'deki Banditaccia Nekropolisi'ndeki bazı çok odalı mezarların iç düzeni, bir Etrüsk evinin kat planı ve odalarının nasıl düzenlendiği hakkında çok iyi fikir verir. Yaşayan şehirlerde yapılan kazılarda ise ev kalıntıları genellikle temel seviyesinde veya daha sonraki yerleşim katmanlarının altında kaldığı için daha sınırlı bilgi sağlar (Pallotino, 1942). Etrüsk evleri çeşitli açılardan farklıydı. Etrüsk evleri, en erken dönemdeki basit kulübelere Arkaik ve Hellenistik dönemlerdeki çok odalı, planlı yapılara doğru önemli bir evrim göstermiştir. Zengin ve soylu ailelerin evleri, halktan insanların evlerinden çok daha büyük, daha karmaşık ve gösterişliydi (Vitruvius. De Architectura IV). Etrüsk evleri, özellikle mezar tasvirlerine dayanarak yorumlandığında, bazı ortak özellikler taşısa da (örneğin, iç avluya benzer alanların varlığı), tipik Yunan peristyalli evlerinden veya daha sonraki klasik Roma domus'undan bazı farklılıklar gösterir. Etrüsklerin mezarı eve bu denli ayrıntılı bir şekilde benzetme pratiği özellikle belirgindir. Etrüsk mimarisi, erken Roma ev mimarisini etkilemiş olabilir; Roma'daki atriumlu evin kökeninin Etrüsk prototiplerine dayandığı düşünülür (Vitruvius. De Architectura IV).

Sonuç olarak, Etrüsk evleri zaman içinde evrilmiş, farklı sosyal sınıflara göre değişiklik göstermiş ve özellikle çok odalı planları, malzeme kullanımları ve mezarlarda ayrıntılıca kopyalanmaları gibi yönleriyle hem kendi içlerinde hem de komşu Akdeniz kültürlerinin konut mimarisiyle karşılaştırıldığında dikkat çekici özelliklere sahipti.

Sütunlar

Etrüsk sütunları denince akla gelen başlıca noktalar şunlardır:

Tuscan Düzeni (Ordo Tuscanicus): Etrüsklerin en bilinen ve kendilerine özgü kabul edilen sütun düzeni, Romalı mimar Vitruvius tarafından tanımlanan Tuscan Düzeni'dir. Bu düzen, Yunan mimarisinin Dor düzenine benzerlikler gösterse de daha basitleştirilmiş ve yerel ihtiyaçlara uyarlanmış bir versiyonudur: Yunan Dor düzeninin aksine, Tuscan sütunlarının genellikle basit, kalıplı bir kaidesi (alt tablası) bulunurdu. Sütun gövdesi genellikle oluksuz (düz ve pürüzsüz) idi. Yunan Dor sütunlarında yaygın olan dikey oluklar (yivler) Tuscan düzeninde bulunmazdı. Gövdeleri Yunan sütunlarına göre biraz daha kısa ve kalın (daha bodur) olma eğilimindeydi. Başlık kısmı oldukça basitti. Genellikle yuvarlak bir yastık (echinus) ve üzerinde kare bir tabla (abacus) bulunurdu, bu da yine Dor başlığına benzer ama daha az ayrıntılıydı. Tuscan düzeninin üzerindeki kirişleme sistemi (arşitrav, friz, korniş) genellikle ahşaptandı. Ki bu özelliği ile de çevresinden ayrılır. Etrüsk tapınaklarının (ve dolayısıyla sütunlarının) temel malzemesi, Yunanların aksine büyük ölçüde ahşaptı. Sadece tapınağın podyumu (yüksek platformu) taş (tüf gibi) malzemeden yapılırdı. Ahşap sütunlar daha geniş aralıklarla yerleştirilebiliyor ve daha hafif bir üst yapıyı (kerpiç duvarlar, ahşap çatı, terakota süslemeler) taşıyabiliyordu. Ahşap sütunların genellikle sıvanıp boyandığı veya terakota kaplamalarla süslendiği düşünülmektedir. Tuscan düzeni en belirgin ve özgün katkılarıdır. Etrüsk sütunları esas olarak tapınak mimarisinde kullanılıyordu. Özellikle tapınağın ön kısmındaki sütunlu giriş holü (pronaos) için yaygın olarak kullanılırlardı.

Bazı farklılıkları özetlersek:

- Malzeme: Yunan (çoğunlukla taş) vs. Etrüsk (çoğunlukla ahşap).
- Düzen: Yunan'da çeşitli (Dor, İyon, Korint) vs. Etrüsk'te belirgin Tuscan düzeni (veya Yunan düzenlerinin daha basitleştirilmiş/yerelleştirilmiş versiyonları).
- Gövde: Yunan Dor'da genellikle oluklu vs. Etrüsk Tuscan'da oluksuz.
- Kaide: Yunan Dor'da genellikle yok vs. Etrüsk Tuscan'da var.
- Oranlar ve Aralıklar: Etrüsk Tuscan sütunları Yunan Dor'a göre daha bodur ve aralıkları daha geniş olma eğilimindeydi.

Etrüsk sütunları, onların malzeme kullanımı, estetik tercihleri ve yabancı etkileri kendi kültürel bağlamlarında nasıl yorumladıklarını gösteren önemli mimari öğelerdir. Vitruvius'un Roma mimarisi üzerine yazdığı eserde Etrüsk (Tuscan) düzenine yer vermesi, bu düzenin Antik dünyada ayrı bir stil olarak kabul gördüğünü göstermektedir (Grant, 1980; Torelli, 1997; Heurgon 1964; Haynes, 2000; Pallotino, 1942).

Tapınaklar

Etrüsk tapınak mimarisi özgündür ve Roma tapınaklarını etkilemiştir. Bu Romalı yazar Vitruvius'un tasvirlerinden bilinir. Genellikle yüksek bir podyum üzerine inşa edilirdi. Ana cephesi belirgindi ve derin bir pronaos (sütunlu giriş holü) bulunuyordu. Arka kısımda ise genellikle üç adet kült odası (cellae) yan yana yer alırdı (üçlü tanrı grubu inancıyla ilişkilidir). Tapınaklar, ahşap, kerpiç ve terakota (pişmiş toprak) gibi dayanıksız malzemelerden yapılır, renkli terakota paneller, alınlık süslemeleri (antefiksler) ve heykellerle (Vei Apollonu gibi) zenginleştirilirdi. Şehir içinde, forum veya kutsal alanlarda veya şehir surlarının hemen dışında, belirli bir yöne (genellikle güneye veya doğuya) bakacak şekilde inşa edilirdi (Vitruvius. De Architectura IV). Etrüsk tapınakları mezarlar gibi yüksek veri sağlayan kaynaklardır. Tapınağın ahşap bölümlerini, çatı bölümlerini korumak ve görsel güzellik katmak için yapılmış düz kil parçalar ve kil heykeller bize bu verileri sağlamaktadır. Kutsal oldukları ve toprak altında kaldıkları için günümüze kadar korunabilmişlerdir (Prayon, 2019: 19). Etrüsk tapınakları, dini yaşamlarının merkezi yapılarıydı ve Etruria bölgesinin çeşitli yerlerinde bulunmuşlardır. Ancak, yapıldıkları malzemenin doğası gereği (büyük ölçüde ahşap ve kerpiç) günümüze temel kalıntılar dışında pek azı ulaşmıştır. Bu nedenle bilgilerimiz genellikle temel planlara, pişmiş toprak süslemelere ve Antik Roma kaynaklarına (özellikle Vitruvius'un tanımlarına) dayanmaktadır.

Etrüsk Tapınaklarının Bulunduğu Yerler

Etrüsk tapınakları genellikle iki ana tür konumda bulunurdu. Şehir merkezlerinde, genellikle agoraya veya foruma benzer kamusal ve dini alanların yakınında bulunurlardı (Vitruvius. De Architectura IV). Şehrin içindeki daha yüksek noktalara veya kutsal kabul edilen bölgelere inşa edilebilirlerdi (Vitruvius. De Architectura IV). Bu tapınaklar, şehir devletinin ana tanrılarına adanmış olup, kamusal dini törenler ve meclisler için kullanılırdı. Şehir surlarının dışında, ancak şehrin kontrolündeki arazilerde de yer alırlardı (Vitruvius. De Architectura IV). Önemli yolların kenarlarında, su kaynaklarının (pınarlar, nehirler) yakınında veya manzarası güzel tepelerde bulunabilirlerdi. Bu kutsal alanlar, sadece tek bir şehre değil, çevreleyen

bölgeye veya Etrüsk şehir konfederasyonunun ortak kültürlerine hizmet edebilirdi. Ticaret yollarının üzerindeki tapınaklar, yolcular ve tüccarlar için önemli duraklar olabilirdi.

Önemli Tapınak Alanları

- **Veii:** Portonaccio Kutsal Alanı (Apollo tapınağı ve ünlü Veii Apollon heykeli buradan gelmektedir).
- **Tarquinia:** Ara della Regina (Kraliçe'nin Sunağı) tapınağı (Kanatlı Atlar buradan gelmektedir).
- **Cerveteri:** Çevresindeki nekropollerde ve şehir alanında tapınak kalıntıları.
- **Pyrgi (Cerveteri Limanı):** İki büyük tapınaklı önemli bir liman kutsal alanı (Pyrgi Tabletleri buradan gelmektedir).
- **Orvieto:** Belvedere tapınağı gibi alanlar.
- **Satricum (modern Lazio):** Mater Matuta tapınağı gibi önemli kutsal alanlar (Etrüsk etkisinin görüldüğü bir bölge).
- **Marzabotto:** Planlı bir Etrüsk şehirde tapınak kalıntıları.

Etrüsk Tapınaklarının Farklılıkları

Etrüsk tapınakları, Yunan tapınakları gibi belirgin ve katı "düzen" (Doric, Ionic, Corinthian) farklılıklarına sahip olmasa da aralarında bazı önemli farklılıklar ve çeşitlilikler bulunuyordu:

1. Yapısal ve Plan Farklılıkları

- **Cella (Kutsal Oda) Sayısı:** Vitruvius'un tanımladığı tipik Etrüsk tapınağı genellikle arka kısımda yan yana üç cellaya (örneğin Tinia, Uni, Menrva gibi üçlü tanrı grubuna adanmış) sahipti. Ancak, arkeolojik kanıtlar tek veya iki *cellalı* tapınakların da var olduğunu göstermektedir. Bu, tapınağın adandığı tanrıya veya kültürün niteliğine göre değişebilirdi (Vitruvius. De Architectura IV).
- **Boyut ve Karmaşıklık:** Tapınaklar boyut ve karmaşıklık açısından farklılık gösteriyordu. Bazıları daha küçük, yerel tapınaklarken, bazıları büyük şehirlerin ana tanrılarına adanmış daha büyük ve gösterişli yapıları (Roma'daki Capitolium'daki Jupiter Tapınağı gibi, Etrüsk modeline dayandığı düşünülür) (Vitruvius. De Architectura IV)
- **Podyum Boyutları:** Tapınakların üzerine oturduğu yüksek podyumların boyutları ve oranları tapınaktan tapınağa değişebilirdi (Vitruvius. De Architectura IV)

2. **Malzeme ve Dekorasyon Farklılıkları**

- **Temel Malzeme:** Büyük çoğunluğu ahşap ve kerpiç olsa da bazı tapınakların alt yapılarında veya belirli kısımlarında daha fazla taş kullanıldığı görülebilir (Vitruvius. De Architectura IV)

- **Terakota Süslemeler:** Tapınakların çatıları, alınlıkları ve kenarları renkli pişmiş toprak (terakota) süslemelerle (antefix, akroter, friz panelleri) bezenirdi. Bu terakota süslemelerin stil ve kalitesinde belirgin bölgesel ve kronolojik farklılıklar vardı. Farklı şehirlerin kendi özgün terakota işçiliği tarzları olabiliyordu. Bu süslemeler, tanrıları, mitolojik sahneleri veya dekoratif motifleri betimleyebilirdi.

- **Boya:** Ahşap kısımların ve terakota süslemelerin canlı renklere boyandığı bilinmektedir. Kullanılan renkler ve desenler tapınaktan tapınağa farklılık gösterirdi (Vitruvius. De Architectura IV)

3. **Kronolojik Farklılıklar**

- Etrüsk tapınak mimarisi zaman içinde evrim geçirmiştir. En erken yapılar daha basit ahşap ve kerpiç kulübelerden gelişirken, Arkaik ve Klasik dönemlerde daha büyük podyumlu, çok cellalı ve daha zengin terakota dekorasyonlu yapılar ortaya çıkmıştır (Vitruvius. De Architectura IV)

4. **Konum ve Fonksiyon Farklılıkları**

- Şehir içi tapınaklar genellikle ana kültlere ve siyasi işlevlere hizmet ederken, şehir dışı kutsal alanlardaki tapınaklar iyileşme, ticaretle ilişkili kültler veya belirli tanrıların adanmış özel işlevlere sahip olabilirdi. Bu işlev farklılıkları, tapınağın boyutunu, planını ve adandığı tanrıları etkilerdi (Vitruvius. De Architectura IV)

Özetle, Etrüsk tapınakları, genel olarak yüksek podyum, belirgin ön cephe, pronaos ve arka cellalardan oluşan ortak bir "Etrüsk tapınak tipi"ne uysa da cella sayısı, boyut, terakota süslemelerin stili ve zenginliği ve bulundukları konuma bağlı olarak işlevleri açısından aralarında önemli farklılıklar göstermekteydi. Bu farklılıklar, Etrüsk şehir devletlerinin yerel geleneklerini, kronolojik gelişimi ve farklı tanrı kültürlerinin özelliklerini yansıtır.

Mezarlar

Etrüsklerin yaşadıkları bölge genelinde çok sayıda önemli Etrüsk nekropolü bulunmaktadır ve bu da Etrüsk uygarlığının yaygın defin uygulamalarını göstermektedir. Başlıca nekropoller arasında Cerveteri (Banditaccia), Tarquinia (Monterozzi), Sovana, Orvieto

(Crocifisso del Tufo), Vulci, Pianacce (Sarteano), Artimino (Prato Rosello), Sodo (Cortona), Spina ve Norchia bulunmaktadır. Bu şehirlerin bolluğu, ölüm ve ataların onurlandırılmasına verilen derin kültürel önemi düşündürmektedir. Tüf bölgelerinden oluşması nedeniyle işlemesi kolay olan arazilerde, kendi konutlarına benzeyen bir iç mimari düzenlemeye sahip olan Etrüsk mezarları, toprak seramikleri, kül kutuları, madeni kaplar, aletleri mobilyalar, silahlar ve taştan tapılmış lahitler, kül vazoları, heykeller nedeni ile en büyük veri kaynağıdır (Prayon, 2019: 18). En erken dönemde Türklerin de kullanmış olduğu höyük tipi mezar olan yuvarlak kubbeli mezar tipi, geç dönemde ise ön cepheleli konut tipi mezarlarına kadar çeşitlilik gösteren Etrüsk mezarları, Etrüsklerin gündelik yaşamlarına ve öte dünya inanışlarına dair ayrıntıları ile ilgili fikir verir. Vergilius'un kaleme aldığı Aeneis Destanı'nda "Dini bütün Aeneas cenaze törenini tamamladı törelerine göre, kümbet gibi mezarın üstüne koca bir höyük yaptırdı ve bekledi kabaran dalgalar yatışınca dek" derken mezar kültürünün Anadolu'daki höyükli ve kümbetli örneklerine atıf yapmakta idi (Vergilius, 2022: 223). Bu bir anlamda, Çanakkale'den Etruria'ya göçen kavmin göç sırasında yanında götürdüğü âdetlerin betimlemesiydi. Bunun bir efsane olduğu bilgisi ışığında, Vergilius'un atalara ilişkin alışlagelmiş tutum ve eylemlere ilişkin bir bilgi birikimi olduğu ve bunun o dönem dahi Anadolu'dan geldiğinin düşünüldüğünü, "törelerine göre" sözlerinden anlamaktayız. Lahitlerde bulunan yazıtlar, yerleşim yerlerinde bulunan yazıtlardan sonra gelen ikinci önemli yazıt grubudur (Prayon, 2019:20). Etrüsk şehirciliğinin ayrılmaz bir parçası, yaşayanların şehrinin dışında yer alan nekropollerdir. Bu mezarlık alanları, rastgele mezar kümeleri değil, adeta yaşayanların şehrine paralel, kendi içinde planlı yapılarıdır. Ana caddeleri, sokakları ve farklı ailelere veya sosyal sınıflara ait bölgeleri vardı. Mezar mimarisinin yaşayan evleri taklit etmesi, iki dünya arasındaki güçlü bağı ve Etrüsklerin ahiret inançlarını yansıtır. Nekropoller, Etrüsk şehirciliğinin ve toplum yapısının anlaşılması için yaşayan şehirlerden bile daha fazla bilgi sağlamıştır, çünkü taş ve kayaya oyulmuş mezarlar zamanın tahribatına karşı daha dirençli olmuştur (Pallottino, 1942).

1-Tarquiniya'daki Monterozzi Nekropolü: En zengin Etrüsk duvar resimlerine ev sahipliği yapan başlıca alandır. UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan bu nekropolde binlerce mezar bulunmaktadır ve bunlardan yaklaşık 200 tanesi duvar resimleriyle süslüdür (Pallottino, 1942, Grant 1980). Kaya içine oyulmuş mezarlar, genellikle tümülüslerle örtülmüş ve eğimli veya basamaklı koridorlarla erişilebilirdir. Bu mezarlardaki duvar resimleri, Akdeniz havzasında Roma öncesi klasik sanatın en önemli tanıklığını oluşturmaktadır ve Etrüsk yaşamı, ölümü ve dini inançları hakkında bilgiler sunmaktadır. Önemli mezarlar arasında dansçıları ve müzisyenleri gösteren canlı bir ziyafet sahnesiyle ünlü Leoparlar Mezarı; aristokrat yaşam

sahnelerini tasvir eden Av ve Balık Mezarı; açık havada bir cenaze ziyafetini gösteren Triklinium Mezarı; muhtemelen Arath Spuriana tarafından yaptırılan karmaşık fresklerle süslenmiş en eski mezar olan Boğalar Mezarı; çok sayıda altın kalkanla dekore edilmiş Kalkanlar Mezarı; uçan kuşları, yunusları ve aristokrat yaşamını tasvir eden Dişiler Mezarı; Olimpiyat Oyunları Mezarı; Gemi Mezarı; Augurlar Mezarı; Mavi Şeytanlar Mezarı; Orcus Mezarı; Bigas Mezarı; Savaşçı Mezarı; Jonglörler Mezarı; Bettini Mezarı ve Lotus Çiçeği Mezarı bulunmaktadır. Yakın zamanda yapılan kazılar arasında 2022'nin sonlarında keşfedilen ve dans ve atölye sahnelerini içeren yeni bir boyalı mezar (6438 numaralı mezar) bulunmaktadır. Birçok eser ve bazı sökülmiş freskler, Tarquinia Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde (Palazzo Vitelleschi) korunmaktadır. Önemli buluntular arasında lahitler, çanak çömlekler ve "Kanatlı Atlar" terrakotta kabartması yer almaktadır. Tarquinia'daki boyalı mezarların yaygınlığı ve ziyafet, müzik ve dans gibi tekrar eden temalar, Etrüsk elitlerinin ölümden sonraki hayatta dünyevi zevklerin devamına değer verdiğini ve cenaze sanatını statülerini ve inançlarını ifade etme yolu olarak kullandıklarını düşündürmektedir. Fresklerin konusundaki tutarlılık, Tarquinia'daki elitler arasında paylaşılan kültürel bir anlayış ve değerler kümesini göstermektedir (Haynes, 2000:220)

Leoparlar Mezarı (Tomba dei Leopardi), Tarquinia, Monterozzi Nekropolündedir. Adını arka duvarda tasvir edilen iki leopardan alır. Ana sahnede, üç çiftin sedirlerde uzanarak katıldığı bir ziyafet betimlenmiştir. Yan duvarlarda dansçılar ve müzisyenler görülür. Erkekler daha koyu tenli, kadınlar daha açık tenli olarak resmedilmiştir. Bu mezar, canlı renkleri ve figürlerin hareketliliği ile dikkat çeker. Yaklaşık MÖ 470-450 yıllarına tarihlenir.¹⁷

Augurlar Mezarı (Tomba degli Auguri) Tarquinia, Monterozzi Nekropolündedir. Adını başlangıçta *augur* olduğu düşünülen figürlerden alır, ancak bu figürlerin yas tutanlar veya akrabalar olduğuna inanılmaktadır. Arka duvarda sembolik bir kapı ve iki yanında figürler bulunur. Yan duvarlarda cenaze oyunları, güreşçiler ve Phersu figürü (maskeli bir karakter) gibi sahneler yer alır. MÖ 530-520 yıllarına tarihlenir.¹⁸

Aslanlar Mezarı (Tomba delle Leonesse) Tarquinia, Monterozzi Nekropolü'ndedir. Başlangıçta aslan zannedilen tavanda bulunan panterler nedeniyle bu adı almıştır. Mezarda bir

¹⁷Wikipedia- Tomb of the Leopards (https://en.wikipedia.org/wiki/Tomb_of_the_Leopards) (erişim tarihi: 12.11.2024)

¹⁸Wikipedia- Tomb of the Augurs (https://en.wikipedia.org/wiki/Tomb_of_the_Augurs), (Horn and Trumpet - Tomb of the Augurs, Tarquinia (<https://hornandtrumpet.com/refs/iconography/ic208/>)(erişim tarihi: 12.11.2024)

ziyafet sahnesi, dansçılar, müzisyenler ve yunuslar gibi deniz canlıları betimlenmiştir. Tavan ilginç kareli desenlere sahiptir. MÖ 530-520 yıllarına tarihlenir.¹⁹

Kalkanlar Mezarı (Tomba dei Scudi) Tarquinia, Primi Archi bölgesi, Monterozzi Nekropolü'ndedir. Adını mezarda tasvir edilen kalkanlardan alır. Velcha ailesine ait olan bu mezarda, ailenin ziyafet sahneleri ve öbür dünyaya yolculuğu betimlenmiştir. Giriş duvarında Larth Velcha'nın, belki de makamsal bir törenle yeraltı dünyasına yolculuğu tasvir edilir. Ana odada kalkan frizi bulunur. MÖ 4. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenir.²⁰

Triclinium Mezarı (Tomba del Triclinio) Tarquinia, Calvario Bölgesi'nde bulunmuştur. Adını arka duvardaki, üç sedirin (triclinium) etrafında oturan misafirlerin yer aldığı cenaze ziyafeti sahnesinden alır. Yan duvarlarda müzisyenler, dansçılar ve hizmetkarlar tasvir edilmiştir. Figürlerin zarafeti ve ayrıntıları dikkat çekicidir. MÖ 470-440 yıllarına tarihlenir²¹

2- Chiusi/Sarteano (Pianacce Nekropolü): Chiusi ve Sarteano çevresindeki nekropoller de önemli duvar resimlerine ev sahipliği yapar. Maymun Mezarı (Tomba della Scimmia) Chiusi yakınlarındaki Poggio Renzo nekropolü'ndedir. Adını bir ağacın üzerinde oturan maymun figüründen alır. Mezarda oyunlar, dansçılar, müzisyenler ve atletler gibi sahneler betimlenmiştir. Muhtemelen bir kadına ait olduğu düşünülen mezar MÖ 480-470 yıllarına tarihlenir.²² (Haynes, 2000).

Cehennem Arabası Mezarı (Tomba della Quadriga Infernale) Sarteano yakınlarındaki Pianacce Nekropolü'ndedir. En dikkat çekici sahnesi, kızıl saçlı bir iblis tarafından sürülen ve iki aslan ile iki grifonun çektiği bir arabanın betimlendiği sahnedir. Bu sahne, yeraltı dünyasına yapılan bir yolculuğu temsil eder. Mezarda ayrıca ziyafet sahneleri ve üç başlı bir yılan gibi mitolojik figürler de bulunur. MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenir.²³ (Grant, 1980).

¹⁹World History Encyclopedia- Etruscan Tomb Paintings (<https://www.worldhistory.org/article/1013/etruscan-tomb-paintings/>), Tarquinia Turismo- Tomb of the Lionesses (<https://tarquiniaturismo.com/tomb-of-the-lionesses/?lang=en>) (erişim tarihi: 10.11.2024)

²⁰ Tarquinia Turismo - Tomb of the Shields (<https://tarquiniaturismo.com/tomb-of-the-shields/?lang=en>) (erişim tarihi: 15.12.2024)

²¹ Romecabs- Secrets of the Ancients: The Four Etruscan Painted Tombs of Tarquinia's Museum (<https://www.romecabs.com/blog/docs/secrets-of-ancients-four-etruscan-painted-tombs-tarquinia-museum/>) (erişim tarihi: 10.11.2024)

²² Visit Tuscany- The Tomb of the Monkey in the necropolis of Poggio Renzo (<https://www.visittuscany.com/en/attractions/the-tomb-of-the-monkey-in-the-necropolis-of-poggio-renzo/>) (erişim tarihi: 10.11.2024)

²³ Visit Tuscany - Descent into the underworld in the Tomb of the Infernal Chariot (<https://www.visittuscany.com/en/deals/descent-into-the-underworld-in-the-tomb-of-the-infernal-chariot/>), Museo di Sarteano - tomb of the infernal chariot (<http://muscoetruscosarteano.it/pagina4.php?linguainumero=2>)

3-Veii Nekropolü: Campana Mezarı (Grotta Campana / Tomba Campana) Veii, Etrüsk şehir devletlerinin en önemlilerinden biriydi ve burada da erken dönem duvar resimleri bulunmuştur. Veii’de 1843’te yeniden keşfedilen bu mezar, bir süre Etrüsklerin bilinen en eski fresklerini içerdiği düşünülmüştür. Girişin yanındaki duvarlarda çok renkli atlar, insanlar, hayvanlar ve efsanevi yaratıkların olduğu sahneler yer alır. Mezarda ayrıca geometrik desenli büyük vazolar da bulunmuştur. Tarihlendirmesi tartışmalı olmakla birlikte, MÖ 7. yüzyılın sonlarına veya 6. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu tahmin edilmektedir.²⁴

Ördekler Mezarı (Tomba delle Anatre) Veii, Riserva del Bagno bölgesi’ndedir. Adını duvarlarda bulunan ördek figürlerinden alır. Veii’deki bilinen en eski duvar resimlerine sahip Etrüsk mezarıdır. MÖ 7. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenir. Figüratif konuların nadir olduğu bu erken dönemde hayvan tasvirleriyle öne çıkar.²⁵

4- Cerveteri (Banditaccia Nekropolü): Cerveteri’deki Banditaccia Nekropolü, daha çok anıtsal tümülüsleri ve kaya oyma mezar yapılarıyla bilinir. Akdeniz’in en büyük antik nekropollerinden biridir. Tarquinia kadar yoğun duvar resimleri içermez, ancak bazı mezarlarında sınırlı da olsa boyalı dekorasyonlar bulunabilir. Genel olarak Cerveteri’deki mezarların mimarisi ve yapısı daha çok öne çıkar. Sanki şehri tekrar planlamış gibi yansıtan sokaklar, küçük meydanlar ve mahallelerle şehir benzeri bir plana göre düzenlenmiştir. Nekropolde kaya içine oyulmuş hendekler, genellikle birden fazla mezar içeren tümülüsler ve Etrüsk konut mimarisinin kanıtlarını sağlayan kulübe veya ev şeklinde kaya oyma mezarlar gibi çeşitli mezar türleri bulunmaktadır. Ayrıca, ızgara benzeri bir desende düzenlenmiş küp mezarlar (Dadi Tombs) da dikkat çekicidir. Önemli mezarlar arasında ev eşyaları, silahlar ve mitolojik yaratıkları tasvir eden boyalı sıva kabartmalarıyla ünlü Rölyefler Mezarı; Aeolian tarzı başlıklarla süslenmiş sütunlara ve kasetli bir tavana sahip Başlıklar Mezarı; renkli tüf kayalarından yapılmış dairesel bir duvara sahip Polikrom Tümülüs; antik bir kulübe tipini temsil eden Kulübe Mezarı (Tomba della Capana); üç cenaze odası içeren Maroi Tümülüsü; soluk geometrik resimlere sahip beşik çatılı Mengarelli Tümülüsü; büyük girintili kornişe ve taş tahtlara sahip Korniş Mezarı; ve içinde yüzlerce Attika vazosu bulunan Yunan Vazoları Mezarı yer almaktadır. Nekropolden çıkarılan eserler arasında seramikler, mücevherler ve şimdi Villa Giulia Müzesi’nde (Roma) bulunan ünlü “Karı Koca Lahdi” bulunmaktadır. Diğer eserler ise Cerite Ulusal Müzesi’nde ve İtalya ile yurt dışındaki çeşitli müzelerde sergilenmektedir. Kazı

²⁴ . Wikipedia- Grotta Campana (https://en.wikipedia.org/wiki/Grotta_Campana), Vici.org- Campana Tomb, Veii (<https://vici.org/vici/23774/>)

²⁵ Turismo Roma- Veii Archaeological Park (<https://www.google.com/search?q=https://www.turismoroma.it/en/places/veii-archaeological-park>), Vici.org- Tomb of the ducks, Veii (<https://vici.org/vici/23785/>)

tarihi, 1906-1936 yılları arasında Raniero Mengarelli tarafından gerçekleştirilen ilk kazı kampanyasını ve 1960'larda Mario Moretti tarafından sürdürülen çalışmaları içermektedir. 2013 yılında bir aslan heykeli ve çok sayıda iskelet ve yazıt içeren bir mezarın yakın zamanda keşfedilmesi önemli bir bulgudur. Ayrıca, bazı mezarlarda 3D video projeksiyonları içeren multimedya enstalasyonları bulunmaktadır. Banditaccia'daki mezar türlerinin basit çukurlardan ayrıntılı tümülüslerle ve ev benzeri yapılara doğru evrimi, zaman içinde Cerveteri'deki Etrüsk toplumunun değişen sosyal hiyerarşisini ve artan zenginliğini yansıtmaktadır. Bu, temel defin yöntemlerinden daha karmaşık ve mimari açıdan sofistike mezarlara geçişin, cenaze inançlarındaki ve bu anıtların inşası için mevcut kaynaklardaki bir gelişimi gösterdiği şeklinde anlaşılabilir (Heurgon 1964; Haynes, 2000).

Bu örnekler, Etrüsk duvar resimlerinin çeşitliliğini ve zaman içindeki gelişimini göstermektedir. Erken dönemlerde daha çok sembolik hayvan figürleri görülürken, Klasik ve Helenistik dönemlere doğru günlük yaşamdan sahneler, ziyafetler, oyunlar ve yeraltı dünyası tasvirleri ağırlık kazanmıştır.

5-Vulci: François Mezarı (freskleri şimdi Roma'daki Villa Albani'de), Yazıtlar Mezarı ve Cuccumella Mezarı dahil olmak üzere geniş mezarlıklar.

Resim 7: Francois Mezarı (Tomba Francois)

6-Orvieto (Crocifisso del Tufo): Ev şeklinde 200'den fazla mezar ve aile isimlerinin yazılı olduğu yazıtlar içeren arkaik nekropol.

7-Pianacce (Sarteano): Renkli resimlerle ünlü Cehennem Arabası Mezarı ile dikkat çekicidir.

8-Artimino (Prato Rosello): Savaşçı Mezarı dahil olmak üzere tümölüs mezarları içeren nekropol.

9-(Cortona): Önemli Etrüsk eserlerinin bulunduğu Tumulo I ve Tumulo II dahil olmak üzere etkileyici höyükler ("Meloni") içerir.

10-Spina: Önemli bir Etrüsk liman kentiyle ilişkili nekropol, Attika çanak çömleklerinin zengin buluntularıyla bilinir.

11-Sovana, Tufo Arkeoloji Parkı içinde yer alan nekropol: Tomba Ildebranda, Kanatlı Şeytanlar Mezarı ve Siren Mezarı gibi kaya oyma mezarlarıyla bilinir.

12-Norchia: Biedano nehri boyunca yer alan, tapınak mezarları ve Lattanzi mezarı dahil olmak üzere kaya oyma mezarlar. Farklı Etrüsk merkezlerindeki mezar mimarisi ve defin uygulamalarındaki çeşitlilik, yerel geleneklerden ve komşu kültürlerle etkileşimlerden etkilenmiş olabilecek cenaze adetlerinde ve inançlarında bölgesel farklılıklar olduğunu düşündürmektedir. Sovana ve Norchia'nın kaya oyma mezarlarını Cerveteri'nin tümölüsleri ve Tarquinia'nın boyalı mezarlarıyla karşılaştırmak, ölüleri anmaya yönelik farklı bölgesel yaklaşımları vurgulamaktadır.

Etrüsk mezar mimarisi, basit mezar çukurlarından ve yakılmış cesetlerin küllerini içeren kemikliklerden zamanla gelişmiştir. Daha sonraki dönemlerde, yuvarlak mezar höyükleri olan tümölüsler ortaya çıkmıştır. Bunlar genellikle ölen kişinin ailesinin orijinal evini taklit eden kaya oyma iç mekanlara sahiptir. Tüf kayasına oyulmuş yeraltı odacık mezarları da yaygındı ve bunlar genellikle birden fazla oda içeriyordu. Mezar tasarımlarında Etrüsk evlerinin taklit edilmesi, onların yaşam alanlarına dair bilgiler sunmaktadır. Daha sonraki gelişmeler arasında küp mezarlar, lahitler ve daha ayrıntılı iç düzenlemeler yer almaktadır. Mezar mimarisinin temel özellikleri arasında giriş koridoru (dromos), mezar odaları, nişler, banklar ve sembolik kapılar bulunmaktadır. Etrüskler kemer kullanımını benimsemiş ve bu da Roma mimarisinin gelişimini etkilemiştir. Mezar tasarımlarında konut alanlarının sürekli olarak taklit edilmesi, ölümden sonra yaşamın devamlılığına ve ölen kişi için öbür dünyada tanıdık bir ortam sağlamanın önemine dair güçlü bir inancı göstermektedir. Bu uygulama sadece pratik olmanın ötesinde, yaşayanların dünyası ile ölülerin diyarı arasında derinlemesine yerleşmiş kültürel ve ruhani bir bağlantıyı işaret etmektedir (Haynes, 2000). Etrüsk mezarlarındaki duvar resimleri ve oymalar, ziyafetler, danslar, müzik, atletik oyunlar, avlanma, balık tutma, mitoloji, dini ritüeller, günlük yaşam sahneleri ve yeraltı dünyası tasvirleri gibi çeşitli tema ve konuları içermektedir. Bu resimler canlı renkler, dinamik kompozisyonlar sergilemekte ve Yunan sanatının etkisini yansıtmaktadır. Tasvir edilen sahnelerin yorumlanması, Etrüsklerin öbür dünya inançları hakkında fikir vermektedir. Ünlü mezarlardaki resimlerin ayrıntılı açıklamaları arasında

Leoparlar Mezarı, Triklinium Mezarı ve Tarquinia'daki 6438 numaralı mezar bulunmaktadır. Ayrıca lahitler, duvarlar ve diğer mimari unsurlar üzerinde oymalar ve kabartmalar da bulunmaktadır. Etrüsk mezar resimlerindeki temaların, ziyafet ve oyunların canlı tasvirlerinden yeraltı dünyasının daha kasvetli imgelerine doğru evrimi, dini inançlarındaki ve ölüm konusundaki toplumsal tutumlarındaki zaman içindeki değişiklikleri yansıtabilir. Boyalı mezarların kronolojik sırasının analizi, yaşamı kutlamaktan öbür dünyaya yolculuğu vurgulamaya doğru bir odak kaymasını ortaya çıkarabilir. Etrüsk mezarlarında bulunan eserler arasında terrakotta, taş ve mermerden yapılmış, genellikle ölen kişinin bir ziyafette uzanmış halini tasvir eden lahitler bulunmaktadır. Yerel olarak üretilen çanak çömlekler ve ithal Yunan vazoları, stilleri, süslemeleri ve ticaret ile kültürel alışveriş için önemiyle dikkat çekmektedir. Mücevherler ve kişisel süs eşyaları, malzemeleri, işçilikleri ve ölen kişinin statüsünü ve kimliğini göstermedeki rolleri açısından önemlidir. Bronzdan yapılmış kaplar, aletler, silahlar, Etrüsk metal işleme becerileri ve günlük yaşam hakkında bilgi sağlamaktadır. Ayrıca yazıtlar ve organik madde kalıntıları da Etrüsk dili, ritüelleri ve inançlarını anlamaya katkıda bulunmaktadır. Etrüsk mezarlarında hem yerel olarak üretilmiş hem de ithal edilmiş eserlerin bulunması, Etrüsk uygarlığının diğer Akdeniz kültürleriyle, özellikle Yunanlılar ve Mısırlılarla olan geniş ticaret ağlarını ve kültürel etkileşimlerini vurgulamaktadır. Mezar eşyalarının çeşitliliği ve kökeni, Etrüsk ekonomik faaliyetlerinin ve daha geniş antik dünyayla olan ilişkilerinin kanıtlarını sunmaktadır.

2022 yılının sonlarında keşfedilen ve 2025 yılında duyurulan, dans ve atölye sahneleri içeren boyalı 6438 numaralı mezar, Etrüsk sanatı ve kültürü hakkında yeni bilgiler sunmaktadır. Cerveteri'de 2013 yılında yapılan kazılarda bir aslan heykeli ve çok sayıda iskelet ile yazıt içeren bir mezar ortaya çıkarılmıştır. Çeşitli bölgelerde devam eden arkeolojik çalışmalar, araştırmalar ve koruma çabaları sürmektedir. Arkeo-speleoloji ve çok spektrumlu görüntüleme gibi ileri teknolojiler kullanılmaktadır. Araştırmalar, gömülen kişilerin kimlikleri, sanat eserlerinin kültürel önemi ve mezarların tarihi ve sosyal bağlamı üzerine odaklanmaktadır. Yakın zamanda yapılan keşifler, özellikle Tarquinia'daki iyi korunmuş boyalı mezar, yüzyıllardır süren arkeolojik araştırmalara rağmen Etrüsk uygarlığı hakkında önemli yeni bilgiler sağlama potansiyelinin devam ettiğini göstermektedir. Tarquinia keşfinin gizliliği, bu bölgelerin değerini ve kırılganlığını ve dikkatli kazı ve korumanın önemini vurgulamaktadır.

Sulama Arkları ve Atık Su Arkları

Etrüsklerin sulama ve atık su aktarımı konularındaki yetkinlikleri bilinmektedir. Bu konudaki en yaygın örnek Cloaca Maxima'dır. Etrüsklerin su yönlendirmesi ve konusundaki

mühendisliklerinden artezyen su kuyularının yapımında da yararlanıldığı belirtilmektedir (Varro, IV., 168, 13). 2015 yılında İtalya'nın Umbria bölgesinde içinde iki lahit, bir dizi mezar hediyesi ve gizemli bir mermer heykel başı olan bir Etrüsk mezarı bulundu. MÖ 4. yüzyıldan kalma bir mezar olduğu anlaşılmıştır.²⁶

Resim 8: Mezar Kapağı

Çiçeklerden kolye yapıldı. Ritüel bir sunu tabağı olan “patera” tutan boynunda çiçekten bir kolye olan mutlu bir adam görüyoruz. Göbekli ve muhtemelen varlıklı (, 1997; Pallotino, 1942; Heurgon 1964).

3.3.6 Etrüsk İnanışları, Kültürü ve Sanatı

Etrüsk dini, çok tanrılı (politeist) bir yapıya sahipti. Kendi özgün tanrılar panteonları vardı, ancak zamanla Yunan ve Roma tanrılarıyla bir uyum, benzeşme, kültürel etkileşimle tanrıların birleştirilmesi veya eşleştirilmesi durumu görülmüştür (Örneğin, Etrüsk Tinia – Yunan Zeus/Roma Jüpiter, Uni - Hera/Juno, Sethlans - Hephaistos/Volkan) (Pallottino, 1942, Haynes, 2000).

3.3.6.1 Etrüsk İnanışları

Etrüsklerin bazı konularda uzman olduğuna dönemin yazarları değinmiştir. Cicero, Babillilerin dümdüz ovada yıldız okumadan uzmanlaştığını, Etrüsklerin ise hem coğrafyalarından hem de ateşli dindarlıklarından, hayvan bağırsağında, yıldırımın yönünde veya kuşların uçuşunda uzmanlaştığını yazmıştır (Cicero, 1.42). Hayvan bağırsaklarını ve karaciğer incelemesi, rüya yorumlama gibi konularda Etrüsklerin kitaba ve yazılı kurallara göre hareket ettiğini ama onun dışındakilerin anlık varsayımlara ve tahminlere dayandığı belirtilir. Bu konuda Etrüskler kurumsallık ve uzmanlaşma seviyesinde algılanmaktadır (Cicero, 1. 33). Buna ek olarak Etrüsklerin bu bilgisinin kurumsal olarak Roma'ya yavaş yavaş getirilmesinin önemine değinilir. Dinin etkisinden uzaklaşmaması gerektiğine ve para kazanma aracına

²⁶ <https://arkeofili.com/italyada-el-degmemis-etrusk-mezari-bulundu/>

dönüşmemesi gerektiğine dair inancını ifade ederek der ki: “Atalarımız (Roma) en güçlü zamanındayken, senatoda önde gelen adamların 6’sının oğlunu, öğrenmek için Etrüsk kabilelerinin her birine vermesinin akıllıca bir hareket olduğunu belirtir.” Aksi takdirde uygulayıcıları yoksul olduğu için ticarileşerek niteliğini yitireceği tespitini yapar (Cicero, 1.42). Buradan hareketle en azından Cicero döneminde kehanette bulunma işinin Etrüsklerde gelirin çok yüksek olmadığını ve bu kişilerin yoksul olduklarını bizlere de aktarmış olurlar. Bu tespit toplumsal saygınlığın olup olmadığı vs. çeşitli bakımlardan yorumlanmaya çok açıktır.

Kuşların Uçuşu: Kuşların uçuşunu yorumlama ve kehanette bulunma ile ilgili Etrüsk uzmanlığına Cicero yer verir. Bunun Umbria’da da olduğunu belirtir. İlginç olanı bunun Frigyalılar, Pisidialılar, Kilikyalılar ve Araplar tarafından da uygulandığını dile getirerek Etrüsk Doğu Akdeniz bağına atıf yapar (Cicero, 1.42)

Yıldırım Yönü (Fulguralia): Gökyüzünü belirli bölgelere ayırarak yıldırım düşen yere göre kehanette bulunma. Bu kehanet yöntemleri, *Etrusca Disciplina* adı verilen ve Tages efsanesiyle ilişkilendirilen kutsal metinler/öğretiler bütününe dayanıyordu. Yaşlı Plinius Etrüsklerin gök gürültüsünü 14 farklı türe ayırdıklarını, İmparator Claudius’un günümüze ulaşmamış olan 20 ciltlik Tyrenika adlı eserine atıf yaparak belirtir (Plinius, 2-18). Yıldırımlardaki işaretleri okumaya yorumlamaya çalışmak ve böylece yıldırımları yorumlamak konusunda Etrüsklerin yetkinliğe sahip olduğunu pek çok eski dönem yazarı kaleme almıştır. Etrüsklerin yıldırımları yorumlama konusundaki uzmanlıklarına Cicero da değinir (De Divinatione 1.2-93).

Kurban Edilen Hayvanların İç Organlarını İnceleme: Etrüsklerin kurban edilen hayvanın iç organlarını inceleme (haruspicum) konusundaki uzmanlıklarına Cicero da değinir. Tanrının muhakkak ön uyarılar verdiğini bunun için de Etrüsk halkının bağırsaklar konusunda yanılmayacağını söyler (Cicero, 1.2-93).

Baykuş Motifi: Elmalı hazinesinde bulunan sikkelerdeki ön Türkçe tamgalar bulunmakta ve bu sikkeler aynı zamanda Etrüsk kutsallarından olan baykuş motifi de taşımaktadır (Haluk Tarcan-Kazım Mirşan, 45).

Haruspicum: Kurban edilen hayvanların iç organlarını, en başta da karaciğerini inceleyerek tanrıların iradesini okuma sanatı. Piacenza Ciğeri gibi modeller, bu karmaşık uygulamanın eğitiminde veya icrasında kullanıldığını gösterir. Bu konudaki Etrüsk ilgisine Yaşlı Plinius da Doğa Tarihi kitabında değinmiştir.

Augurium: Kuşların uçmasını, seslerini ve davranışlarını gözlemleyerek kehanette bulunma sanatı (Pallottino, 1942, Haynes 2000).

Salyangozların Tıbbi Kullanımı: Plinius salyangozların tıbbi kullanımına dair 18. kitabında çeşitli rahatsızlıklarda kullanıldığını ifade eder. Kabuklarının spiral şekline anlamlar yüklenir. Bu konuda Claudius'tan aldığı bilgileri aktarır. Etrüsklerin salyangozların sadece tıbbi amaçla değil, aynı zamanda bazı batıl inançlar için de kullanıldığını düşündürmektedir. Salyangozların yavaş hareketi ve spiral kabuk yapısına dikkat çeker. Etrüskler, kader (fatum) inancına büyük önem veriyorlardı (Pallottino, 1942, Haynes 2000). Ayrıca ölümden sonraki yaşama dair güçlü inançlara sahiptiler. Mezar mimarileri ve içlerindeki duvar resimleri bu inançları yansıtır. Lahitler üzerinde ölen kişilerin canlı gibi betimlenmesi, mezar odalarının ev gibi düzenlenmesi ve ziyafet/eğlence sahnelerinin çizilmesi, ölüm sonrası yaşamın bir devamı olarak görüldüğünü düşündürür.

3.3.6.2 Etrüsk Sanatı

Frigler ve Aiolia temas noktası gibi, Fenike Etrüsk temas noktası, Etrüsk Roma ve Eski Yunan Roma temas noktaları alfabenin geçiş hatlarından bazılarıdır. Ancak alfabe değerlerinden daha önemli bir konu vardır. Bu bilinen çevre dillerin tamamından farklı bir eklemeli yani bitişken dildir. Sadece anlamlar sesler değil, cümle dizimi ve kelime üretme mantığı da farklıdır. Bu nedenle yüzlerce yıl İtalya anakarasını Etrüsklerle paylaşan toplumların aynı evde iki yabancı gibi oldukları, asimile etmek ya da asimile olmak seçeneklerinin her zaman masada olduğunu bilmeleri için gereken gerekçelerden birisi budur. İlk ekonomik darboğazda, ilk gerilimde, kıtlıkta ya da yoklukta “öteki”nin kim olduğu bellidir. Anadili farklı olmaktan çok daha ötesi, sosyal yapısı, tanrıları, yaşayışı farklı olan bu toplum sadece dili farklı bir toplum değildir. Dilinin oluşum ve gelişim mantığı da farklı bir toplumdur. Bu nedenle, olduğu çevre içinde yarattığı sanat eserleri de özgün olmak durumundadır. Ancak buna rağmen kimilerine göre Etrüsklerin özgün bir sanatı hiçbir zaman var olmamıştır (Staccioli, 1985: 3).

Etrüsk sanatının en iyi korunan örnekleri mezarlarda bulunur. Tepelik mezarlar (tumulus) veya yer altına oyulmuş oda mezarlar (camera) yaygındır. Cerveteri'deki Banditaccia Nekropolisi ve Tarquinia'daki Monterozzi Nekropolisi önemli örneklerdir. Tarquinia mezarlarındaki duvar resimleri, Etrüsklerin günlük yaşamını, ziyafetlerini, danslarını, müziklerini, cenaze törenlerini ve mitolojik sahneleri betimleyerek eşsiz bir görsel kaynak sunar. Etrüsk sanatı, Yunan ve Doğu (Yakın Doğu, Mısır) sanatlarından etkilenmiş olmasına rağmen kendine özgü dinamik, canlı ve ifadeci bir tarz geliştirmiştir. Bu en eski metinlerde dahi dikkatten kaçmayacak şekilde ele alınır. Örneğin Strabon Lucumo isimli bir Tarquini'nin ilk

Roma Krallarından Ancus Marcius'un ardından Lucius Tarquinius Priscus adını alarak kral olduğunu aktardıktan sonra oluşan güç birliğini ifade etmeye çalışır. Roma'nın maddi birikimini, Etrüsklerin ise sanatçıların ortaya çıkarır. Strabon, Lucius Tarquinius Priscus için kral olduktan sonra kenti güzelleştirme süreçlerinde onu memleketlerinden takip eden sayısız sanatçı olduğunu belirtir (Strabon 5.2.3). Nitekim sonraları Yaşlı Plinius Roma'da muazzam sayıda heykelden bir kısmının Etrüsk kökenli olabileceğini veya Etruria'dan getirildiğini ima eder. Örneğin Lucullus Ailesinin getirdiği eserleri belirtir (Plinius 34.37).

Etrüskler, terakota ve bronz işçiliğinde ustaydılar. Tapınak alınlıklarını ve çatılarını süsleyen “Vei Apollonu”, “Kanatlı Atlar” gibi büyük heykeller ve kabartmalar yapmışlardır (Grant, 1980). Sarcophago degli Sposi (Karıkoca Lahdi) gibi lahitler de genellikle terakotadan yapılmıştır. Küçük figürinlerden (adak heykelcikleri) büyük heykellere (Chimera of Arezzo, Arringatore) kadar geniş bir yelpazede bronz eserler üretmişlerdir (Haynes, 2000). Aynalar ve diğer günlük eşyalar da bronzdan yapıldı. Altın işçiliğinde son derece yetenekliydi. Özellikle granülasyon ve telkâri tekniklerini kullanarak incelikli ve ayrıntılı altın takılar üretmişlerdir. Figürlerin coşkulu dansları ve çeşitli müzik aletleriyle yapılan performanslar, Etrüsk kültüründe müziğin ve eğlencenin önemini gösterir. Ziyafet ve Şölen Sahneleri olarak, Etrüsk soylularının katıldığı, genellikle müzik, dans ve sohbet eşliğindeki neşeli ziyafetler sıklıkla tasvir edilmiştir. Bu sahneler, yaşamın tadını çıkarmayı ve ölümden sonraki hayatta da benzer keyifleri sürdürme arzusunu yansıtır. Doğayla iç içe olunan av ve balıkçılık sahneleri, günlük yaşamın ve aristokratik uğraşların bir parçası olarak resmedilmiştir. Güreş, boks, araba yarışları gibi atletik yarışmalar ve cenaze onuruna düzenlenen oyunlar hem fiziksel beceriyi hem de ölüm ritüellerini vurgular. Özellikle daha geç dönem mezarlarında, yeraltı dünyası tanrıları, iblisler ve mitolojik yaratıklar tasvir edilmeye başlanmıştır. Bu tasvirler, ölümden sonraki yolculuğa ve yeraltı dünyasının mistik yönlerine işaret eder. Hizmetkarlar, müzisyenler, dansçılar gibi çeşitli figürler aracılığıyla Etrüsk toplumunun farklı yönleri ve günlük aktivitelerinden sahneler sunulur.

3.3.6.3 Etrüsk Müziği

Etrüsklerin savaşlarda son derece yararlı olan “Tirhena” isimli trompeti ilk defa kullandığı bilinmektedir. Plinius, tunç trompetin (tuba) icadını Tyrrhenlere bağlar (Plinius. 7.57). Etruria'da hemen hemen bütün işler, köle kırbaçlamak dahil müzik eşliğinde yapıldı (Özgün, 2019:79).

Doğrudan müzikal sesleri veya notaları içermeyen, ancak müziğin varlığına ve niteliğine işaret eden çeşitli kanıt vardır. Bu kanıtlar üç ana grupta toplanabilir:

Müzik Aletleri Kalıntıları: Etrüsk yerleşimlerinde ve özellikle mezarlarında bulunan müzik aletleri veya bunların parçaları, kullanılan enstrüman türleri hakkında doğrudan bilgi verir. Özellikle metalden yapılmış üflemeli çalgılar zamanın tahribatına daha iyi direnmiştir. Bunlar arasında en dikkat çekici olanlar lituus ve cornu olarak bilinen trompetlerdir. Bronzdan yapılmış, karakteristik J şeklinde kıvrık lituus ve dairesel cornu örnekleri çeşitli Etrüsk nekropollerinde bulunmuştur (Haynes, 2000). Bu aletlerin varlığı, özellikle askeri ve törensel müzik pratiğini doğrulamaktadır. Ayrıca, kemikten veya ahşaptan yapılmış olabilecek aulos (çift kaval) parçaları, metal ziller (cymbala) ve çingıraklar gibi vurmali çalgıların kalıntıları da bulunmuştur. Ancak, ahşap veya hayvan bağırsağı gibi organik malzemelerden yapılan telli çalgıların (lir, kitara) veya ahşap flütlerin günümüze ulaşması çok daha nadirdir (Lawergren, 1998). Bulunan aletler üzerinde yapılan incelemeler, üretim teknikleri ve potansiyel akustik özellikleri hakkında fikir verebilir.

Görsel Kanıtlar: Etrüsk müziği hakkındaki en zengin bilgi kaynağı şüphesiz ikonografidir. Etrüsk sanatçıları, müziği ve müzisyenleri çeşitli eserlerinde sıklıkla tasvir etmişlerdir.

Mezar Freskleri ve Kabartmalar: Özellikle Tarquinia'daki nekropolde bulunan MÖ 6. ila 5. yüzyıllara tarihlenen mezar odalarının duvar resimleri (freskler), Etrüsk müziği ve dansı hakkında görsel arşiv sunar. Leoparlar Mezarı (Tomba dei Leopardi), Triclinium Mezarı (Tomba del Triclinio), Augurlar Mezarı (Tomba degli Auguri), Baron Mezarı (Tomba del Barone) gibi mezarlarda yer alan canlı sahneler, şölenleri, cenaze oyunlarını, dansları ve dini ritüelleri müzisyenler eşliğinde gösterir (Steingraber, 2006). Bu resimlerde müzisyenlerin çaldıkları aletler (aulos, lyra, kithara, tympanum, krotala), duruşları, giysileri, müzik yaptıkları ortamlar ve diğer figürlerle olan etkileşimleri ayrıntılı bir şekilde görülebilir. Örneğin, Triclinium Mezarı'ndaki şölen sahnesinde, divanlarda uzanmış soylular yemek yerken, aulos ve lyra çalan müzisyenler dansçılara eşlik etmektedir. Bu tasvirler, müziğin Etrüsk seçkinlerinin sosyal yaşamındaki ve cenaze törenlerindeki merkezi rolünü vurgular (Brendel, 1995). Resimlerdeki enstrüman tutuş pozisyonları ve parmaklamalar, çalma teknikleri hakkında dolaylı ipuçları sunsa da bu tasvirlerin ne ölçüde gerçekçi ne ölçüde stilize olduğu tartışmalıdır (Jannot, 2005).

Vazo Resimleri ve Diğer İkonografik Objeler: Mezar resimlerinin yanı sıra, Etrüsk seramikleri özellikle siyah ve kırmızı figür tekniğindeki vazolar, bronz aynalar, taş lahitler ve kül kapları (urneler) üzerindeki kabartmalar da müzik aletlerini ve müzikal sahneleri içerir. Bu objeler üzerindeki tasvirler genellikle mitolojik veya günlük yaşamdan sahneleri konu alır ve müziğin farklı bağlamlardaki kullanımını gösterir. Örneğin, bazı aynaların arkasında aulos veya lyra çalan figürler bulunur (Bonfante, 2002). Lahitler üzerindeki kabartmalarda ise cenaze alaylarında veya öbür dünya yolculuğunda müzisyenlere yer verildiği görülebilir. Etrüsklerin kendilerine ait müzikle ilgili yazılı belgeleri henüz yoktur ancak Yunanlar ve özellikle Romalılar, Etrüsk müziği ve müzisyenleri hakkında bazı bilgiler aktarmışlardır.

Etrüsk Yazıtları: Günümüze ulaşan binlerce Etrüsk yazıtı, çoğunlukla kısa mezar yazıtları, adaklar veya sahiplik belirten ifadeler içerir. Müzikle doğrudan ilgili bilgi içeren yazıt sayısı son derece sınırlıdır ve genellikle müzisyen isimleri veya unvanları şeklinde olabilir (Bonfante & Bonfante, 2002).

Antik Yunan ve Roma Metinleri: Etrüsk müziği hakkında en önemli yazılı bilgiler, Romalı tarihçiler, yazarlar ve antik derlemeciler tarafından sağlanmıştır. Örneğin, tarihçi Titus Livius (Livius), *Ab Urbe Condita* (Şehrin Kuruluşundan İtibaren) adlı eserinde, Romalıların bazı dini törenlerde ve özellikle askeri alanda Etrüsk müzik geleneklerini ve lituus gibi aletlerini benimsediğini belirtir (Livius, 1.44, 5.41). Livius ayrıca, Etrüsklerin her türlü faaliyete, hatta avlanmaya ve yemek hazırlamaya bile müzik eşliğinde giriştiklerine dair bir iddiada bulunur (Livius, 1.57). Varro gibi yazarlar da Etrüsk müziği ve ritüelleri hakkında bilgiler aktarır. Yunan yazar Athenaeus, *Deipnosophistae* adlı eserinde Etrüsklerin müzik ve dansa olan düşkünlüklerinden bahseder (Athenaeus, *Deipnosophistae*, 4.153-154). Ancak bu metinleri yorumlarken dikkatli olmak gerekir. Romalı yazarlar genellikle kendi kültürlerini yüceltme veya Etrüskleri egzotikleştirme eğiliminde olabilirler ve aktardıkları bilgiler ikinci elden veya belirli bir gündemle şekillenmiş olabilir (Cornell, 1989). Yine de bu metinler, Etrüsk müziğinin komşu kültürler üzerindeki etkisini ve antik dünyadaki şöhretini göstermesi açısından önemlidir. Arkeoloji, ikonografi ve yazılı metinler birbirini tamamlayarak Etrüsk müziğinin daha bütüncül bir resmini çizmemize olanak tanır. Ancak her bir kaynağın kendi sınırlılıkları olduğu unutulmamalıdır.

Mevcut kanıtlar ışığında, Etrüsklerin zengin bir müzik aleti çeşitliliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu aletler, yapılarına ve ses üretim biçimlerine göre üfleli, telli ve vurmali çalgılar olarak sınıflandırılabilir.

Üflemeli Çalgılar

Üflemeli çalgılar, Etrüsk müziğinin en belirgin ve sıkça tasvir edilen unsurlarındandır. Özellikle aulos ve trompetler öne çıkar.

Aulos: Etrüsk ikonografisinin vazgeçilmez bir parçası olan aulos, genellikle bir müzisyenin aynı anda çaldığı iki ayrı kamışlı borudan oluşan bir çift kavaldır. Yunan aulos'u ile yakından ilişkili olan bu çalgı, Etrüsk mezar resimlerinde şöenlerde, danslarda, atletik yarışmalarda ve cenaze törenlerinde sıklıkla görülür (Jannot, 2005). Boruların uzunlukları ve kalınlıkları tasvirlerle göre değişiklik gösterebilir. Müzisyenin yanaklarını şişirmek için phorbeia adı verilen bir deri bant kullandığı tasvirler de mevcuttur, bu da uzun süreli ve güçlü bir nefes kontrolü gerektirdiğini düşündürür. Aulos'un keskin ve etkileyici bir sese sahip olduğu tahmin edilmektedir ve dini ritüellerde trans hali veya coşku yaratmak amacıyla kullanılmış olabilir. Romalıların bu çalgıyı çalanlar için kullandığı tibicen teriminin yanı sıra, Etrüsk kökenli olduğu düşünülen subulo teriminin de aulos çalgıcısı anlamına geldiği ileri sürülmüştür (Dumézil, 1970).

Lituus: Etrüsklerin en karakteristik ve ikonik müzik aletlerinden biri olan *lituus*, bronzdan yapılmış, bir ucu yukarı doğru J şeklinde kıvrık, diğer ucu ağızlık kısmı olan bir tür trompettir. Arkeolojik kazılarda sağlam örnekleri bulunmuştur. Hem askeri sinyal verme (saldırı, geri çekilme) hem de dinî törenler ve resmi geçitler gibi seremonilerde kullanıldığı düşünülmektedir (Haynes, 2000). Keskin ve nüfuz edici bir sese sahip olması muhtemeldir. Romalılar, *lituus*u Etrüsklerden almış ve kendi askeri ve dinî pratiklerine entegre etmişlerdir. Livius, Roma süvari birliklerinin *lituus* kullandığını belirtir.

Cornu: Yine bronzdan yapılan *cornu*, *lituustan* farklı olarak büyük, dairesel (G şeklinde) bir yapıya sahip, genellikle ortasında bir destek çubuğu bulunan bir trompettir. *Lituus* gibi hem askeri hem de törensel amaçlarla kullanılmıştır. Arkeolojik buluntuları mevcuttur ve Romalılar tarafından da benimsenmiştir. *Cornunun* *lituusa* göre daha pes ve güçlü bir sese sahip olduğu tahmin edilir (Meucci, 1989). İkonografide genellikle gladyatör oyunları veya zafer alayları gibi sahnelerde görülür.

Pan Flütü (Syrinx): Farklı uzunluklardaki kamış boruların yan yana bağlanmasıyla oluşturulan pan flütü de Etrüsk ikonografisinde, özellikle kırsal veya mitolojik sahnelerde görülebilir. Yunan kökenli bir çalgı olup, Etrüskler tarafından benimsenmiştir (West, 1992). Genellikle daha pastoral ve sakin bir tınıyla ilişkilendirilir.

Diğer Üflemeli Çalgılar: Basit flütler veya düdüklerin de kullanılmış olması muhtemeldir ancak bunların arkeolojik veya ikonografik kanıtları daha az belirgindir.

Telli Çalgılar

Telli çalgılar, özellikle lir (lyra) ve kithara, Etrüsk şölen ve eğlence sahnelerinin önemli bir parçasıdır. Lyranın özellikle şölenlerde *aulos* ile birlikte veya tek başına çalındığı görülür (Bundrick, 2005). Genellikle zarif ve hoş bir tınıyla ilişkilendirilir ve şarkılara eşlik etmek için kullanıldığı düşünülmektedir.

Lyraya benzeyen ancak daha büyük, sağlam ve genellikle ahşaptan yapılmış, daha karmaşık bir titreşim haznesine sahip telli bir çalgı olan *kitharanın* *lyradan* daha güçlü bir sese sahip olduğu, profesyonel müzisyenler tarafından tercih edildiği düşünülür (West, 1992). Etrüsk ikonografisinde *lyra* kadar sık olmasa da görülür, genellikle yine şölen ve tören bağlamlarında yer alır.

Vurmalı Çalgılar

Vurmalı çalgılar, ritim sağlamak ve özellikle danslara eşlik etmek için kullanılmıştır.

Tympanum (Def/Tef): Genellikle kadınlar tarafından çalınırken tasvir edilen, ahşap bir kasağa gerilmiş deriden oluşan büyük bir çerçeve davuldur. Özellikle Dionysos kültüyle ilişkili coşkulu dans ve müzik sahnelerinde görülür (Carpenter, 1997). Elle veya bir tokmakla çalınmış olabilir.

Krotala: İki ahşap veya kemik parçasının birbirine vurularak ses çıkarıldığı, genellikle dansçıların ellerinde tuttuğu bir tür idiofondur. Ritim tutmak ve dansın enerjisini artırmak için kullanılmıştır. Mezar resimlerinde dans eden figürlerin ellerinde sıklıkla görülür.

Kimbala/Cymbala (Zil): İki küçük, genellikle bronzdan yapılmış diskin birbirine vurulmasıyla çalınan küçük zillerdir. Tympanum ve krotala gibi, coşkulu ve ritmik müziklerde, özellikle dans sahnelerinde yer alır. Arkeolojik örnekleri bulunmuştur.

Etrüsk müziği, sadece eğlence aracı olmanın ötesinde, toplumun sosyal, dini ve politik yaşamında derinlemesine kök salmış çok yönlü işlevlere sahip olduğu anlaşıyor. Din, Etrüsk yaşamının merkezindeydi ve müzik, tanrılarla iletişim kurma, onları yatıştırma ve onurlandırma çabalarının önemli bir parçasıydı. Müzik, özellikle *aulos*'un delici sesi, kurban törenlerine eşlik ediyor olabilirdi. Bazı yorumculara göre, müziğin amacı kurban edilecek hayvanı sakinleştirmek veya tanrılarının dikkatini çekmekti (Torelli, 1997). Etrüsklerin *Disciplina Etrusca* olarak bilinen karmaşık kehanet sistemlerinde de müziğin bir rol oynamış olması muhtemeldir, belki de trans halini kolaylaştırmak veya ritüelin kutsallığını artırmak için. Dini törenler ve festivallerde Tanrıları onurlandırmak için düzenlenen halka açık alaylar ve festivallerde müziğin önemli bir yeri vardı. Lituus ve cornu gibi trompetler alayın görkemini artırırken, *aulos* ve *lyra* gibi çalgılar ilahilere veya danslara eşlik etmiş olabilir. Etrüsklerin öbür dünya

hakkındaki canlı ve iyimser inançları, cenaze törenlerinde müziğin ve dansın belirgin rolünü açıklar. Tarquinia mezar resimleri bu konuda en önemli kanıtları sunar. Ölen kişinin onuruna düzenlenen atletik yarışmalar, danslar ve şöenler genellikle müzik eşliğinde yapılırdı. Augurlar Mezarı'ndaki gibi sahneler, cenaze oyunlarına aulos çalan bir müzisyenin eşlik ettiğini gösterir. Triclinium veya Leoparlar Mezarı'ndaki şöen sahneleri, ölen kişinin öbür dünyada da benzer bir mutlu yaşama devam edeceği inancını yansıtır ve bu sahnelerde müzik ve dans eksik olmaz (Steingräber, 2006). Müziğin ve dansın gürültülü ve canlı doğasının, ölümle ilişkili kötü ruhları veya olumsuz güçleri kovma amacı taşıdığı düşünülmektedir. Aynı zamanda, müziğin ölen kişinin ruhunun bu dünyadan öbür dünyaya geçişini kolaylaştıran bir ritüel unsuru olduğu da öne sürülür (Jannot, 2005). Müzik, yası hafifletme ve yaşamın devamlılığını kutlama işlevi de görmüş olabilir.

Askerî Müzik

Roma kaynaklarının da belirttiği gibi, Etrüskler askeri alanda müziği etkin bir şekilde kullanmışlardır. Lituus ve cornu gibi trompetler, savaş alanında ordulara hücum, geri çekilme, toplanma gibi sinyalleri vermek, birlikleri yürütmek ve askerlerin moralini yüksek tutmak için kullanılırdı (Haynes, 2000:126). Bu aletlerin keskin ve güçlü sesleri, savaşın kaosunda bile duyulabilirlik sağlıyordu. Roma ordusunun bu aletleri ve muhtemelen ilgili sinyal sistemlerini Etrüsklerden alması, Etrüsk askeri müziğinin etkinliğini gösterir.

Şöenler ve Eğlenceler

Etrüsk seçkinlerinin yaşam tarzının önemli bir parçası olan şöenler (sempozyumlar), müzik ve dansla bütünleşti.

Sosyal Statü ve Keyif: Mezar resimlerindeki canlı şöen sahneleri, aulos, lyra başta olmak üzere müziğin ve dansın atmosferi zenginleştirdiğini, misafirleri eğlendirdiğini ve ev sahibinin sosyal statüsünü sergilediğini gösterir (Rathje, 1990). Müzisyenler ve dansçılar, bazen profesyonel sanatçılar olarak bu etkinliklerde yer alıyorlardı. Bazı şöen ve dans sahnelerindeki coşku, Yunan Dionysos kültünün etkilerini düşündürür. Tympanum, krotala gibi aletlerin kullanımı ve enerjik dans figürleri bu bağlantıyı güçlendirir (Carpenter, 1997).

Günlük Yaşam ve İş

Antik yazarların bazı ifadeleri, müziğin Etrüsklerin günlük yaşamının ve hatta iş yapış biçimlerinin bir parçası olabileceğini düşündürmektedir.

Livius'un ve diğer antik yazarların Etrüsklerin avlanırken, hamur yoğururken veya boks yaparken bile müzik çaldırdıklarına dair iddiaları, müziğin ritmik yapısının fiziksel aktivitelere eşlik etmek için kullanılmış olabileceğini ima eder. Müziğin Etrüsk yaşamının ne kadar içine işlediğine dair bir algıyı yansıtır.

Dans ve Müzik İlişkisi

Etrüsk sanatında müzik ve dans sıklıkla birlikte tasvir edilir ve birbirinden ayrılmaz görünür. İkonografideki canlı ve enerjik dans figürleri, müziğin ritmik ve dinamik yapısı hakkında ipuçları verir. Farklı dans türlerine (ritüel dansları, şölen dansları, cenaze dansları) farklı müziklerin eşlik ettiği düşünülebilir. Müzisyenlerin ve dansçıların yakın etkileşimi, performansın bütüncül bir deneyim olduğunu gösterir (Small, 1999). Müzik Etrüsk toplumunda sadece bir sanat formu değil, aynı zamanda dini inançları ifade etmenin, sosyal bağları güçlendirmenin, askeri disiplini sağlamanın, yas sürecini yönetmenin ve hayatın keyifli anlarını kutlamanın temel bir aracı gibi görünmektedir. Etrüskler, komşu kültürlerle yoğun bir etkileşim içindeydiler. Bu etkileşim müzik alanında da kendini göstermiştir. Etrüsk sanatı ve kültürü üzerinde en belirgin dış etkilerden biri Yunanistan'dan gelmiştir. Bu etki müzik aletleri ve potansiyel olarak müzik anlayışında görülebilir.

Etrüskler, erken Roma kültürü üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuşlardır ve bu etki müzik alanında da belirgindir. Romalılar, özellikle askeri ve törensel müzikte kullanılan lituus ve cornu gibi trompetleri Etrüsklerden almışlardır. Livius gibi Romalı yazarlar, Roma'nın bazı dini ritüelleri ve kamusal oyunları (örneğin ludi) için Etruria'dan müzisyenler (tibicines, subulones) getirttiğini açıkça belirtirler (Livius, 9.30). Bu, Etrüsk müzisyenlerinin antik İtalya'da sahip olduğu şöhreti ve beceriyi gösterir. Yaşlı Plinius'un da bu alıntıdan bahsettiği belirtilen²⁷ Roma'nın zafer alayları (triumphus) ve bazı dini törenlerinde kullanılan müziğin yapısı ve enstrümantasyonu üzerinde Etrüsk etkisi olduğu düşünülmektedir (Torelli, 2000). Etrüsklerin törensel müziğe verdiği önem, Romalılar için bir model oluşturmuş olabilir. Etrüsklerin, Umbrialılar, Oskanlar, Latinler gibi diğer İtalic halklarla da etkileşim içinde olduğu bilinmektedir. Müzikal alışverişin bu halklar arasında da gerçekleşmiş olması muhtemeldir, ancak bu konudaki kanıtlar Roma ile olan etkileşim kadar belirgin değildir. Bölgesel müzik geleneklerinin karşılıklı olarak birbirini etkilemiş olabileceği düşünülebilir. Bu etkileşimler, Etrüsk müziğinin izole bir olgu olmadığını, Akdeniz'in daha geniş müzik kültürü ağının bir parçası olduğunu göstermektedir. Etrüskler hem dış etkileri özümsemiş hem de kendi müzik gelenekleriyle komşularını, özellikle de Roma'yı etkilemişlerdir. En büyük engel, Etrüsk

²⁷ <https://akjournals.com/view/journals/068/52/2/article-p137.xml> (erişim tarihi: 12.02.2025)

müziğinin nasıl duyulduğuna dair doğrudan kanıtın (müzik notasyonu, teorik yazılar) olmamasıdır. Bu, melodiler, armoniler, ritimler, gamlar veya akort sistemleri hakkında kesin bilgilere ulaşmamızı imkânsız kılar.

Yorumlama Zorlukları: İkonografik kanıtlar zengin olsa da yorumları öznel olabilir. Sanatçıların tasvirleri ne kadar gerçekçiydi? Sembolik anlamlar mı taşıyorlardı? Antik yazarların ifadeleri ne kadar güvenilir ve tarafsızdı? Bu sorular, yorumlamada dikkatli olmayı gerektirir. Arkeolojik buluntular (kırık enstrümanlar) ise genellikle tam bir rekonstrüksiyon için yetersiz kalır (Jannot, 2005).

Kanopeler

Genellikle terrakota ya da nadiren bronzdan yapılan, ölülerin kemik küllerinin konduğu insan başlı kaplardır. Bu kapların Mısır kökenli, Kanopos adlı kült heykelinden geldiği düşünülür.

Bronz ve Tunç Heykeller, Eşyalar

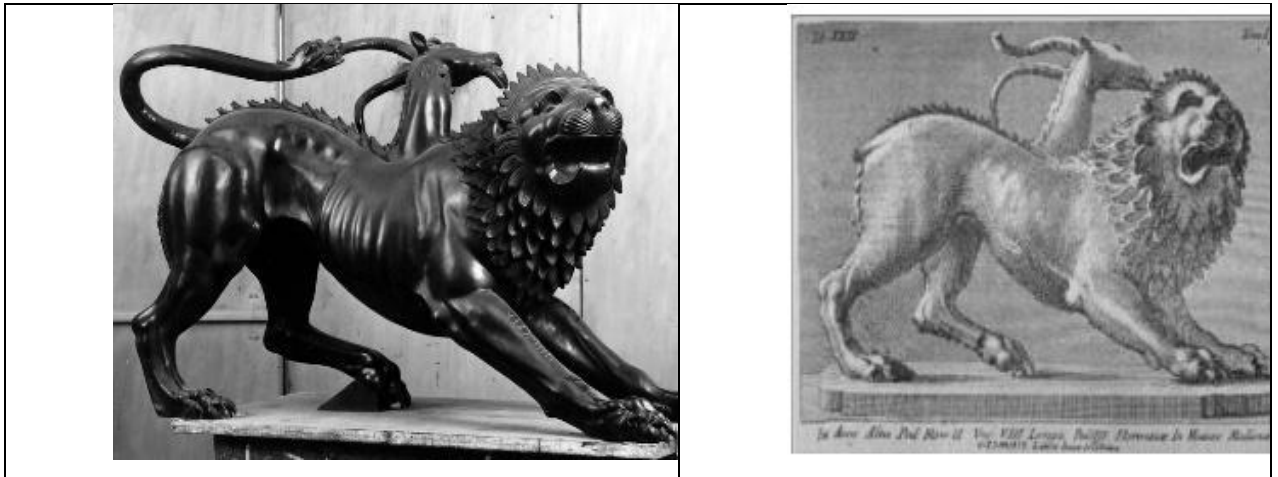
Bronzun hem Etrüsk sanatında hem de ticari hayatından yeri büyüktür. MÖ 6. Yy.'da Vulci'de üretilen dövme bronz işler ve kaplar uluslararası ticarete katıldığı için zenginlik getirmiştir (Prayon, 209: 26). Sanatta ise her türlü değerlendirmeden önce çağları aşan izler bırakmasını sağlamıştır denilebilir.

Arezzo Kimerası (1553) Bugün bilinen tek örnektir. Tunçtan yapılmış kimera Toskana'daki Etrüsk şehri Arezzo'da bulunmuş ve kendilerini Etrüsklerin varisi olark gören Medici ailesi koleksiyonuna eklenmiştir (Prayon, 2019: 10). “San Laurentino şehir duvarlarının çevresindeki hendekler kazılırken kazara bulunmuştur. Tunçtan yapılmış bir örneği şu anda çıkartıldığı yerde bulunmaktadır. Sağ ön bacağında şu ana kadar çeşitli şekillerde okunmuş bir yazıt bulunmaktadır. Yakın zamanda TINSCVIL olarak fikir birliğine varılmıştır, isminden yola çıkarak heykelin en önemli Etrüsk gün tanrısı Tin veya Tinia'ya adanmış bir adak olduğu anlaşılmaktadır.”²⁸

28

<https://web.archive.org/web/20050913212341/http://www.unifi.it/unifi/surfchem/solid/bardi/chimera/chimarezzo.html>

Resim 9: Arezzo Kimerası

Resim 10: Toga'lı Hatip/Prens Heykeli: Aule Mete'le (1507)²⁹

Bronzdan yapılmıştır.

Eteğindeki yazıt şöyledir:

AULE SI METELIS Prens(in) bizzat kendisi (olan)

FE FESIA LE Senin elde ettiğini orada

CLENSI CEN FLERES TECE oğlunun kurdu(ğu) Velere ailesi korudu

SANS LE TENIN E neslini(kanını) orada tuttu kullanma hakkı

TURINES KIS FLICS Turin halkı(nın) kişi(liği) Ulıcs(indir)

San Casciano dei Bagni Bronz Heykelleri: 24 Parça Bronz Heykel (2022) Toskana’da
San Casciano dei Bagni adlı kaplıca da bulunmuştur.

3.3.7 Etrüsklerde Tarım ve Çiftçilik

Etrüsklerin verimli topraklarda yaşayıp, bu toprakları iyi işledikleri, bu sayede artı gıdaya ve bunun gölgesinde gelen şen bir hayata sahip olduklarını, günde iki kez çok varsıl sofralar kurdukları, bu sofralarda abartılı zevkin pek çok türünün bulunduğu eski dönem yazarları tarafından ifade edilir (Poseidonios) Ilıman Akdeniz iklimi, kurak ve sıcak geçen yazları ve çok soğuk olmayan kışları ile çok yüksek verimdeki topraklara sahiptir (Prayon, 2019:21). Etrüskler, madencilik ve metal işçiliğinin yanı sıra sulama ve drenaj sistemleri gibi mühendislik becerilerine sahiptiler. Roma'nın ilk altyapı çalışmalarında Etrüsk mühendisliğinin etkisi görülür (Pallottino, 1942: 158). Fındık ve zeytin yetiştiriciliğinin yapılmakta olduğu kanıtlanmıştır. Şarap ve üzüm konusunun Fenike kökenli olduğu düşünülmektedir (Prayon, 2019: 25). Ancak bu konu tartışmaya açıktır. Güney Etrüria'daki şarap amfora imalatının MÖ 630'daki yoğunluğu ve bu amforaların kazılarda Keltlerde, Kartaca'da ve Orta Avrupa'da bulunması nedeniyle şarabın Avrupa'ya Etrüskler tarafından taşındığı tartışılmaktadır (Haynes, 2000: 60)

3.4 On İki Etrüsk Şehri

Caisra/Cisra (Cerveteri)
Tarquinii (Tarquinia)
Vulci (Volci)
Felathri/Volaterrae (Volterra)
Perusna (Perugia)
Vetulonium (Vetulonia)
Clusium (Chiusi)
Veii (Veio)
Volsinii (Orvieto)
Arretium (Arezzo)
Pupluna/Fufluna (Populonia)
Crotona (Cortona)

Bunların dışında, Rusella, Falerii Veteres (Civita Castellana)³⁰, Fiesole (Vipsul), daha çok bir Etrüsk kolonisi olarak görülen Marzabotto (Kainua) ve Etrüsk-Yunan etkileşiminin

30 Bu şehir bazen Dodecapolis üyesi olarak sayılır, bazen sayılmaz. Latince konuşan Falisci halkının ana merkezi olsa da Etrüsk kültüründen büyük ölçüde etkilenmişlerdir.

büyük yoğun olduğu bir liman şehri olan Spina'da Etrüsklerin etki alanı içinde olan önemli sayılabilecek yerleşim yerlerinin isimleridir. Etrüsk şehirlerinin genel özelliğinin, strateji ve güvenlik öncelikli olarak, yüksek yaylalarda kurulu olmalarıdır. Kıyıda gelebilecek düşman saldırılarına karşı korunmak için özellikle örneğin Tarquinia gibi kıyı şeridinden birkaç kilometre de içerde planlanır. Bunun istisnası Elbe Adası'ndaki demir cevherinin ergitilmesi için kıyıda kurulmuş olan Populonia'dır (Prayon, 27: 2019). Bu şehirlerin dışında da pek çok Etrüsk şehri kurulmuştur. Bunların bir kısmı haritalarda yer bulamazken, bir kısmı yer yüzünde de belirgin izler bırakmamıştır. Örneğin Batı Avrupa'da Kıpçak Türklerinin genelde Kun ve Kum (Hun ve Kuman'dan) isimli şehirler kurdukları bilinir. Etrüsklerin de MÖ VI. yüzyılda Kum adında bir şehirleri olduğu tespitini bu bağlamda ekleyelim (Zekiye, 2006: 49)

3.4.1 Caisra/Cisra (Cerveteri)

Roma yakınlarında, Lazio bölgesinde bulunan Cerveteri, Tarquinia ile Etrüsk uygarlığının en önemli merkezlerinden biridir. Bölgede MÖ 9. yüzyıldan itibaren yerleşim izleri bulunmuş, şehir MÖ 8. yüzyıldan itibaren gelişmiştir. Başlangıçta krallıkla yönetildiği, daha sonra ise aristokratik ailelerin hâkim olduğu bir oligarşiye geçtiği düşünülmektedir (Barker, Rasmussen, 1988: 304). Cerveteri, özellikle MÖ 7.-5. yüzyıllarda Akdeniz ticaretinde önemli bir güçtü. Bugünkü Cerveteri'nin nüfusu yaklaşık 38.000'dir. Şehrin en bilinen Etrüsk kalıntısı, UNESCO Dünya Mirası listesinde bulunan Banditaccia Nekropolü'dür. Bu nekropol, farklı tiplerdeki mezarlarıyla tümülüsleri ve kaya mezarları ile Etrüsk mezar mimarisinin gelişimini sergiler ve içlerindeki mimari, Etrüsk evlerinin yapısı hakkında fikir verir. Akropolde tapınak kalıntıları ve şehir surlarının bazı kısımları da bulunmaktadır. Banditaccia'dan çıkan Sposi Lahdi gibi başyapıtlar ve zengin mezar eşyaları, ithal Yunan seramikleri, altın takılar Etrüsklerin zenginliğini ve Akdeniz dünyasıyla olan bağlantılarını gösterir. Cerveteri'nin en parlak döneminde on binlerce nüfusa sahip olduğu ve Etrüsk dünyasının en büyük şehirlerinden biri olduğu tahmin edilmektedir (Barker, Rasmussen, 1988: 304)

3.4.2 Tarquinii (Tarquinia)

Bugün Lazio, Civitavecchia³¹ bölgesindeki yaklaşık 16.000 nüfuslu Tarquinia kentinin erken kalıntıları MÖ 10-11. yüzyıla yani Kuzey İtalya İskit (Villanova) Kültür dönemine kadar gitmektedir. Bazı bölgelerde MÖ 14-12. yüzyıllara kadar gider (Prayon, 27: 2019). Mezar odaları görece basit olsa da Mısır'dan sonraki en etkileyici duvar resimleri bu kentin duvarlarını

³¹ Latince Eskişehir. Vechhia: Eski, Yaşlı

süsler (Prayon,2019:28). Şehrin siyasi yapısının krallıkla başladığı, ancak daha sonra aristokratik bir oligarşiye dönüştüğü düşünülür. Roma efsanesine göre Roma'yı yöneten Tarquin hanedanının buradan geldiği iddia edilir, ancak bu bilginin tarihsel kesinliği tartışmalıdır (Livius, Ab Urbe Condita). Şehrin en dikkat çekici kalıntıları, UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan Monterozzi Nekropolü'ndeki duvar resimli mezarlardır. Bu mezarlar, MÖ 7. yüzyıldan 3. yüzyıla kadar uzanan döneme ait olup, Etrüsklerin günlük yaşamını, ziyafetlerini, danslarını, müziklerini ve dini törenlerini canlı renklerle tasvir eder (Haynes, 2000:6). Civita Tepesi'ndeki akropolde tapınak temelleri ve şehir surlarının bazı kısımları da görülebilir. Monterozzi'deki kazılar, Etrüsk sanatının ve sosyal yaşamının anlaşılmasında kritik öneme sahip lahitler, seramikler ve metal eşyalar gibi zengin buluntular sağlamıştır. Tarquinia'nın özellikle MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda on binlerce kişiyi barındıran büyük ve güçlü bir şehir olduğu düşünülmektedir (Barker, Rasmussen, 1988: 323).

3.4.3 Vulci (Volci)

Lazio ve Toskana sınırında yer alan Vulci, özellikle zengin nekropollerleriyle tanınan önemli bir Etrüsk şehriydi. Bölgede MÖ 9. yüzyıldan itibaren yerleşim varken, şehir olarak MÖ 8. yüzyıldan itibaren gelişmiş, MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda zirveye ulaşmıştır. Vulci mezarlığı, mezarlardaki değerli eşyalar için 19. yüzyıldan çok büyük bir dizi kazıya maruz kalmıştır (Prayon, 2019: 29). Bu kent için olduğu kadar Etrüsk Kültür Mirası için de büyük bir kayıptır. Bronz işleri ve kapları ile de meşhurdur (Barker, Rasmussen, 1988: 327). Antik sit alanı günümüzde yerleşim dışıdır. En önemli kalıntıları, büyük tümülüsler ve duvar resimli mezarlar içeren geniş nekropol alanlarıdır. Özellikle François Mezarı'ndaki freskler önemlidir. Vulci, 19. yüzyıldan beri nekropollerinden çıkan zengin buluntularıyla, ithal Yunan seramikleri, bronzları, takıları ile ünlüdür. Bu buluntular, kentin zenginliğini, sanatsal yeteneğini ve geniş ticaret ağını gösterir. Vulci'nin MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda zengin ve nüfuslu bir şehir devleti olduğu tahmin edilir, ancak kesin nüfus bilgisi mevcut değildir (Barker, Rasmussen, 1988: 327)

3.4.4 Felathri/Volterrae (Volterra)

Toskana'nın yüksek tepelerinde yer alan Volterra, etkileyici surlarıyla tanınan önemli bir Etrüsk şehridir. Bölgede Demir Çağı'ndan itibaren yerleşim varken, şehir olarak MÖ 7. yüzyıldan itibaren gelişmiştir Roma hakimiyetine nispeten geç girmiş olması, bağımsızlığını uzun süre koruduğunu gösterir. Siyasi yapısı hakkında spesifik bilgi sınırlıdır; aristokratik bir oligarşinin etkili olduğu düşünülür (Haynes, 2000:30). Bugünkü Volterra'nın nüfusu yaklaşık 10.000'dir. Şehrin en belirgin Etrüsk kalıntıları, MÖ 4. yüzyıla tarihlenen büyük şehir surları

ve üzerindeki Etrüsk Kemerli olarak bilinen kapıdır. Çevredeki nekropollerden çıkan, yerel alçıtaşı ve tüften yapılmış lahitler, Volterra sanatının özgün örnekleridir ve üzerlerindeki figürler ve sahneler Etrüsklerin inançları ve sosyal yapısı hakkında bilgi verir. Volterra'nın MÖ 4. yüzyılda surlarının inşası sırasında önemli bir nüfusa sahip olduğu düşünülür (Barker, Rasmussen, 1988: 326).

3.4.5 Perusna (Perugia)

Bugünkü Umbria bölgesinin başkenti olan Perugia, önemli bir Etrüsk şehriydi. Bölgede MÖ 9.-8. yüzyıllardan itibaren yerleşim varken, şehir olarak MÖ 6. yüzyıldan itibaren gelişmiştir. Siyasi yapısı hakkında bilgi sınırlıdır; aristokratik bir yönetimin etkili olduğu düşünülür. Bugünkü Perugia'nın nüfusu yaklaşık 165.000'dir. Şehrin en belirgin Etrüsk kalıntıları, şehir surları ve özellikle Roma eklemeleri barındırır da temeli Etrüsk olan Etrüsk Kemerli'dir. Şehir çevresindeki nekropollerde, özellikle iyi korunmuş Volumni Yer Altı Mezarı, MÖ 3.-1. yüzyıllara ait bir Etrüsk ailesinin lahitlerini ve eşyalarını barındırır ve geç dönem Etrüsk yaşamı ve inançları hakkında önemli bilgiler sunar (Barker, Rasmussen, 1988: 316).

3.4.6 Vetulonium (Vetulonia)

Toscana'da yer alan Vetulonia, özellikle erken dönemdeki zenginliğiyle tanınır. Bölgede MÖ 9. yüzyıldan itibaren yerleşim varken, şehir olarak MÖ 8. yüzyıldan itibaren gelişmiş, özellikle MÖ 7. yüzyılda zenginliğin zirvesine ulaşmıştır. Antik kaynaklar, Roma'ya hakimiyet sembollerini Vetulonia'nın verdiğini iddia eder (Florus, Epitome of Roman History I, 5). Siyasi yapısı hakkında bilgi sınırlıdır. Bugünkü Vetulonia birkaç yüz kişilik küçük bir kasabadır. Şehrin çevresindeki geniş nekropol alanları, özellikle MÖ 7. yüzyıla ait anıtsal tümülüs mezarları ve içlerinden çıkan zengin altın işçiliği, bronzlar ve ithal seramikler, kentin o dönemdeki olağanüstü zenginliğini ve Akdeniz ile olan bağlantısını gösterir. Kazılar, nekropoller ve kent merkezindeki yapı kalıntılarındaki yoğunlaşmıştır (Barker, Rasmussen, 1988: 325).

3.4.7 Clusium (Chiusi)

Toscana'da yer alan Chiusi, kanopik urneleri ve efsanevi kral Lars Porsenna ile tanınır. Bölgede Demir Çağı'ndan itibaren yerleşim varken, şehir olarak MÖ 7. yüzyıldan itibaren gelişmiştir. Şehrin siyasi yapısının aristokratik bir oligarşi olduğu düşünülür. Roma kaynakları, MÖ 6. yüzyıl sonunda veya 5. yüzyıl başında Roma'ya saldıran Kral Lars Porsenna'yı Chiusi ile ilişkilendirir, ancak onun sadece Chiusi kralı mı, yoksa daha geniş bir birliğin lideri mi

olduğu tartışmalıdır (Livius, Ab Urbe Condita II). Bugünkü Chiusi'nin nüfusu yaklaşık 8.000'dir. Şehrin en önemli kalıntıları, çevresindeki kaya mezarları ve tümülüsleri içeren nekropol alanlarıdır. Özellikle Maymun Mezarı duvar resimleriyle dikkat çeker Chiusi'ye özgü kanopik urneler, Etrüsk ölü kültürü ve sanatının özgün örnekleridir. Kazılar, nekropollerdeki buluntularla kentin tarihini ve kültürel özelliklerini aydınlatmıştır (Barker, Rasmussen, 1988: 305)

3.4.8 Veii (Veio)

Roma'nın kuzeybatısında yer alan Veii, Roma ile sürekli rekabet içinde olmuş önemli bir Etrüsk şehriydi. Bölgede MÖ 10. yüzyıldan itibaren yerleşim varken, Etrüsk şehri olarak gelişimi MÖ 9.-8. yüzyıllarda başlamıştır Başlangıçta krallıkla yönetildiği bilinmekle birlikte, bilinen spesifik kralları hakkında kesin bilgi azdır. Roma kaynakları, MÖ 5. yüzyılda Lars Tolumnius adlı bir kraldan bahseder, ancak bu tartışmalıdır. Etrüsk Birliği lideri olduğu düşünülen Lars Porsenna'nın Veii kralı olup olmadığı da net değildir. Antik sit alanı günümüzde Isola Farnese yakınlarında bir milli parktır. Şehrin en dikkat çekici kalıntıları, etkileyici şehir surları ve akropoldeki (Piazza d'Armi) Portonaccio Tapınağı'dır. Bu tapınaktan çıkan Veii Apollonu gibi pişmiş toprak (terra cotta) heykeller, Etrüsk heykel sanatının önemli yapıtlarındandır Veii, MÖ 396'da Roma tarafından fethedilmiş ve yıkılmıştır (Livius, Ab Urbe Condita V, 19). Kazılar, kentsel planlama, dini mimari ve Etrüsk-Roma çatışmasına dair kanıtlar sunmuştur. Veii'nin, Roma'nın fethinden önce önemli bir nüfusa sahip olduğu düşünülür, ancak kesin sayıları bilinmemektedir (Barker, Rasmussen, 1988: 325)

3.4.9 Volsinii (Orvieto- Velzna)

Umbria'daki kayalık bir plato üzerinde yer alan Orvieto, antik Velzna veya Volsinii ile ilişkilendirilir. Bölgede MÖ 9.-8. yüzyıllardan itibaren yerleşim izleri bulunurken, önemli bir Etrüsk merkezi olarak MÖ 7. yüzyıldan itibaren gelişmiştir. Velzna'nın tam konumu tartışmalı olsa da günümüzde çoğu arkeolog modern Orvieto'nun antik şehir olduğuna inanır. Siyasi yapısının aristokratik bir oligarşi olduğu düşünülür. Roma kaynakları, Volsinii'nin zenginliğinden ve iç sorunlarından bahseder (Livius, Ab Urbe Condita X) Bugünkü Orvieto'nun nüfusu yaklaşık 20.000'dir. Şehrin eteklerindeki Crocefisso del Tufo Nekropolü, düzenli planı ve yazıta sahip mezar bloklarıyla önemlidir. Kayalığın üzerindeki Campo della Fiera alanında bulunan büyük kutsal alan kalıntıları, buranın Etrüsk Birliği'nin federal tapınağı Fanum Voltumnae olabileceği teorisini güçlendirmiştir. Kazılar, nekropol ve kutsal alanlarda yapılmış, Etrüsk dini ve siyasi hayatı hakkında önemli bulgular sağlamıştır. Velzna'nın önemli bir dinî

ve siyasi merkez olması, büyük bir nüfusa işaret eder, ancak kesin bilgi mevcut değildir (Barker, Rasmussen, 1988: 315)

3.4.10 Arezzo (Aretium)

Toskana'da yer alan Arezzo, önemli bir iç Etrüsk şehriydi. Bölgede MÖ 9.-8. yüzyıllardan itibaren yerleşim varken, şehir olarak MÖ 7. yüzyıldan itibaren gelişmiştir. Roma'ya karşı Etrüsk direnişinde rol oynamıştır. Siyasi yapısı hakkında bilgi sınırlıdır. Bugünkü Arezzo'nun nüfusu yaklaşık 98.000'dir. Modern şehrin altında Etrüsk katmanları bulunmaktadır. Piazzale del Prato altında tapınak kalıntıları bulunmuştur. Çevresinde nekropol alanları mevcuttur. En bilinen Etrüsk sanat eserlerinden biri olan bronz "Arezzo Chimaerası" bu bölgede bulunmuştur ve Etrüsk metal işleme sanatının başyapıtıdır. Kazılar, şehir merkezi ve nekropollerde yapılmış, kentin tarihini, sanatını ve zanaatkarlığını ortaya koymuştur. Arezzo'nun MÖ 4.-3. yüzyıllarda önemli bir bölgesel merkez olduğu düşünülür (Barker, Rasmussen, 1988: 299)

3.4.11 Populonia (Fufluna)

Toskana kıyısında yer alan Populonia, Etrüsklerin kıyıdaki tek büyük liman şehriydi ve özellikle metal işleme merkeziydi. Bölgede MÖ 9.-8. yüzyıllardan itibaren yerleşim varken, şehir olarak MÖ 7. yüzyıldan itibaren gelişmiş, metal madenciliği ve işlenmesiyle öne çıkmıştır. Ticaret ve üretim merkezli bir şehir olduğu için yönetimin tüccar veya aristokrat ailelerin elinde olması muhtemeldir. Bugünkü Populonia, antik sit alanı ve küçük bir modern yerleşimden oluşur (nüfusu birkaç yüz civarı). En belirgin kalıntıları, özellikle demir cüruhu içine gömülmüş mezarlar içeren nekropol alanları ve akropoldeki tapınak kalıntılarıdır. Kazılar, liman alanı, metal işleme atölyeleri ve nekropollerde yapılmış, kentin endüstriyel karakterini, ticaretini ve ölü kültürünü aydınlatmıştır. Özellikle nekropollerden çıkan Attik seramikleri ve diğer buluntular, kentin Akdeniz ticareti ağındaki yerini gösterir. Populonia'nın MÖ 6.-3. yüzyıllarda önemli bir nüfusa sahip olduğu tahmin edilir (Barker, Rasmussen, 1988: 317).

3.4.12 Crotona (Cortona)

Bugünkü adı Cortona olan Crotona, İtalya'nın Toskana bölgesinde yer alan, zengin bir tarihe sahip kadim bir Etrüsk şehridir. Etrüsk medeniyetinin önemli merkezlerinden biri olarak, stratejik konumu ve verimli topraklarıyla dikkat çekmiştir. MÖ 8. yüzyıldan itibaren varlığına dair arkeolojik kanıtlar bulunan Cortona, özellikle MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda altın çağını yaşamış, güçlü surları ve gelişmiş şehir planlamasıyla dönemin önemli şehir devletlerinden biri olmuştur.

Etrüskler, Cortona'yı sadece bir yerleşim yeri olarak değil, aynı zamanda dini ve ticari bir merkez olarak da kullanmışlardır. Şehrin etrafındaki sağlam Etrüsk duvarları, bugün bile ayakta duran ve şehre özgün bir kimlik kazandıran en belirgin yapılarındandır. Bu duvarlar, Etrüsk mimarisinin ve mühendisliğinin etkileyici örneklerini sunar (Barker, Rasmussen, 1988: 319). Cortona'daki arkeolojik kazılar, Etrüsklerin günlük yaşamına, sanatına ve inançlarına dair paha biçilmez bilgiler sağlamıştır. Şehirde bulunan Etrüsk mezarları, özellikle "Tanella di Pitagora" gibi anıtsal yapılar, Etrüsk soylularının ve elitlerinin gömülme ritüellerini ve sanatsal becerilerini gözler önüne serer. Bu mezarlarda ortaya çıkarılan seramikler, bronz eserler ve altın takılar, Etrüsklerin gelişmiş el sanatları ve ticaret ağları hakkında ipuçları sunar. Etrüsk diline ait yazıtlar da Cortona'da bulunmuştur ve bu yazıtlar, Etrüsk dilinin anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Roma İmparatorluğu'nun yükselişiyle birlikte Etrüsk medeniyetinin gücü azalsa da Cortona'nın kökleri ve mirası, şehrin tarihi dokusunda ve günümüzdeki kimliğinde canlılığını korumaktadır (Haynes, 2000)

3.5 Etrüsk Krallarının Silsilesi

Etrüsk Krallarının kimler olduğuna dair yazılı kaynaklar çok kısıtlıdır. 1723 yılında İskoç Tarihçi Thomas Dempster tarafından kaleme alınan "De Etruria Regali Libri Septem" bu anlamda nadir bir kaynaktır. Aydınlanma döneminde Etrüsklere duyulan ilgi sürecinde Medici Ailesi himayesinde yazılan kitap, Etrüsklerle ilgili bilinenleri derlemeyi amaçlamıştır. Bu çalışmanın hazırlandığı sırada bu eserin Türkçe çevirisi olmadığı gibi, Etrüsk Kral silsilesi ile ilgili Türkçe yayınlanmış herhangi bir eser de bulunmamaktadır. İlgili eserden yararlanılarak sunulan Etrüsk Krallarına ait liste aşağıdaki verilmiştir.

ETRÜSK KRALLARI³²

- 1) Mezentius
- 2) Tarcon
- 3) Ocnus Bianor
- 4) Pipinius
- 5) Nicius (Faefulanus)
- 6) Piseus
- 7) Tuscus Iunior
- 8) Amnus
- 9) Felfinus

³² De Etruria Regali I-III, caput IX, 130: Hieronymus Bardus Florentinus tarafından listelenen otuz üç Etrüsk kralı.

- 10) Bonus
- 11) Arrius/Atrius
- 12) Marsyas
- 13) Etalus
- 14) Coelius (Vibennus)
- 15) Galeritus Lucumo
- 16) Cibitius
- 17) Lucumo Clusinus
- 18) Rhaetus
- 19) Hiellus
- 20) Porsena Clusinus
- 21) Tolumnus Veientanus
- 22) Aequus Tuscus
- 23) Lucius Fidenas
- 24) Turrenus
- 25) Titus
- 26) Voltorrenus
- 27) Caecinna
- 28) Menippus
- 29) Menedorus
- 30) Maecenas
- 31) Seianus
- 32) Scennius
- 33) Vitus Ferentinus

ETRÜSK KRALLARI³³

- 1) Tiberinus
- 2) Ocnus Bianorus
- 3) Pipinus
- 4) Nicius
- 5) Pisaeus
- 6) Tuscus Iunior

³³ De Etruria Regali I-III, caput IX, 134: R.P. Cherubino Ghirardacchio Augustiniano Bononiensi tarafından listelenen on yedi Etrüsk kralı.

- 7) Amnus
- 8) Felfinus
- 9) Bonus
- 10) Atrius
- 11) Marsyas
- 12) Etalus
- 13) Caelius
- 14) Galeritus Lucumo
- 15) Lucius Tuscus
- 16) Cibitius
- 17) Lucumo Clusinus

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENETİK ÇALIŞMALAR

Şüphesiz genetik bulgular bizi ayrıntılarda daha çok aydınlatmaktadır. Ancak bir Afrikalı ile Eskimo'yu birbirinden ayırmak için genetik çalışmaların laboratuvar aşamasından önce söylenebilecek kati pek çok ayırım vardır. Bugün biz Etrüsklerin erken eserlerinde komşularından ne kadar farklı göründüklerini görebiliyoruz. Etrüskler, Romalıların ve Yunanlıların daha ince görünen görünümlelerinden daha farklılar. Mezar odalarındaki duvar resimlerinde ve mezar kapaklarında ya da küçük heykellerde gözlenen çekik gözler, balbalları hatırlatan örgülü saç şekilleri, biçimsel olarak Moğollar, Tatarlar, Samoyedler ya da günümüzde Finlandiya'daki Laponlar ile yakınsayan Turani ırklardan olabileceği bilgisini sunuyor (Taylor, 2019: 41). Bu kıyaslamalar, genetik laboratuvar bulguları olmadan bile Etrüsklerin yerli bir kavim olduğu tezine katkı sunabilir. Ya Etrüskler daha yerli ya da Etrüsklerin dışındakiler. O zaman ya Etrüskler başka bir yerlerden gelmiş olmalı ya da diğerleri. Kutup bölgesinde kürk giymiş bir Afrikalı gördüğümüzde ya da Afrika'da kürksüz, hiç güneş görmemiş bembeyaz bir Eskimo ile genetik çalışmak istesek, genetik çalışmaları ne amaçla yapardık? Oralı olup olmadıklarını anlamak için mi, nereden geldiklerini anlamak için mi?

Öncelikle, Genetik Bilimci Guido Barbujani ve daha başka bilim insanları, bugün Toskana Bölgesinde yaşayanların, Etrüsklerin torunları olduğunu ifade edecek derecede aralarındaki genetik yakınlığı tespit etmişlerdi. Diğer taraftan 2024 yılı itibarı ile yapılmış olan genetik çalışmalardan elde edilen genetik veriler, sanıldığı gibi aksine sadece Anadolu ile Etrüsk Bölgesi arasında yakınlığı kanıtlamakla kalmamıştır. Türk Gen Havuzu ile Etrüsk Bölgesi Gen Havuzu arasında akrabalık ortaya koymuştur. Son olarak, önce osteolojik açıdan incelenmiş olan Etrüsklerin çoğunluğunun Batı Anadolu'daki Troya nüfusuna yakın olduğu bulgusuna ulaşılmıştı (E. Pardini ve P. Bassi'den Aktaran Mario Alinei, 2013:1)

Bu verilerin oluşturduğu altyapı üzerine 2004, 2007 ve 2010 yıllarında yapılan genetik çalışmalar genetik olarak Etrüsklerin Doğu kaynaklarına atıf yapmakla kalmadı, bunların Türk genleri ile yakınlıklarını da pekiştirdi.

Genetik araştırmalar başlığı altında çeşitli tartışmalar yürümüştür. Örneğin bu mezarların seçkin sınıfına ait olması nedeniyle yönetici sınıfın halktan farklı bir köken kimliğine sahip olabileceği, üst sınıfın dilinin kültürünün halktan farklı olabileceği, Batı Anadolu ile ticari ilişkilerin bilindiği dolayısı ile ticari alışverişle tutarlı olarak zaman içinde kurulan ilişkilerle gen akışının olabileceği hususları Rasmussen, Barker, Renfrew gibi farklı

bilim insanları tarafından tartışılmıştır. Çalışmanın sonucu ise Herodotos'un dediği gibi Lidya'dan değil, doğu ve güney Akdeniz'den ticari ilişkilerle gelen gen akışının İtalya'da gözlenenin dışında ve üzerinde Etrüsk Bölgesi gen havuzunda iz bıraktığı yönünde olmuştur (Alinei: 2013,2)

4.1 2004 Yılı Genetik Çalışmaları

2004 yılında Cristiano Vernesi ve Cornelli tarafından yapılan genetik çalışma (Vernesi: 2004)³⁴ 80 ayrı Etrüsk mitokondri kaynağını, 8 ayrı nekropolden alarak çeşitli bölgelerden örneklerle karşılaştırır ve Toskana Bölgesinde bulunan Casentino, Murlo, Volterra gibi birbirine yakın şehirlerden Casentino ile Anadolu arasındaki genetik bağın kuvvetini izah eder. Hemen yakın yerleşimler olan Murlo ve Volterra'da aynı bağın olmamasını hem çalışmanın bir başarısı hem de geçmişi anlamak için bir veri olarak kullanır. İçinde yaşanan dönemde de farklı şehirlerde Etrüsk olmayan kökenden insanlar olabileceği gerçeğine bağlar.

Çalışmalarda çeşitli Etrüsk kazı sahaları ile farklı zaman katmanları arasında kayda değer bir genetik fark olmadığını göstermiştir. Bu, farklı Etrüsk topluluklarının benzer bir mitokondriyal gen havuzunu paylaştığını düşündürmektedir. Vernesi'nin çalışması, Etrüskler ile modern İtalyan nüfusuna kıyasla Doğu Akdeniz kıyıları arasında daha yakın bir evrimsel ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Mitokondri dizilimi açısından Türklerle yakınlığı ortaya koyan bu genetik çalışma bulgularına göre Etrüskler iki açıdan farklılık gösterir. Birincisi, Kuzey Afrikalılara ve Türklere diğer çağdaş herhangi bir toplumdan daha yakındır ve gen havuzunda Türk bileşeni diğerlerine göre üç kat daha fazladır. İkincisi ise etraflarından farklı olarak bu insanların ortak atalarının olduğu veya en çok mitokondriyal olarak kendilerinden olan insanlarla karışmış olduklarıdır. Bu bağlamda bugün de Toskanalılar genetik yakınlık anlamında Etrüsklerin en yakını olduğu aktarılabilir (Vernesi'den Aktaran Mario Alinei, 2013:1)

4.2 2007 Yılı Genetik Çalışmaları

1990'larda başlamış olan ancak 2007'de duyurulan çalışma Alberto Piazza, Antonio Torroni, Alessandro Achilli ve arkadaşlarına aittir. Etrüsk Bölgesi yerleşimlerinden olan Murlo, Volterra ve Casentino bölgesi DNA'ları üzerindeki çalışma sonuçlarına göre bölge halkının Anadolu Türkleri ile yakınlık gösterdiği, Kuzey İtalya, Sicilya, Sardunya, Limni Adası ve

³⁴ Caript Vakfı ve Pistoia Belediyesi tarafından desteklenen, Giulia Cogoli tarafından düzenlenen 2010 Antropoloji Şenliği'ndeki Guido Barbujani'nin (www.youtube.com/@DialoghidiPistoia) konuşmasının bant kaydı (2017). erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=0uXBZ0cNd8k> (erişim tarihi: 26.11.2024)

Balkanlar'dan farklı olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışma ile Murlo kasabasında hayatta olan 322 denekten alınan mitokondriyal DNA analizi sonucunda dizilim varyasyonları, 55 Batı Avrasya dizilim varyasyonu ile karşılaştırılarak, alışılmadık derecede yüksek oranda Yakın Doğu mitokondriyal DNA haplogrubu ile benzeştiğini ortaya konmuştur. Bulgular Murlo'da böyle iken, görece daha az Türk gen havuzu izi olan Toskana'da bile, Etrüskler tarafından hiçbir zaman yerleşilmemiş, fethedilmemiş, yine Orta İtalya'daki Apeninlerin öbür yakası olan Marche'deki 314 denekle yapılan kıyaslamaya göre Yakın Doğu etkisi 3 kat daha fazladır. Bunlar neolitik sonrasında Toskana bölgesine genetik bir giriş olduğunu göstermektedir (Alinei:2013, 3). Bu rakamlar, aradan geçen binlerce yıla rağmen, Etrüsk kökenli küçük bir kasabanın hala koruduğu gen havuzunun kökenini ifade etmekte çok kuvvetli bir açıklayıcıdır. Aynı yıl Paolo Ajome Maran'ın ekibi tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışma ise sığırlar üzerinde yürütülmüştür ve çalışma sonucu Toskana Sığırlarının ne İtalya'nın geri kalanında ne de Avrupa'da bulunmayan çarpıcı derecede yüksek bir mitokondriyal DNA varyasyonuna sahip olduğu, Avrupa'dan ziyade Yakın Doğu gen havuzuna yakın olduğu kanıtlanmıştır. Bu, aynı yıl içinde yapılan insan gen havuzunun da ilişkisini tespit eden genetik çalışma ile, toplu bir göç tezini doğrular niteliktedir. Burada ilave olarak araştırılan sığır türlerinden biri olan Rendena türünün de antik çağlarda Raeti'lerin yerleştiği Kuzey Doğu İtalya'daki Adige Nehri boyunca uzanan dağlık bölge kökenli olmasıdır. Bu önemlidir çünkü Etrüsklerin kökenine ilişkin bir diğer tez olan Kuzey'den Göç tezi, Etrüsklerin kökenini Raetilerle ilişkilendirmektedir. Arkeolojik kalıntılar da Raetiler'in Etrüskler ile ortak bir ataya sahip olduğu ve en azından Demir Çağ'ın başlangıcından itibaren proto Etrüskçe bir dil konuştukları yönündedir (Van Der Meer'den Aktaran Alinei: 2013, 5). 2007 yılında bu alanda kazandırılan son akademik çalışma ise A. Piazza ve arkadaşlarının Nice Avrupa İnsan Genetiği Konferansında sundukları raporda ifade edilmektedir. Rapor Arno ve Tiber Nehri arasını antik Etrusk Bölgesi'nin genetik olarak homojen biçimde İtalya'nın diğer bölgelerinden ayırdığını ifade eder. Toplam 1264 akraba olmayan hayatta ve sağlıklı erkek denekle yapılan bir araştırmadır. Bu deneklerin Toskana, Kuzey İtalya, Güney Balkanlar, Lemnos Adası, Sicilya ve Sardunya'dan seçilmiştir. Bulgular, özellikle Toskana Bölgesindeki deneklerin, bugün Türkiye ve çevresindeki bölgelerde gözlemlenenlere çok benzer olduğu ancak komşusu İtalyan Bölgelerden çok farklı haplogrupları gösterdiği belirtilir. Etrüsklerin Türk Kökenli olduklarına dair şüpheleri ortadan kaldıran bilimsel bir tespittir (Alinei, 2013:6). Bu dönem yapılan genetik keşiflerin Etrüskoloji üzerinde yeterli etki yapılmamasını bilim açısından şaşırtıcı bulan Alinei, filolojik ve genetik bağlar bilimsel açıdan bu kadar açık olmasına rağmen, özellikle bu çalışmaların sonuçlarını sorgulayanların ve itiraz edenlerin bunu Türklerin Anadolu'ya Orta Çağ'da geldiği konusundaki

yaygın görüşe başvurarak yaptığını belirtir. Burada Etrüsk kökeni konusuna da temas eden atlı göçebelerin Altay kökenli olduğu, Avrupa ve Asya'ya göç hareketinin (Türk-Etrüsklerin İtalya'ya geliş tarihleri olan) MÖ1.bin yıla tarihlendiği, atla ilgili tüm terminolojinin Türkçe olduğu, arkeolojik bulgulardan hareketle MÖ4.binyıldaki yaşam ile bugünkü Altay yaşam göstergelerinin birebir uyumlu olduğu (Alinei, 2013:7) gibi pek çok göstergenin ışığında tutarlı bir bütünlük kurulabileceğini ifade edebiliriz. Burada Alinei gibi pek çok bilim insanının konuya temel eleştiri noktalarından biri Bronz ve Demir Çağlara tarihlenen ve Avrupa'yı etkileyen göç hareketinin İranlılara atfedilmesi durumudur. İranlıların binlerce yıl kültürel izler bırakmadan yaptığı göçler ile Türk Avrupa kültür bağıntısı zayıflatılmış ve göz ardı edilmiş oluyor. Halbuki aynı dönem Türklerin bıraktığı kurganlar gibi çokça somut kanıt varken, mezar hediyelerine kadar pek çok kültürel iz mevcuttur. Asya ile Avrupa sınırlarında, Doğu ve Güney Doğu Avrupa'da hüküm süren kurgan kültürünün ataerkil, savaşçı ve doğayla özdeş, uyumlu kendine has bir kültür olduğu teorisi geçerliliğini korumaktadır. At ve binicilik ile ilgili kavramlardan kaynaklanan kökenbilimsel soruların tamamı, Altay dilleri bilinince çözülebiliyor. Doğu Avrupa'nın İrani değil Altay kökenli dilleri barındırması ve herhangi bir İrani dil izi bulunmaması da daha öncekiler gibi çok açık ve en ekonomik, ulaşılabilir bilimsel sonuçlardır (Alinei, 2013:11). Arkeologlar, Bakır Çağı'ndan itibaren atı evcilleştiren Türklerin bozkırdaki hız ve hareketlilikleri ile kültürlerini yayan ve çevrelerinde derin etki bırakan bir rol oynadılar. Üstelik at çobanlığında sürünün hızının da yüksek olması, günlük yaşam sahasının etki alanını dahi genişletmekteydi (Chernykh, 1992:42). Bu rol 5.000-5.500 yıl sürekli devam eder.³⁵ Buna ilaveten bölgenin paleocoğrafik evrimi üzerine yapılan çalışmalar, buzul dönemlerinden sonraki çölleşmenin ve buna bağlı olabilecek göçlerin tarihleri açısından Türkistan'ın Kuzeyinden daha Güney enlemlere inen bir yaşam sınırı kurarken, göllerin ve akarsuların azalması ile artan kumullaşmanın MÖ 5. binyılda Güneye ve Batıya göç çizgilerine referans göstermektedir (Kihtir, 2024:31). Türklerin yaşam alanının genişliği iklime bağlı yaşam alanlarının genişleyip daralmasına ek olarak atı evcilleştirilmiş olması ve onu bir savaş makinasına dönüştürmüş olması ile de ilgilidir. Atın ve ata bağlı kanıtların olduğu coğrafya, Doğu Avrupa'dan, Türkistan'a ve Himalayaların Kuzeyi'nden Kamçatka'ya kadar bellidir.

Tüm Orta Asya'nın güneyi savunmaya daha elverişli yoğun tarım alanları barındırırken Doğu Türkistan Gobi Çölü ile Çin'den ayrılır. Kuzeydeki alan ise hayvancılık için çok elverişli bir düzlük sunar (Alinei, 2013:11). İran, Tacikistan ve Afganistan'ın kuzeyinde ise Türk

³⁵ İskit hareketliliği tek ve çerçevesi net çizilmiş tek göç hareketli değildir. Hakkari'de 1998 yılında bulunan balbal diyebileceğimiz Türk mezar taşları, MÖ 2. bin yılın ortalarına tarihlenmektedir ve üstelik yine Arkeolog Prof. E. N. Chernykh, bu balbalların Güney Rusya, Ukrayna ve Türkistan'dakilerden farklı özellikleri olduğunu da belirtmektedir. Buradan bölgenin özellikleri ile kaynaşan ve yapısal değişikliklere uğrayan eserler olduğu sonucu çıkarmak mümkündür.

nüfuslar olmakla birlikte İrani bir nüfus vardır. Burada Türk topraklarında İranlıların değil, İran topraklarında Türklerin bulunduğunu, ülkelerin geçmişten gelen doğal sınırlarının nüfus yoğunlukları ile aşağı yukarı yakınsadığını göz önünde bulunduralım.

SONUÇ

Etrüsk medeniyeti, MÖ 8. yüzyıldan MÖ 1. yüzyıla kadar Orta ve Orta Batı İtalya'da yaşamış, kendine özgü dili, dini, sanatı ve toplumsal yapısıyla Antik İtalya'nın ve Akdeniz dünyasının önemli bir parçasıdır. Etrüskler, Roma gibi tarihin akışını değiştirmiş bir güce doğrudan miras bırakarak Antik Avrupa'nın kültürel mozağinde kalıcı bir iz bırakmışlardır. Günümüz İtalya'sında, özellikle Toskana bölgesinde, Etrüsk mirası hala hissedilmekte ve korunmaktadır.

Etrüsk insanının bireyci olmayan, sosyal ve katılımcı yapısını mezar resimlerinden gözleyebilmekteyiz. Etrüsk kadını toplumunda söz sahibi ve yaşamın doğal paylaşımcısıydı. Müziği ve eğlenceleri ile sosyalleşmenin çok önemli olduğu ve bireyci olmadığı anlaşılan bu toplum hem genetik hem de sosyal açıdan olduğu çevreden farklıydı. Etrüsklere ilişkin temel gizem noktalarından birisi bu farklılık ve bu farklılığın nedenleridir.

Etrüsk şehirciliği, stratejik konum seçimi, güçlü savunma surları, bir dereceye kadar planlı iç düzen, özgün konut ve tapınak mimarisi, ileri mühendislik becerileri ve yaşayan şehir ile mezarlıklar arasındaki sembolik bağ ile karakterize edilir. Etrüsk şehirleri, sadece bir yerleşim yeri olmanın ötesinde, karmaşık sosyal yapılarını, dini inançlarını ve kültürel kimliklerini yansıtan dinamik merkezlerdi. Bu şehircilik anlayışı ve mühendislik yetenekleri, daha sonra Roma şehirciliğini de etkilemiştir. Şehirlerin seçim yerleri ve etkileşimde olduğu Roma ve Yunan şehir plancılığının dışında ızgara planlı olmayan daha esnek ama yine belli bir plana tabi olması gibi hususlar farklılaşma noktaları idi.

Savaşçılıkta çok iyi oluşları ile nam salmış olmaları, askeri düzen disiplin ve buna bağlı alışkanlıklarının olması madenleri ve verimli üretim sahaları kadar çevrenin ilgisini cezbetmekteydi. Pek çok ayrıntıda farklılıkları gözlenebiliyordu. Askeri müzik ya da piyadelerin kullandığı kalkan yine çevreden farklıydı. İyi biniciydiler. Hiyerarşik düzene ve otoriteye bağlıydılar. Mülkiyet önemliydi ve aristokrasi sınıfı vardı. Ticaret, sermaye birikimi ve buna bağlı varlıklı kesim vardı. Mezar taşlarındaki isimler, soylar hakkında bu birikimi yansıtmaktadır.

Etrüsklerde devlet teşkilatı, güçlü ve bağımsız şehir devletlerine dayanıyordu. Bu şehirler, başlangıçta krallar, daha sonra ise soylu ailelerin egemen olduğu cumhuriyetçi yönetimler tarafından yönetiliyordu. Siyasi kararların alınmasında aristokrasi ve dini otorite önemli rol oynuyordu. Şehir devletleri arasında dini ağırlıklı, gevşek bir konfederasyon mevcuttu, ancak bu birlik siyasi veya askeri konularda yeterince güçlü ve bağlayıcı değildi. Etrüsk siyasi yapısının bu merkezi olmayan doğası, onların en güçlü komşuları Roma karşısında

birleşerek etkili bir savunma hattı oluşturmalarını engellemiş ve nihayetinde Roma hakimiyetine girmelerine zemin hazırlamıştır.

Konfederasyonun askerî veya siyasi olarak bağlayıcı bir merkezi otoritesi yoktu. Şehir devletleri bağımsız hareket etme hakkını saklı tutuyordu. Ortak bir tehlike karşısında birlikte örneğin Roma'ya karşı hareket etme kararı alabilirlerdi ancak bu kararlar genellikle oybirliği gerektirir ve bağlayıcı bir güçleri olmadığı için ittifaklar kolayca dağılılabildi. Bu siyasi dağınıklık, Etrüsklerin daha merkezi ve disiplinli Roma devleti karşısında uzun vadede direnememelerinin önemli nedenlerinden biri olmuştur.

Etrüsk Krallarının kimler olduğuna dair yazılı kaynaklar çok kısıtlıdır. 1723 yılında İskoç Tarihçi Thomas Dempster tarafından kaleme alınan “De Etruria Regali Libri Septem” bu anlamda nadide bir kaynaktır. Aydınlanma döneminde Etrüsklere duyulan ilgi sürecinde Medici Ailesi himayesinde yazılan kitap, Etrüsklerle ilgili bilinenleri derlemeyi amaçlamıştır. Bu çalışmanın hazırlandığı sırada bu eserin Türkçe çevirisi olmadığı gibi, Etrüsk Kral silsilesi ile ilgili Türkçe yayınlanmış herhangi bir eser de bulunmamaktadır. Kökenleri konusundaki tartışmalara genetik bulgular artık daha iyi yön vermektedir. Batı Anadolu genetik bağlantısı bulunmuştur. Türkistan ile yeterli genetik Etrüsk örneğinin mukayese edildiği genetik çalışmalar henüz başlamamıştır. Henüz insanlığın bilinen gen havuzunun tamamının çıkarılmasına çok zaman olduğu açıktır. Geçmiş göç haritalarının önümüzdeki yıllarda geçmiş binlerce yıla nazaran çok daha iyi veri verecek şekilde çıkarılacağını düşünürsek, Herodotos'un sözleriyle binlerce yıl konuyu kavramaya çalışan medeniyetimiz, önümüzdeki on yıllarda da son 20 yıllık genetik çalışmalardan da gördüğümüz gibi çok daha bilimsel bir kesinlikle bu hareketliliği öğrenme şansı bulacaktır.

Etrüsklerin Roma ile ilişkileri değişken olmuştur. Roma, Etrüsklerin güneyindeki bir şehir olarak başlangıçta Etrüsk etkisine maruz kalmıştır. Roma'nın son üç kralının Etrüsk kökenli olduğu bilinir. Etrüskler, Roma'ya dini adetler, siyasi semboller, zafer alayları, şehir planlama prensipleri, hatta gladyatör dövüşlerinin kökenine dair etkiler bırakmışlardır. Ancak Roma büyüdükçe, Etrüsk şehir devletlerini tek tek fethederek hakimiyet kurmuş ve sonunda Etrüsk medeniyetini kendi bünyesine katmıştır. Bu yavaş yavaş savaşılar ve içinde eritme süreci ötekileştirmeyi beraberinde getiren doğal bir altyapı hazırladığı için de tüm Roma Tarih anlatısı içinde Etrüskler başlarda hayranlık duyulan ve öğrenilen iken, sonraları görmezden gelinen, yazısı ve dili önemsiz, kullanılmayan ve unutturulan, hakkında yazılan büyük küçük tüm yazıların bilerek veya bilmeyerek ya da göz ardı etme nedeniyle yok edildiği sürece evrilir. Evlerinin ikinci katları ve tapınakları ahşap olan bu kültür, mezarlarını taşlara kazımasalar bugün arkalarında büyüklüklerini gösterecek bir şey bulunamayacak kadar silinmiş

vaziyette olacaklardı. Onları çalışmak için duyulan merak, merak edenleri, vereceği cevaplarla ile ödüllendirilecek kadar yeni bilgiler içeren bir tarih anlatısı içermektedir.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Cato, *Agr.* *De agricultura* or *De re rustica*, (2023) Harvard University Press. Massachusetts,
- Cic. *Div.* *De divinatione* (1923). (W. A. Falconer, Çev.). Harvard University Press. (Orijinal eserin yayım tarihi y. MÖ 44)
- Cic. *De or.* *De oratore* (1942). (Cilt 1, E. W. Sutton & H. Rackham, Çev.). Harvard University Press. (Orijinal eserin yayım tarihi y. MÖ 55)
- Dion. Hal. *Ant. Rom. Antiquitates Romanae* (1960). Harvard University Press. London.
- Hes. *Th.* *Theogonia işler ve günler* (A. Erhat, S. Eyüboğlu Çev.) Türkiye İş Bankası Yayınları (2021)
- Plin. *HN* *Naturalis historia* (2024). (Doğa Tarihi XXXV. Kitap. Doğu Batı Yayınları. Ankara
- Sen. *Apocol.* *Apocolocyntosis* Seneca (the Younger). Perlego, Londra. (2003)
- Sen. *QNat.* *Quaestiones naturales* (2018). Doğa araştırmaları. Alfa Yayıncılık. İstanbul.
- Strabon. *Geographika.* (2015) Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul
- Suet. *Div. Caes.* *Divus Augustus.* (2021). Doğu Batı Yayınları. Ankara.
- Tac. *Ann.* *Annales.* (1937) (Vol. 3, Books 11-12). (J. Jackson, Trans.). Harvard University Press. (Original work published ca. 117 C.E.)
- Verg. *Aen.* *Aeneid* (2022). Aeneis. Jaguar. İstanbul.

Modern Kaynaklar

- Alinei, M. (2013). *Gli Etruschi Erano Turchi*. Edizioni dell'Orso.
- Alinei, M. (1996). *Origini delle lingue d'Europa*, Vol. I: La teoria della continuità. Il Mulino.
- Anthony, D. W. (2007). *The horse, the wheel, and language: How Bronze-Age riders from the Eurasian steppes shaped the modern world*. Princeton University Press.
- Aydın, N. (2000). *Sümerce Dilbilgisi*. Antalya.
- Bonfante, G., & Bonfante, L. (2002). *The Etruscan Language: An Introduction* (Rev. ed.). Manchester University Press.
- Brendel, O. J. (1995). *Etruscan Art* (2nd ed., Pelican History of Art). Yale University Press.
- Bundrick, S. D. (2005). *Music and Image in Classical Athens*. Cambridge University Press.
- Carpenter, T. H. (1997). *Dionysian Imagery in Fifth-Century Athens*. Clarendon Press.

- Cornell, T. J. (1989). The Tyranny of the Evidence: A Discussion of the Possible Uses of Literacy in Etruria and Latium in the Archaic Age. In M. Torelli (Ed.), *Atti del Secondo Congresso Internazionale Etrusco*, Firenze, 26 Maggio-2 Giugno 1985 (Vol. 1, pp. 1-18). G. Bretschneider.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul.
- Chernykh, E.N. (1992). *Ancient Metallurgy in the USSR. The Early Metal Age*. Cambridge
- Dennis, G. (1878). *The Cities and Cemeteries of Etruria*. John Murray. London.
- Dixon, R. M. W. (1997). *The rise and fall of languages*. Cambridge University Press.
- Dumézil, G. (1970). *Archaic Roman Religion* (Vol. 1). University of Chicago Press
- Eratalya, S. (2021). *Tarihsel Dilbilim ve Türkçe*. Gece Kitaplığı, Ankara.
- Ernout A. Ve Meillet A. (2020). *Dictionnaire etymologique de la langue Latine*. Paris: Klincksieck
- Freeman, C. (2003). *Antik Akdeniz Uygarlıkları, Mısır, Yunan ve Roma*. Dost Kitabevi Yayınları. Ankara.
- Garaşarlı, Ç. (2015). *Truvalılar ve Etrüskler Türk İdiler*. Kömen Yayınları. Konya.
- Grant, M. (1980). *The Etruscans*. Charles Scribners Sons. New York.
- Gori, A. F. (1737–1743). *Museum Etruscum, exhibens insignia veterum Etruscorum monumenta* (Vol. 1–3). Floransa
- Guarnacci, M. (1780). *Origini Italiche*. Leonardo Venturini. Volterra.
- Haynes, S. (2000). *Etruscan Civilization: A Cultural History*. J. Paul Getty Museum.
- Heurgon, J. (1964). *Daily Life of Etruscans*. Weidenfeld and Nicolson. London.
- Jannot, J.-R. (2005). *Religion in Ancient Etruria* (Trans. J. Whitehead). University of Wisconsin Press.
- Kihtir, T. (2024). *Türklerin Ataları*. Kaynak Yayınları. İstanbul.
- Lawergren, B. (1998). Etruscan music and musical instruments. *Etruscan Studies*, 1(1), 97-112.
- Lessing, F.D. (2017). *Moğolca-Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Li, Y.S. (2019). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Livius, Livius (2011). *Roma Tarihi*. İlya Yayınevi. İzmir.
- Meucci, R. (1989). Roman military instruments and the lituus. *The Galpin Society Journal*, 42, 85-97.
- Pallotino, M. (1974). *The Etruscans*. Allon Lane. Londra.
- Prayon, F. (2019). *Etrüskler*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Rasmussen T. ve Barker G. (1998). *The Etruscans*. Blackwell Publishing. Oxford
- Rathje, A. (1990). The adoption of the symposium in Etruria. In O. Murray (Ed.), *Symptica*:

- A Symposium on the Symposion (pp. 279–288). Clarendon Press.
- Small, J. P. (1999). Eat, drink, and be merry? Etruscan banquets. *Etruscan Studies*, h2(1), 185-208.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Özgün, P. (2019). *Etrüskler.Cinius Yayınları*. İstanbul.
- Pereltsvaig, A., & Lewis, M. W. (2015). *The Indo-European controversy: Facts and fallacies in historical linguistics*. Cambridge University Press.
- Renfrew, C. (1987). *Archaeology and language: The puzzle of Indo-European origins*. Jonathan Cape.
- Rix, H. (Ed.). (1991). *Etruskische Texte: Editio minor (Vol. 1–2)*. Gunter Narr.
- Staccioli, R.A. (1978). *Etrüsk Sanatını Tanıyalım. İnkılap*. İstanbul.
- Stephani Byzantii. *Ethnikon Quae Supersunt*.
- Şeşen, Ramazan (2010). *İbn-i Fadlan Seyahatnamesi*. Yeditepe Yayınları. İstanbul.
- Taylor, İ. (2019). *Etrüsk Dili*. Kozmostar. Ankara.
- Tekin, T. (2020). *Orhon Yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Thuillier, J.P. (2013). *Etrüskler Esrar Perdesi Kakiyor mu? YKY*. İstanbul.
- Torelli, M. (1981). *Storia Degli Etruschi*. Editori Laterzia. Bari
- Torelli, M. (2000). *The Etruscans*. Rizzoli.
- Trask, R. L. (1996). *Historical linguistics*. Arnold.
- Tulunay E.T. (1992). *Etrüsk Sanatı. Arkeoloji ve Sanat Yayınları*. İstanbul.
- Türk Dil Kurumu (2019). *Türkiye’de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Woudhuizen, F.C. (2019). *Etruscan As a Colonal Luwian Language: The Comprehensive Version*. Dutch Archeological and Historical Society. Amsterdam.
- Wiik, K. (2008). Where did European men come from? *Journal of Genetic Genealogy*, 4(1), 35–85.
- Zekiye, M.Z. (2006). *Türklerin ve Tatarların Kökeni*. Selenge, İstanbul

İnternet Kaynakları

Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, Vol:52 Issue 2

Erişim adresi: <https://akjournals.com/view/journals/068/52/2/article-p137.xml> (erişim tarihi: 12.02.2025)

Prodigy Lists and the Use of the Annales Maximi. Erişim adresi:

<https://www.cambridge.org/core/journals/classical-quarterly/article/abs/prodigy-lists-and-the-use-of-the-annalesmaximi/24E410BF31D3D11DA93C744952017C80?hl=tr-TR> (erişim tarihi: 06.03.2025)

Ulusal Etrüsk Müzesi.

Erişim adresi: www.museoetru.it. (erişim tarihi: 12.11.2023)

Wikipedia- Tomb of the Leopards Erişim adresi:

(https://en.wikipedia.org/wiki/Tomb_of_the_Leopards (erişim tarihi: 12.11.2024)

Wikipedia- Tomb of the Augurs Erişim adresi:

(https://en.wikipedia.org/wiki/Tomb_of_the_Augurs), (Horn and Trumpet - Tomb of the Augurs, Tarquinia (<https://hornandtrumpet.com/refs/iconography/ic208/>))(erişim tarihi: 12.11.2024)

World History Encyclopedia- Etruscan Tomb Paintings Erişim adresi:

(<https://www.worldhistory.org/article/1013/etruscan-tomb-paintings/>) (erişim tarihi: 10.11.2024)

Tarquinia Turismo – Tomb of the Lionesses. Erişim adresi:

(<https://tarquiniaturismo.com/tomb-of-the-lionesses/?lang=en> (erişim tarihi: 10.11.2024)

Tarquinia Turismo – Tomb of the Shields

Erişim adresi: (<https://tarquiniaturismo.com/tomb-of-the-shields/?lang=en> (erişim tarihi: 15.12.2024)

Romecabs – Secrets of the Ancients: The Four Etruscan Painted Tombs of Tarquinia’s Museum.

Erişim adresi: (<https://www.romecabs.com/blog/docs/secrets-of-ancients-four-etruscan-painted-tombs-tarquinia-museum/>) (erişim tarihi: 10.11.2024)

Visit Tuscany – The Tomb of the Monkey in the necropolis of Poggio Renzo. Erişim adresi:

(<https://www.visittuscany.com/en/attractions/the-tomb-of-the-monkey-in-the-necropolis-of-poggio-renzo/>) (erişim tarihi: 10.11.2024)

Caript Vakfı ve Pistoia Belediyesi tarafından desteklenen, Giulia Cogoli tarafından

düzenlenen 2010 Antropoloji Şenliği’ndeki Guido Barbujani’nin

(www.youtube.com/@DialoghidiPistoia) konuşmasının bant kaydı (2017). Erişim

adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=0uXBZ0cNd8k> (erişim tarihi: 26.11.2024)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Boran Eser KAVAZ
------------	------------------

Eğitim Durumu

Lise	Batıkent Y.D. Ağırlıklı Lisesi, Ankara, 1996
Lisans	Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, 2001
Yabancı Dil	İngilizce

İş Deneyimi	Banka Müfettişliği, 2005-2009 Banka Şube Müdürlüğü, 2009-2013 Bölge Pazarlama Müdürlüğü, 2013-2015 Bölge Krediler Müdürlüğü, 2015-2017 Özel Eğitim Kurumu Yönetici, 2017-...
-------------	--